



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ

ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΟΥ **ΚΟΥΦΑΚΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ**

ΑΜ: 1012201703017

Θέμα: «Ο βομβαρδισμός του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων κατά τον Ελληνογερμανικό πόλεμο του 1941»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ευγενία Γιαννούλη

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Ιστορική αναδρομή του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων.....	6
Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
2.1. Η εαρινή επίθεση της Ιταλίας.....	18
2.2. Στρατιωτικές επιχειρήσεις σε Ήπειρο και Μακεδονία τον Απρίλιο του '41.....	23
Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
3.1. Τα γεγονότα της επίθεσης της 20ής Απριλίου.....	34
3.2. Μαρτυρίες και οι προσωπικότητες του Νοσοκομείου.....	42
3.3. Οι επόμενες ημέρες.....	50
Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
4.1. Η συνθηκολόγηση Τσολάκογλου και οι επιπτώσεις.....	57
4.2. Το Στρατιωτικό Νοσοκομείο μετέπειτα.....	61
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	65
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	66
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	70

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Ο βομβαρδισμός του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων κατά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1941» αποτελεί μέρος του ΠΜΣ «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές», του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Το εγχείρημα για τη συγγραφή της συγκεκριμένης εργασίας είναι δύσκολο, αν αναλογιστούμε πως αρχειακό υλικό για το Σ/Ν 406 είναι δυσεύρετο καθώς και σε πολλές περιπτώσεις κατεστραμμένο λόγω του βομβαρδισμού.

Το βασικό γεγονός που θα μελετηθεί είναι ο βομβαρδισμός του Στρατιωτικού Νοσοκομείου την 20ή του Απρίλη 1941, μια ημερομηνία ορόσημο για την ιστορική συνέχεια του ελληνικού κράτους, καθώς τις επόμενες ημέρες παραδόθηκε και επίσημα η χώρα στους Γερμανούς, μετά από πολλές μάχες στον ελλαδικό χώρο. Παράλληλα με το συγκεκριμένο γεγονός, θα γίνει αναφορά στα στρατιωτικά ζητήματα εκείνης της περιόδου, με βασικούς άξονες την εαρινή επίθεση των Ιταλών (2 Μαρτίου – 22 Μαρτίου 1941) καθώς και την επίθεση των Γερμανών (6 Απριλίου και έπειτα). Συμπληρωματικά με τα στρατιωτικά γεγονότα, και με τη συμβολή του αρχειακού υλικού, θα γίνει ιστορική αναδρομή για το Σ/Ν Ιωαννίνων, από τη «γένεση» του μέχρι και τη δεκαετία του 1970.

Σε αυτό το σημείο θα ήταν χρήσιμο να δοθεί και μία αναφορά για τις δυσκολίες που προέκυψαν συγγραφή της εργασίας. Αρχικά, λόγω της τοποθεσίας του συμβάντος του βομβαρδισμού (Ιωάννινα), ήτο δύσκολο να πραγματοποιηθεί έρευνα εις βάθος του υλικού της πόλης. Επίσης, υλικό από τα Γ.Α.Κ. Ιωαννίνων δεν βρέθηκε ύστερα από επικοινωνία με την υπεύθυνη του εν λόγω αρχείου, καθώς και από τα αρχεία της Ιεράς Μητρόπολης και του Ιστορικού Αρχείου του Δήμου Ιωαννιτών, όπου το αρχειακό υλικό ήταν περιορισμένο και από διαφορετικές περιόδους από αυτή του βομβαρδισμού. Τέλος, μικρός αριθμός αρχείων και μαρτυριών βρέθηκε από βιβλιογραφικές παραπομπές και το αρχείο του ΔΙΣ, σε συνέχεια του μικρού αριθμού πηγών που συλλέχθηκε στα Ιωάννινα. Ωστόσο, παρά τις ελλείψεις στο υλικό, με τα υπάρχοντα στοιχεία θα δοθεί μια εμπεριστατωμένη και σφαιρική άποψη για το Σ/Ν Ιωαννίνων.

Συνοψίζοντας, η ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασία αποτελεί τον κόπο αρκετών μηνών καθώς και πολλών μετακινήσεων στο εσωτερικό της χώρας για την εύρεση του απαραίτητου υλικού για τη δημιουργία της εργασίας μου. Για το αποτέλεσμα που παραθέτω παρακάτω, έχω λάβει τη σημαντική βοήθεια από διάφορους ανθρώπους και φορείς, των οποίων η συνδρομή αυτή αξίζει την ελάχιστη μνεία από μέρους μου.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμότητα τον Αναπληρωτή Καθηγητή και επιβλέπων της διπλωματικής μου εργασίας, κύριο Θανάση Χρήστου, ο οποίος αφενός με προέτρεψε να ασχοληθώ με ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα, και αφετέρου με τις συμβουλές και την υπομονή του μου έδειξε τον δρόμο για να δημιουργήσω αυτή την εργασία.

Σημαντική εξίσου βοήθεια για τον εμπλουτισμό του έργου μου παρείχαν το Ιστορικό Αρχείο του Δήμου Ιωαννιτών και η Ιερά Μητρόπολη Ιωαννίνων και χρήζουν μιας βαθύτατης ευχαριστίας από μέρους μου. Πιο συγκεκριμένα, η προϊσταμένη του Δημοτικού Αρχείου και αρχειονόμος, κα Μαρία Παππά, με αρχειακό υλικό καθώς και με την εμπειρία της, όντας και συνάδελφος ιστορικός, με κατατόπισε σε μεγάλο βαθμό στα πρώτα δύσκολα βήματα της αναζήτησης των πηγών της εργασίας. Παράλληλα, οι ιθύνοντες της Ιεράς Μητρόπολης Ιωαννίνων, με εξυπηρέτησαν άμεσα και πρόθυμα με αρχειακό υλικό και με κατηύθυναν ορθά κατά την αρχειακή μου αναζήτηση με περίσσεια ευγένεια.

Τέλος, το μεγαλύτερο ευχαριστώ θα ήθελα να το απευθύνω στην οικογένεια μου και πιο συγκεκριμένα στον Βασίλη, τη Χαρούλα και την Ελένη, στους 3 ανθρώπους οι οποίοι πάντα με στήριζαν σε κάθε μου βήμα – ακαδημαϊκό και μη – και γνωρίζω πως θα είναι κοντά μου σε κάθε μου προσπάθεια και όνειρο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία χωρίζεται σε 4 μέρη, με υποενότητες στα 3 από τα αυτά. Το θεματικό πλαίσιο, όπως και αναφέρθηκε και παραπάνω, είναι το περιστατικό του βομβαρδισμού του Σ/Ν Ιωαννίνων, ανήμερα της Κυριακής του Πάσχα, στις 20 Απριλίου 1941. Το παρόν γεγονός είναι ένα μεμονωμένο περιστατικό το οποίο θα εξεταστεί και έχει τη σημασία του, καθώς δεν έχει δοθεί μέχρι σήμερα στη δημοσιότητα κάποια μελέτη σε μεγάλη έκταση για εκείνη την ημέρα. Αποτελεί μια πράξη απάνθρωπης βιαιότητας, καθώς έγινε επίθεση σε ένα νοσοκομείο, πράγμα που είναι ενάντια στους διεθνείς κανόνες και μία μέρα ορόσημο για την Ελλάδα, καθώς τα επόμενα 24ωρα παραδόθηκε η χώρα στους κατακτητές. Όντας, όμως, ένα μεμονωμένο γεγονός στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, για να στηριχθεί, θα περιλαμβάνει κάποια στοιχεία για το Σ/Ν Ιωαννίνων και φυσικά για την επίθεση των Ιταλών και μετέπειτα των Γερμανών.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια γενική αναδρομή του Σ/Ν από την ίδρυση του μέχρι και το 1941 που μας αφορά το ιστορικό γεγονός το οποίο θα θίξει η εργασία. Με βιβλιογραφικές παραπομπές, αλλά και κάποια αρχεία θα δοθεί μια εμπεριστατωμένη άποψη για την προσφορά του Νοσοκομείου στον πληθυσμό των Ιωαννίνων.

Στο δεύτερο σκέλος, θα γίνει μια πλήρης αναφορά στην εαρινή επίθεση των Ιταλών και μετέπειτα στις στρατιωτικές επιχειρήσεις του Απριλίου 1941, δηλαδή σε εκείνο το διάστημα ακριβώς πριν αναλάβουν οι Γερμανοί την επέλαση τους στον χώρο των Ιωαννίνων και βομβαρδίσουν το Σ/Ν. Για τα παρακάτω γεγονότα υπάρχουν παραπομπές, αλλά και αρχεία από τη ΔΙΣ, όπου και θα φωτίσουν τις ημέρες εκείνες.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας είναι και το βασικό μέρος, ο βομβαρδισμός του Σ/Ν Ιωαννίνων. Στα επιμέρους σημεία του κεφαλαίου, θα γίνει πρώτα αναφορά στην 20^η του Απρίλη και μετέπειτα μια αναφορά σε μαρτυρίες από τον βομβαρδισμό καθώς και σε κάποιες προσωπικότητες που έφυγαν άδικα από τη ζωή εκείνη την ημέρα. Ελλείψει πηγών ελέω του βομβαρδισμού του νοσοκομείου και της πόλης εκείνη την ημέρα, από τα αρχεία ΔΙΣ και από κάποιες μαρτυρίες θα γίνει μια προσπάθεια να κατασκευαστεί το χρονικό μιας ζοφερής μέρας για τη δημοκρατία, ευρύτερα.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας, θα γίνει λόγος για τη συνθηκολόγηση Τσολάκογλου¹, όπου παραδόθηκε ολοκληρωτικά η Ελλάδα στους κατακτητές. Θα υπάρξει και αναφορά και στο σύντομο διάστημα μετά την παράδοση της Ελλάδας. Ωστόσο, θα κλείσει και ο κύκλος για το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων, όπου θα δοθεί μια συνέχεια στην ιστορία του Νοσοκομείου μέχρι τη δεκαετία του '70.

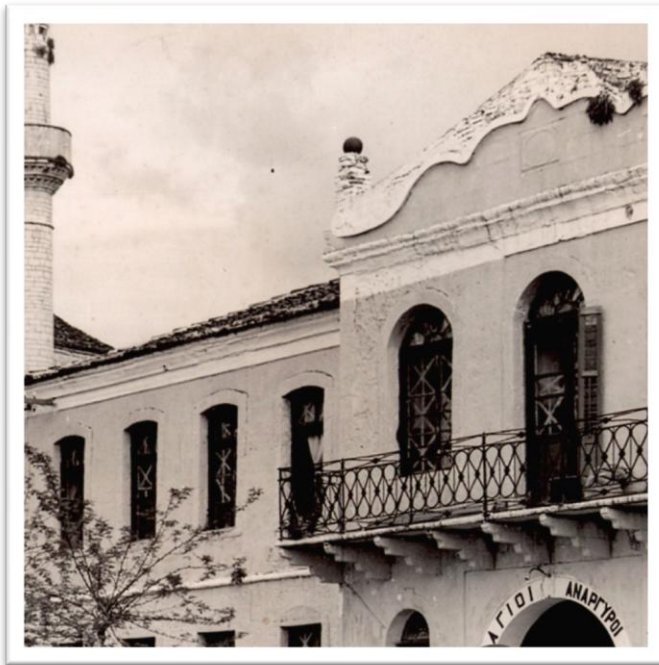
Ολοκληρώνοντας με τα κεφάλαια, θα υπάρξει μια προσπάθεια από την πλευρά του συγγραφέα για εξαγωγή συμπερασμάτων για το Σ/Ν. Βασικά ερωτήματα που θα απαντηθούν είναι η σημασία του Νοσοκομείου στην τοπική κοινωνία και ο βομβαρδισμός πως άλλαξε τη ροή των γεγονότων και κατ' επέκταση την ψυχολογία των ηρώων του Αλβανικού μετώπου.

¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1977, σ. 449 - 450, τ. 15

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1.1. Ιστορική αναδρομή του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων

Οι απαρχές του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων χρονολογούνται από τον 20^ο αιώνα, την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας στην πόλη των Ιωαννίνων. Πιο συγκεκριμένα, το Σ/Ν αρχίζει να λειτουργεί από την 20ή Δεκεμβρίου 1914 με Βασιλικό Διάταγμα και αποκτά μορφή με κάθε επισημότητα². Πριν από αυτό το γεγονός, είχε απελευθερωθεί η πόλη των Ιωαννίνων στις 21 Φεβρουαρίου 1913 και μαζί με την παράδοση των δημοσίων κτηρίων έγινε και η παραλαβή του τότε Τουρκικού Στρατιωτικού Νοσοκομείου. Το συγκεκριμένο κτίριο αποτέλεσε και το πρώτο κτίσμα που δημιουργήθηκε το Ελληνικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων και επεκτάθηκε στη συνέχεια.



Εικόνα 1. Το παλαιό Στρατιωτικό Νοσοκομείο στο Τς Καλέ (Αρχείο από τον ιστότοπο της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων).

Τέσσερις ήταν οι κτιριακές δομές που αποτέλεσαν την επέκταση του Σ/Ν Ιωαννίνων και οι οποίες βρισκόντουσαν εντός του κάστρου, ενώ μία από αυτές ήταν το «Τς Καλέ». Παράλληλα με το κάστρο, επανδρώθηκαν κι άλλα κτίσματα εντός της πόλης. Φθάνοντας

στο σήμερα, από διατηρητέα κτίρια του Στρατιωτικού Νοσοκομείου έχουμε το «Φετιχιέ Τζαμί», τον ναό των «Αγίων Αναργύρων» καθώς και στη θέση του διάροφου κεντρικού κτιρίου κατασκευάστηκε το «Βασιλικό Περίπτερο»³ που σήμερα βρίσκεται το Βυζαντινό Μουσείο

² Ι. Παναγιωτίδου, *Υγεία και Περίθαλψη στην Ήπειρο τον Δέκατο Ένατο Αιώνα (1788 – 1913)*, Ιωάννινα 1994, σ. 11, 163

³ Ι. Κανετάκης, *Το Κάστρο: Συμβολή στην Πολεοδομική Ιστορία των Ιωαννίνων*, Αθήνα χ.χ., σ. 96

Ιωαννίνων. Η συντήρηση των παραπάνω κτιρίων γινόταν κατά κύριο λόγο από κληροδοτήματα των ομογενών Ηπειρωτών και η συμβολή τους ήταν αρκετά μεγάλη σε όλη τη σύγχρονη ιστορία των Ιωαννίνων.

Κατά την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων, όπου βρισκόταν εκείνη την περίοδο η Ελλάδα, το Νοσοκομείο είχε σημαντική προσφορά σε σχέση με τη βραχύχρονη ιστορία του, καθώς μέχρι τον Απρίλιο του 1913 νοσηλεύτηκαν και περιθάλφθηκαν περίπου 4.000 Τούρκοι αιχμάλωτοι, αλλά και περίπου 500 Έλληνες⁴.

Γενικά, το συγκεκριμένο Στρατιωτικό Νοσοκομείο, για την εποχή του θεωρείτο από τα πλέον εξοπλισμένα στον Ελλαδικό χώρο. Ωστόσο, τα σημάδια από την πρόοδο της Δύσης αργούσαν να αξιοποιηθούν από τους γιατρούς του ελλαδικού χώρου⁵. Το κενό φυσικά δημιουργείτο από την απάθεια των Αρχών και αυτές τις ελλείψεις καλούνταν ευεργέτες της περιοχής να βοηθήσουν σε διάφορες ενέργειες.

Από την απελευθέρωση των Ιωαννίνων από τους Τούρκους και μέχρι τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων, το Σ/Ν Ιωαννίνων είχε για τις ανάγκες σε νοσηλεία επανδρώσει τη «Σχολή Γεωργίου Σταύρου», την «Παπαζόγλειο Σχολή» και ένα μέρος της «Ζωσιμαίας Σχολής». Την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, λόγω αυξημένων αναγκών, επεκτάθηκε περαιτέρω στην «Παπαζόγλειο Σχολή» και στην περιοχή «Κουραμπά». Με τη λήξη του πολέμου και μέχρι το 1940 το Νοσοκομείο επιστρέφει στα εντός των τειχών σύνορά του⁶.

Έχοντας επιστρέψει στα όρια του κάστρου και μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου⁷, το Σ/Ν είχε να αντιμετωπίσει τη μεγάλη έλλειψη σε ιατρούς, με αποτέλεσμα να έχουν φύγει ήδη από τη ζωή 60 στρατιώτες. Όπως αναφέρει η εφημερίδα της εποχής «Ελευθερία», είχε πραγματοποιηθεί αίτημα για την πρόσληψη ιατρών – στρατιωτικών και μη – γιατί η κατάσταση ήταν απελπιστική. Αυτό βέβαια ήταν ένα καθολικό ζήτημα με τα στρατιωτικά νοσοκομεία, όπου οι περιορισμένοι σε αριθμό ιατροί δε μπορούσαν να περιθάλψουν τους πολυάριθμους ασθενείς. Παράλληλα με την ποσοτική έλλειψη των στρατιωτικών νοσοκομείων, έγινε λόγος και για ποιοτικές ελλείψεις, όπως σε μικροβιολογικά εργαστήρια και οφθαλμολόγους. Το επίσημο

⁴ Γ. Σκαμπαρδώνης, Ν. Σχίζας, Α. Καρδούλης, *Η Υγειονομική Υπηρεσία κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, 1912-13*, Αθήνα 2001, σ. 116 - 117

⁵ Ι. Παναγιωτίδου, *ό. π.*, σ. 13

⁶ Γ. Κωνσταντίνου, *Η ιστορία των Στρατιωτικών Νοσοκομείων στη Νεότερη Ελλάδα*, PhD, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 323

⁷ Περίοδος 1925 κι έπειτα στην πόλη των Ιωαννίνων

αίτημα για τις παραπάνω δυσχέρειες που αντιμετώπιζε το Σ/Ν απέστειλε ο τότε Μέραρχος Στρατηγός Τσιρογιάννης προς την ελληνική κυβέρνηση.⁸

Σε συνέχεια των άρθρων της «Ελευθερίας», το Γραφείο της VIIIης Μεραρχίας εξέδωσε ανακοίνωση με στατιστικά στοιχεία από τους ασθενείς του Στρατιωτικού Νοσοκομείου, με σκοπό να καταρρίψει τις θεωρίες όσον αφορά τους ασθενείς και το προσωπικό του Στρατιωτικού Νοσοκομείου.⁹ Σε απάντηση της εφημερίδας για την παραπάνω ανακοίνωση, η στάση είναι κατάφορα εναντίον της ελληνικής κυβερνήσεως, ενώ οι ιθύνοντες του τύπου στήριζαν πλήρως τον Στρατηγό Τσιρογιάννη και τις προθέσεις του.¹⁰

Ωστόσο, στο σημαντικό θέμα που έθιξε η εφημερίδα, μεγάλο ζήτημα της περιόδου ήταν και ο εξανθηματικός τύφος, ο οποίος «θέρριζε» πολλούς στρατιώτες. Χαρακτηριστική μαρτυρία από έναν ανθυπίατρο που εργαζόταν τότε και είχε ζήσει τα τραγικά αυτά περιστατικά¹¹:

«...κύριε ανθυπίατρε, νομίζω τοῦτος ὁ διπλανός μου πέθανε τή νύχτα», είπε ένας στρατιώτης στον γιατρό, ο οποίος είδε κάτω από το πάπλωμα τον νεκρό και δίπλα του τον στρατιώτη που καθόταν αναγκαστικά για να μη χάσει την κουβέρτα το βράδυ από το κρύο.

Ξεχωριστές αναφορές για το Στρατιωτικό Νοσοκομείο την περίοδο 1925 υπάρχουν από τα πρακτικά των αποφάσεων του Δ. Σ. Ιωαννίνων της εποχής. Την περίοδο αυτή που συγκροτούν τα αρχεία, δίνουν στο φως συζητήσεις που αφορούν την παραχώρηση χώρων του Δημοτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων «Η Αγάπη». Στη συζήτηση πέρα από την πλευρά του Δ. Σ. υπάρχει και η ενασχόληση της Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων, η οποία στήριζε καθολικά και το Στρατιωτικό Νοσοκομείο όπως και την πόλη ευρύτερα. Η απόφαση ήταν να εγκρίνει την παραχώρηση μέρους του Δημοτικού Νοσοκομείου για το Σ/Ν.¹²

Σε μία ξεχωριστή ιστορία, για το Στρατιωτικό Νοσοκομείο της περιόδου πριν το έπος του '40, όπου θα προκύψουν κι άλλα στοιχεία στη συνέχεια, παρατίθεται ένα μέρος από τις αναμνήσεις του Αχιλλέα Καλογερίδη¹³:

⁸ Χ. Χρηστοβασίλης, «Προκείμενου Περί Ηπείρου», στην: *Ελευθερία*, Ιωάννινα, 23 Απριλίου 1925

⁹ «Ανακοίνωσις VIII Μεραρχίας», στην: *Ελευθερία*, Ιωάννινα, 30 Απριλίου 1925

¹⁰ Χ. Χρηστοβασίλης, «Γεγονότα, Ζητήματα, Σχέδια», στην: *Ελευθερία*, Ιωάννινα, 4 Μαΐου 1925

¹¹ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Α' Γκαρνιζόν Ουσιακ*, 1981, σελ. 131

¹² Α. Δ. Ι., Αρ. 94, 7/5/1923

¹³ Ch. Schminck - Gustavus, *Μνήμες Κατοχής II*, επιμ. Τορόση Ε., Ιωάννινα 2008, σ. 97

«Λοιπόν, γεννήθηκα το 1932 στο Εκκλησοχώρι, ένα ορεινό χωριό 30 χιλιόμετρα δυτικά των Ιωαννίνων. Μεγάλωσα εκεί. Όταν ήμουν οχτώ ετών μετακομίσαμε στα Γιάννενα. Τότε ο πατέρας μου μόλις είχε χτίσει το "Άκροπόλ". Στ' αλήθεια ήταν το μεγαλύτερο και πιο μοντέρνο ξενοδοχείο στην πόλη. Μα ο πατέρας μου μπόρεσε να το εκμεταλλευτεί ως ξενοδοχείο μόνο λίγον καιρό, γιατί με τον πόλεμο έγινε κατάσχεση απ' όλους τους στρατούς. Το επιτάξανε αμέσως. Πρώτα πήρε ο ελληνικός στρατός ως Γενικό Επιτελείο Στρατού. Στη συνέχεια ήρθανε τα κατοχικά στρατεύματα. Μετά την απελευθέρωση το επέταξε ο Ζέρβας και αργότερα οι Άγγλοι. Στον Εμφύλιο το πήραν πρώτοι οι κομμουνιστάι και μετά τα εθνικά στρατεύματα. Δηλαδή μια ατελείωτη αλυσίδα από επιτάξεις».

Συνεχίζοντας την παραπάνω αναφορά, είπε χαρακτηριστικά¹⁴:

«... Όπως σας είπα, στο ξενοδοχείο εγκαταστάθηκε από το '40 το Γενικό Επιτελείο Στρατού: ο Παπάγος, ο Πιτσίκας και οι άλλοι αρχηγοί του ελληνικού στρατού. Όλοι τους περάσανε από το "Άκροπόλ". Όπως ξέρετε, η υπογραφή της ανακωχής έγινε το Πάσχα του 1941 στο Βοτονόσι, 55 χιλιόμετρα από τα Γιάννενα, κοντά στο Μέτσοβο. Τότε όλες οι διεργασίες της παράδοσης στους Γερμανούς έλαβαν χώρα στο "Άκροπόλ". Εκείνες τις μέρες επικρατούσε μια έντονη, πυρετώδης κίνηση των στρατηγών μας. Έβλεπα αυτή την ανησυχία, χωρίς βέβαια να καταλαβαίνω τίποτα».

Η περίοδος του Ελληνοϊταλικού πολέμου αποτελεί ένα μεγάλο κεφάλαιο για την ιστορία και προσφορά του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων. Από την αρχή του πολέμου όλη την ευθύνη για την υγειονομική υπηρεσία του Μετώπου είχε αναλάβει η Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας της VIII Μεραρχίας. Από τις 12 Νοεμβρίου την ευθύνη ανέλαβε η Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας του Α' Σώματος Στρατού, στην οποία περιλήφθηκε και η παραπάνω διεύθυνση της Μεραρχίας. Όταν μπήκαν στον αγώνα η III Μεραρχία Πεζικού και η Μεραρχία Ιππικού, οι Διευθύνσεις Υγειονομικής Υπηρεσίας τους υπήχθησαν και αυτές με τη σειρά τους στη Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας του Α' Σώματος Στρατού.¹⁵

Το 1939, όταν και η Αλβανία περνάει στην κατοχή της Ιταλίας, στα νότια Αλβανικά σύνορα τοποθετούνται πολυάριθμες ιταλικές στρατιωτικές δυνάμεις. Το συγκεκριμένο γεγονός έδειχνε τις επεκτατικές τάσεις της Ιταλίας και παράλληλα έδωσε το σήμα για

¹⁴ Ch. Schminck - Gustavus, ό. π., σ. 98

¹⁵ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, Αθήνα 1983, σ. 63

δημιουργία σχεδίου από το Γενικό Επιτελείο Στρατού και παράλληλα τέθηκε σε ισχύ προπαρασκευαστική περίοδος από την Υγειονομική Υπηρεσία Στρατού για έναν ενδεχόμενο πόλεμο μεταξύ των δύο χωρών.¹⁶ Το σχέδιο αυτό ολοκληρώθηκε το καλοκαίρι του 1939 και τροποποιήθηκε λίγο αργότερα, λόγω της έλευσης επιπλέον ιταλικών στρατευμάτων στην Αλβανία. Στα τέλη του 1939 έλαβε την τελική του μορφή, με την ονομασία «Σχέδιο Επιστρατεύσεως 1939β». Ως προς το Υγειονομικό σκέλος, είχε τρία σημεία¹⁷:

- Σχέδιο επιτάξεως υγειονομικού και φαρμακευτικού υλικού
- Σχέδιο ανάπτυξης νοσηλευτικών εγκαταστάσεων
- Σχέδιο νοσηλείας και διακομιδών

Με την έναρξη του πολέμου το Στρατιωτικό Νοσοκομείο υπήχθη στη Στρατιωτική Διοίκηση Ιωαννίνων, που συγκροτήθηκε με την επιστράτευση και ανέπτυξε μεγαλύτερο αριθμό κλινών, αφού επεκτάθηκε ξανά, τώρα στα κτίρια του «Νοσοκομείου Χατζηκώστα» και του ορφανοτροφείου «Γ. Σταύρου». Στο προσωπικό υπήρχαν κυρίως έφεδροι γιατροί, εκτός από τον διευθυντή και Αρχίατρο Ιωάννη Πρίντζο, ο οποίος παρέμεινε στη συγκεκριμένη θέση και μετά το τέλος του πολέμου. Αναφορικά με το υπόλοιπο προσωπικό, οι μόνιμοι υγειονομικοί αξιωματικοί που υπηρέτησαν στο Σ/Ν Ιωαννίνων διατέθηκαν σε άλλους υγειονομικούς σχηματισμούς της Μεραρχίας που συγκροτήθηκαν μετά την έναρξη του πολέμου¹⁸. Οι νοσηλεύτριες τοποθετήθηκαν σε τέτοιες θέσεις, ώστε όσες δεν είχαν την κατάρτιση να είναι υπό την επιτήρηση των διπλωματούχων και εθελοντριών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Ως προς τους στρατιώτες μεγάλων κλάσεων, αυτοί κάλυπταν τις ελλείψεις σε νοσοκόμους και τραυματιοφορείς.

¹⁶ Γ. Κωνσταντίνου, ό. π., σ.323 - 324

¹⁷ Α. Παπάγος, *Ο Ελληνικός Στρατός και η προς πόλεμον προπαρασκευή του: Από Αυγούστου 1923 μέχρι Οκτωβρίου 1940*, Αθήνα 1945, σ. 270 και 296 - 298

¹⁸ Γ. Παπαγεωργίου, Α. Κυμουρτζής, Κ. Πολυζώης, *Η υγειονομική Υπηρεσία του στρατού κατά τον πόλεμο 1940-1941*, Αθήνα 1983, σ. 39

Παράλληλα με αυτούς τους χώρους, επιτάχθηκε η Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, όπου το διδακτήριο χρησιμοποιήθηκε ως στρατιωτικό νοσοκομείο και στέγασε στις ευρύχωρες αίθουσες του τραυματίες από το μέτωπο¹⁹.

Για τις διακομιδές, υπήρχε ένας λόχος υγειονομικών αυτοκινήτων²⁰. Για τις επείγουσες ανάγκες διατέθηκαν στο Σ/Ν Ιωαννίνων, ένα επιβατικό και δύο υγειονομικά αυτοκίνητα, ενώ τέσσερα υγειονομικά αυτοκίνητα ήταν στη διάθεση του Αρχιάτρου της Μεραρχίας. Οι διακομιδές των τραυματιών γινόταν με τα χέρια, με φορεία από τους νοσοκόμους και τους τραυματιοφορείς των μονάδων καθώς και με ζώα, μέχρι το σημείων όπου στάθμευαν τα παραπάνω οχήματα καθώς και με τα οχήματα ανεφοδιασμού για να πάνε στη συνέχεια στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων. Ωστόσο, η έλλειψη όλο αυτό το διάστημα του πολέμου σε αυτοκίνητα, ανάγκασε την υγειονομική υπηρεσία να ιδρύσει το Σ3 Νοσοκομείο Διακομιδής²¹, στα Ιωάννινα, με επιταγμένα οχήματα, χωρητικότητας 300 ανδρών. Στο Σ3 Νοσοκομείο Διακομιδής οργανώθηκε ειδική υπηρεσία με τραυματιοφορείς και νοσοκόμους, υπό τις διαταγές αξιωματικού του υγειονομικού. Από το χειρουργείο οι της Α΄ κατηγορίας μεταφέρονταν στα νοσοκομεία Ιωαννίνων και στα παραρτήματά τους, ανάλογα με την ειδικότητα και το βαθμό βαρύτητας, ενώ των άλλων βαθμίδων, μετά την πρόχειρη ιατρική περίθαλψη, διακομίζονταν άμεσα από το Σ3 σε άλλα νοσοκομεία που ήταν νοτιότερα.

Για κάθε εισερχόμενο προς νοσηλεία στα νοσοκομεία, αναλάμβαναν αμέσως οι ειδικοί ιατροί για τη θεραπεία του. Για όσους ήταν βόρεια, οι αρμόδιοι τμηματάρχες μπορούσαν να συγκαλέσουν ιατρικά συμβούλια. Παράλληλα, καθορίστηκε ο ρόλος του υγειονομικού αξιωματικού, ο οποίος είχε αρμοδιότητες μόνο αυτές που ήξερε πως του είχαν ανατεθεί και θα μπορούσε να αναλάβει μόνο επιπλέον αρμοδιότητες με σκοπό την καλύτερη παροχή υπηρεσιών προς τους νοσηλευόμενους.

Στα μετόπισθεν, το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων αποτέλεσε το προωθημένο νοσηλευτικό κέντρο του Ελληνοϊταλικού πολέμου. Παράλληλα με το Σ/Ν που εξετάζουμε, αναπτύχθηκαν κι άλλα στρατιωτικά νοσοκομεία με παρόμοιο σε ποσότητα εξοπλισμό και

¹⁹ Κ. Κίτσος, *Η Ιστορία του Διδασκαλείου Ιωαννίνων και της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας*, Αθήνα – Γιάννινα 1988, σ. 217

²⁰ Γ. Παπαγεωργίου, Α. Κυμουρτζής, Κ. Πολυζώης, ό. π., σ. 40 και 70

²¹ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, Αθήνα 1983, σ. 102

εφοδιασμό²². Στις πρώτες μέρες του πολέμου η Μεραρχία είχε περίπου 208 άτομα απώλειες, και τα αίτια ήταν κυρίως τα τραύματα και λιγότερο τα παθολογικά αίτια. Σε αυτά τα αίτια συνυπολογίζεται και το δριμύ ψύχος στην περιοχή καθώς και ο αδιάκοπος αγώνας των στρατιωτών.

Συνολικά, από κατά την περίοδο από την 28^η Οκτωβρίου μέχρι και την 13^η Νοεμβρίου 1940, η πρώτη φάση δηλαδή του Ελληνοϊταλικού πολέμου, ο σχεδιασμός που αναφέρθηκε παραπάνω είχε ανταποκριθεί σε μεγάλο βαθμό και το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων ανταπεξήλθε πλήρως. Μεγάλο πρόβλημα της περιόδου αυτής, όπως και της επόμενης, ήταν οι μαζικές περιπτώσεις από κρυοπαγήματα, αν αντιληφθεί κανείς πως ήταν μήνες Οκτώβριος και Νοέμβριος και οι προβλέψεις δεν ήταν τόσο δυσοίωνες²³.

²² Β. Νικόλτσιος, Κ. Τρομπούκης, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού κατά την περίοδο 1940 – 1944*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 9 - 10

²³ Β. Νικόλτσιος, Κ. Τρομπούκης, *ό. π.*, σ. 11



Εικόνα 2. Το ιατρικό και το νοσοκομειακό προσωπικό σε μία αναμνηστική φωτογράφιση λίγο πριν από την έναρξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου του 1940 (η φωτογραφία πρέπει να είναι της περιόδου 1936 – 1938). Η εμφάνιση του υγειονομικού προσωπικού είναι εντυπωσιακή με τις άψογες και περιποιημένες στολές τους, καθώς και με το πειθαρχημένο και θαρραλέο βλέμμα τους. Στη φωτογραφία είναι ευδιάκριτη η άψογη προετοιμασία της Μονάδας για την επιτυχή αντιμετώπιση του επερχόμενου πολέμου. (Αρχείο από τον ιστότοπο της Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων).

Κατά τη Β΄ περίοδο του Ελληνοϊταλικού πολέμου (14^η Νοεμβρίου 1940 – 6^η Ιανουαρίου 1941) οι συνθήκες στις μάχες άλλαξαν. Από 14 Νοεμβρίου μέχρι και 24 Νοεμβρίου 1940 ανέλαβαν οι ΙΙ και VIII Μεραρχία. Με τον νέο σχεδιασμό, το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων δε θα επαρκούσε ως προς τον αριθμό των διαθέσιμων κλινών και χρειαζόταν ενίσχυση. Έτσι, αποφασίστηκε η μετατροπή του σε ενισχυμένο Νοσηλευτικό Κέντρο²⁴ το οποίο αναδιοργανώθηκε και ενισχύθηκε με τους παρακάτω επιμέρους σχηματισμούς:

- Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων, το οποίο μπορούσε να αναπτύξει έως 1500 κλίνες.

²⁴ Γ. Παπαγεωργίου, Α. Κυμουρτζής, Κ. Πολυζώης, ό. π., σ. 104

Στεγαζόταν στη «Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία» και εκεί λειτούργησε το ένα από τα δύο χειρουργεία του

- Στο δεύτερο παράρτημα εντός του κάστρου δεχόταν αποκλειστικά τραυματίες πολέμου

Με την έναρξη της Ελληνικής αντεπίθεσης (24^η Νοεμβρίου 1940 – 6^η Ιανουαρίου 1941), ο αριθμός των τραυματιών, ασθενών και κυρίως των παγόπληκτων αυξήθηκε κατακόρυφα κι έτσι έφτασε πάνω από 2.500 το δυναμικό του Σ/Ν Ιωαννίνων.

Πιο αναλυτικά, η λειτουργία της υγειονομικής υπηρεσίας στις κοντινές περιοχές των Ιωαννίνων είχε ως εξής²⁵:

- Η VIII Μεραρχία μετακίνησε το VIIIα Ορεινό Χειρουργείο στις 19-11-40 από τα δάσος Λαψίστας στη Μονή Αγίου Ιακώβου κοντά στο χωριό Δολιανά. Σ' αυτό διακομίζονταν με τα μεταφορικά μέσα της Μεραρχίας όλες οι απώλειες υγείας από τους σταθμούς επιδέσεως των Συγκροτημάτων Νεγράδων και Καλαμά. Από κει, με τα μεταφορικά μέσα του Α' Σώματος Στρατού, διακομίζονταν στο Νοσηλευτικό Κέντρο Ιωαννίνων. Στο χειρουργείο διαλογής παρέμεναν μόνο οι τραυματίες και ασθενείς που δε μπορούσαν να διακομιστούν και οι ετοιμοθάνατοι. Οι υπόλοιποι κατευθύνονταν στο Νοσοκομείο Ιωαννίνων.
- Η υγειονομική υπηρεσία της VIII Μεραρχίας στο σύνολό της εργάστηκε εντατικά και κατόρθωσε να ανταποκριθεί πλήρως στην αποστολή της και πόσο μάλλον στο δύσκολο κομμάτι των διακομιδών.

Το Χειρουργείο της Μεραρχίας από τις 20-12-40 μέχρι 1-2-41 δέχτηκε, νοσήλευσε και συνδιακόμισε περίπου 360 τραυματίες, παγόπληκτους και ασθενείς. Συνολικά, στο χρονικό διάστημα από 14-10-40 μέχρι 1-2-41 όπου το Χειρουργείο είχε αναπτυχθεί, δέχτηκε, νοσήλευσε και διακόμισε περίπου 1.860 τραυματίες, παγόπληκτους και ασθενείς.²⁶

Φτάνοντας λίγο πριν την εαρινή επίθεση των Ιταλών, στο διάστημα από 7 Ιανουαρίου έως 8 Μαρτίου 1941, ο αριθμός των τραυματιών ανήλθε σε 1.715, ενώ ο αριθμός των παγόπληκτων από την VIII Μεραρχία έφτασε στους 1465. Όλες οι απώλειες αυτές υγείας έφταναν στα

²⁵ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 64

²⁶ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 72

Ιωάννινα και η πόλη ορίστηκε ως έδρα της Διευθύνσεως Υγειονομικής Υπηρεσίας της Βάσεως Ηπείρου (ΔΥΥΒΗ). Η Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας που συγκροτήθηκε στις 18.2.1941 στο Τακτικό Στρατηγείο Ηπείρου συνέβαλε στον καλύτερο συντονισμό των υγειονομικών μονάδων.²⁷

Την περίοδο 9 – 26 Μαρτίου 1941, τις ημέρες της εαρινής Ιταλικής επίθεσης, οι απώλειες στον στρατό ήταν αυξημένες. Βασικές αιτίες ήταν τόσο οι άσχημες καιρικές συνθήκες όσο και η κούραση, αφού οι στρατιώτες δε μπορούσαν να αντικαθίστανται ή να ξεκουράζονται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί μια μαρτυρία από το αλβανικό μέτωπο την περίοδο εκείνη²⁸: *«Μια βραδιά ένας φαντάρος, γιος στρατηγού, πέθανε από το κρύο. Ήτανε φρουρός, αποναρκώθηκε στην παγωνιά κι όταν πήγαν ν' αλλάξουν βάρδια τον βρήκαν πετρωμένο. Τον έπιασαν από το χέρι να τον ανασηκώσουν, μα το χέρι του έκανε κρακ και ξεκόλλησε σα γυάλινο. Ο ταγματάρχης φοβήθηκε μήπως ξεψυχήσουν κι άλλα παιδιά τις νύχτες κι αποφάσισε ν' αραιώσει τις φρουρές, να κρατήσει τις προφυλακές μόνο με οπλοπολυβόλα, ώστε να μην εκθέτονται πολλοί στρατιώτες στη χιονοθύελλα. [...] Κάποιο ξημέρωμα ο ταγματάρχης άκουσε τα οπλοπολυβόλα να βάλλουν και πετάχτηκε να δει τι τρέχει. Δε γινόταν ιταλική επίθεση, όπως νόμισε, παρά ένας φαντάρος είχε πάλι παγώσει κι έριχναν οι σύντροφοί του με τα πολυβόλα για να ζεσταθούν οι κάνες και να μπορέσουν μ' αυτές να θερμάνουν το κοκκαλωμένο σώμα του».*

Παράλληλα, είχαν αυξηθεί και τα κρούσματα ιλαράς, σε σημείο να μη μπορούσαν να διαμείνουν πουθενά στους χώρους του νοσοκομείου οι ασθενείς. Όπως έγραψε ο Πέτρος Αποστολίδης,²⁹ με τον ίδιο και τον Γενικό Αρχίατρο να βρίσκουν άμεσα λύση, αφού επιτάξαν άμεσα οίκημα και μετέφεραν τους ασθενείς. Με αυτό το ζήτημα και τα άλλα νοσήματα, η διαδικασία διακομιδής ήταν δύσκολη πια γιατί τα αυτοκίνητα δεν ήταν πολλά και μετά δε γινόταν σωστά η διαλογή ανά νόσημα ή θάλαμο, κι έτσι επικρατούσε ένα εσωτερικό χάος. Ενδεικτικό της κατάστασης ήταν πως ακόμα και για την αλλαγή ενός τραύματος υπήρχε μεγάλη αναμονή από τους ασθενείς.

Καθώς η Ιταλική στρατιωτική δύναμη επρόκειτο να είχε μεγάλη αύξηση, η Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Στρατιωτικών προσπάθησε να αυξήσει τον αριθμό

²⁷ Γ. Κωνσταντίνου, ό. π., σ.324 - 326

²⁸ T. W. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2017, σ. 339, τ. 3

²⁹ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, 1981, σελ. 171

των αναπτυσσόμενων κλινών στα νευραλγικά νοσηλευτικά κέντρα με τα Ιωάννινα να φτάνουν τις 1750. Το διάστημα εκείνο, με την καταμέτρηση του Ελληνικού Στρατού, οι απώλειες υγείας για το εξάμηνο που πέρασε ήταν 75.000 άτομα στο σύνολο, 32.000 τραυματίες καθώς και 23.000 παγόπληκτοι³⁰.

Συνοψίζοντας τα πρώτα χρόνια «ζωής» του Στρατιωτικού Νοσοκομείου, το Σ/Ν Ιωαννίνων που υπαγόταν στη VIII Μεραρχία και αναπτυσσόταν κατά την κρίση της Μεραρχίας, η οποία είχε τη δικαιοδοσία να κάνει τη μεταστάθμευσή του στο Μεσολόγγι, ανάλογα την τακτική κατάσταση. Για την ενίσχυση των νοσηλευτικών μηχανισμών είχαν προβλεφθεί υγειονομικοί σχηματισμοί σε Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Σιδηρόκαστρο, Καλαμπάκα και Μέτσοβο.³¹

Στη Βάση Ηπείρου μπήκαν οι εξής σχηματισμοί³²:

1. Στρατιωτικά Νοσοκομεία Ιωαννίνων και Κέρκυρας. Αυτά λειτουργούσαν από καιρό ειρήνης.
2. Στρατιωτικά Νοσοκομεία Άρτας – Πρέβεζας – Μεσολογγίου
3. Σ3 και Σ4 Στρατιωτικά Νοσοκομεία Διακομιδής
4. Στρατιωτικό Νοσοκομείο Εμπέδου Ιωαννίνων
5. Νοσοκομεία του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού σε Άρτα και Αγρίνιο

Έγινε κατάτμηση του Σ/Ν Ιωαννίνων σε δύο ανεξάρτητα, το 1^ο και το 2^ο, μετά την επίταξη οχτώ οικημάτων της πόλης. Ιδρύθηκε χειρουργικό νοσοκομείο στη Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία Ιωαννίνων³³. Αυτό χειρουργούσε τους τραυματίες που είχαν ανάγκη για άμεση επέμβαση, με χειρουργικά συνεργεία με τους καλύτερους χειρουργούς, οι οποίοι εργαζόντουσαν αρκετές ώρες καθημερινά για να ανταπεξέλθει το νοσοκομείο. Παράλληλα έγινε εφοδιασμός του νοσοκομείου με απολυμαντικούς κλιβάνους και κατασκευή λουτρών όπως και επαρκών αποχωρητηρίων. Ως προς τους κλιβάνους, για την αποφυγή της ψώρας, δημιουργήθηκε συνεργείο από 16 οπλίτες για την κατασκευή του κλιβάνου, αλλά και λουτρών.

³⁰ Β. Νικόλτσιος, Κ. Τρομπούκης, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού κατά την περίοδο 1940 – 1944*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 10

³¹ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 22

³² ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 62

³³ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 62

Στην Ήπειρο η VIII Μεραρχία είχε οργανωθεί και επιστρατεύσει την III Ταξιαρχία, με τους απαραίτητους σχηματισμούς στον υγειονομικό τομέα καθώς και τη διοικητική μέριμνα τους. Οι δυνάμεις αυτές είχαν μεγάλη σε εύρος ζώνη, από το Ιόνιο Πέλαγος μέχρι τον Σμόλικα, γραμμή 100 km και κατανεμήθηκαν σε δύο κλιμάκια. Το πρώτο, κατείχε την τοποθεσία προκαλύψεως, ενώ το δεύτερο βρισκόταν στην τοποθεσία άμυνας, που στοιχιζόταν κατά μήκος της αριστερής όχθης του ποταμού Καλαμά, με κύρια τοποθεσία αντιστάσεως τη γραμμή Ελαίας (Καλπάκι) – Καλαμάς.³⁴ Οι ελληνικές δυνάμεις που είχαν επιστρατευτεί και ήταν κατά μήκος της ελληνοαλβανικής μεθορίου της παραμονή της ιταλικής επίθεσης, ανέρχονταν σε τριάντα πέντε χιλιάδες άντρες.

Την περίοδο των αλλεπάλληλων αγώνων από τους Αξιωματικούς του Υγειονομικού – και όχι μόνο – έως και την παράβαση της συνθήκης της Γενεύης με τους βομβαρδισμούς του Γενάρη και του Απριλίου του 1941, του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων και τη συνθηκολόγηση Τσολάκογλου, θα υπάρξει μια ραγδαία μετάβαση στα στρατιωτικά νοσηλευτικά κέντρα και νοσοκομεία της χώρας, με την πλειονότητα αυτών να διαλύονται άμεσα. Όσον αφορά τη συνέχεια του Σ/Ν Ιωαννίνων θα δοθεί μια εκτενής αναφορά στο τέταρτο κεφάλαιο.

³⁴ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 25

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

2.1. Η εαρινή επίθεση της Ιταλίας

Μέχρι να ξεκινήσει ο μεγάλος αγώνας με τους Ιταλούς, μέχρι και την «Εαρινή Επίθεση», οι μεγάλοι αντίπαλοι για την Ελλάδα ήταν οι Βουλγαρία και Αλβανία. Με την επίθεση της Ιταλίας στη δεύτερη χώρα, άλλαξαν οι ισορροπίες. Η Γιουγκοσλαβία μέχρι πρότινος δεν έδειξε σημάδια επιθετικής πολιτικής εναντίον της Ελλάδας, ενώ ήταν παραδοσιακά εναντίον των Τούρκων. Πριν την τελευταία οργανωμένη επίθεση των Ιταλών, το προηγούμενο διάστημα (28 Οκτωβρίου – 5 Μαρτίου), οι βασικές επιχειρήσεις διεξάγονταν μεταξύ Ελαίας – Μετσόβου αφενός, και αφετέρου στη γραμμή Τεπελενίου – Κλεισούρας.³⁵

Η εαρινή επίθεση της Ιταλίας (9-25 Μαρτίου 1941) εναντίον της Ελλάδας αποτελεί την τελευταία προσπάθεια της γειτονικής χώρας για είσοδο στον ελλαδικό χώρο. Μια προσπάθεια η οποία δεν στέφτηκε με επιτυχία σε ακόμα μία περίπτωση, καθώς το αποτέλεσμα των αγώνων στα Αλβανικά σύνορα είχαν πάλι νικητές τους Έλληνες.

Γενικεύοντας την ένοπλη σύγκρουση Ελλάδας – Ιταλίας στο μέτωπο της Ηπείρου, είναι εμφανές πως το μεγαλύτερο διάστημα η VIII Μεραρχία Πεζικού είχε συγκρατήσει τους αντιπάλους και παράλληλα είχε καταφέρει να συντρίψει σε πολλές περιπτώσεις του Ιταλούς. Εξάιρεση στον άριστο αγώνα της ελληνικής δύναμης αποτέλεσε ο παραλιακός τομέας, όπου εκεί οι λιγοστές ελληνικές δυνάμεις δε μπορούσαν να αντισταθούν στις ιταλικές και συμπύχθηκαν προς τον νότο.³⁶

Στις 9 Μαρτίου, Η Ιταλία εξαπέλυσε στο μέτωπο συντονισμένη επίθεση, την οποία είχε προγραμματίσει μεγάλο διάστημα και υπό την επίβλεψη του Μουσολίνι. Η επίθεση εκδηλώθηκε κεντρικά του μετώπου, στον τομέα επιχειρήσεων του Β΄ Σώματος Στρατού. Οι Ιταλοί στη νέα τους επίθεση χρησιμοποίησαν επιπλέον μέσα, με την υποστήριξη του πυροβολικού και της αεροπορίας. Από την ελληνική πλευρά, η υποστήριξη έγινε από τις μεραρχίες I, II, V, XI, XV και XVII. Το μεγαλύτερο μέρος της επίθεσης δέχτηκε η 1^η Μεραρχία, η οποία είχε στην κατοχή

³⁵ Επιτελική Υπηρεσία Στρατού, *Αι Ελληνοϊταλικαί επιχειρήσεις από 28 Οκτωβρίου 1940 μέχρι 20 Απριλίου 1941*, Φωριαμός 8, Φάκελος Κ7, Α/Α 34, σελ. 1, 11

³⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821 – 1997*, Αθήνα 1997, σελ. 237

της το νευραλγικό σημείο της κατεύθυνσης της ιταλικής επίθεσης. Για 7 ημέρες, έως τις 15 Μαρτίου, η Μεραρχία δοκιμάστηκε σε μεγάλο βαθμό, αλλά απέκρουσε τα αλληπάλληλα κύματα επιθέσεων³⁷.

Στον τομέα του 5^{ου} συντάγματος (αφού το αντικατέστησε το 19^ο) έγιναν κάποιες από τις σημαντικότερες στρατιωτικές επιχειρήσεις του Ελληνοϊταλικού πολέμου. Οι επιθέσεις και οι αντεπιθέσεις άρχιζαν με πυκνό κανονιοβολισμό, που έσκαβε τα υψώματα, με σκοπό να έφταναν σε συμπλοκές, όπου στη συνέχεια η χειροβομβίδα και η λόγχη θα είχαν τον πρώτο λόγο. Οι μάχες και εκείνο το διάστημα του πολέμου ήταν στην κόψη του ξυραφιού και για τις δύο πλευρές. Οι απώλειες αμφοτέρως και πολυάριθμες, με τους Ιταλούς να μετρούν παραπάνω θύματα.

Ένα ξεχωριστό ιστορικό γεγονός αποτελεί το ύψωμα 731, μεταξύ Αώου και Άψου.³⁸ Τις επιθέσεις αυτές είχε παρακολουθήσει και προσωπικά ο Μουσολίνι, ο οποίος έφυγε άμεσα για την Ιταλία ντροπιασμένος, καθώς οι δυνάμεις του δεν προχώρησαν ούτε ένα βήμα. Έως τις 19 Μαρτίου, μετά από τριήμερη κατάπαυση πυρών, οι Ιταλοί εξαπέλυσαν στο ύψωμα αυτό περίπου 18 επιθέσεις. Το «731» όπως έμεινε στην στρατιωτική ιστορία και των δύο χωρών, υπήρξε ένα από τα πιο αιματοβαμμένα υψώματα ολόκληρου του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Οι πλαγιές του είχαν σκαφτεί σε υπερβολικό βαθμό από τον κανονιοβολισμό και τα δέντρα είχαν καταστραφεί ολοσχερώς. Το έδαφος της περιοχής είχε σκεπάσει χιλιάδες πτώματα. Ουσιαστικά ο «απλός στρατιωτικός περίπατος» όπως θεωρούσε, εξελισσόταν σε μία ανεπανάληπτη πανωλεθρία.

Στις 21 Μαρτίου, Ιταλός αξιωματικός και στρατιωτικοί ιερείς, που επισκέφθηκαν τους αμυνόμενους για να διαπραγματευτούν ολιγόωρη τοπική ανακωχή, για την περισυλλογή και ταφή των νεκρών, αντίκρισαν ένα μακάβριο θέαμα. Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, Όταν αφαιρέθηκε ο επίδεσμος από τα μάτια του Ιταλού ιερέα, κάλυψε άμεσα τα μάτια με τα χέρια του, ανήμπορος να αντέξει το θέαμα. Στο ύψωμα «731» οι Ιταλοί ύψωσαν το γενικό μνημείο πεσόντων του μετώπου της Αλβανία, δίνοντας την ονομασία «Ιερή Ζώνη».

Ωστόσο, στο μέτωπο γινόταν λόγος για γερμανική εισβολή, καθώς γινότουσαν συζητήσεις μεταξύ υψηλόβαθμων στελεχών του στρατού για τους ενδεχόμενους κινδύνους που

³⁷ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 441, τ. 15

³⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821 – 1997*, σελ. 239

εγκυμονούσε μια τέτοια εισβολή, παράλληλα με τον αγώνα στο μέτωπο της Αλβανίας.³⁹ Αυτές οι συζητήσεις είχαν και άμεσες συνέπειες στην στρατηγική ηγεσία της χώρας. Στις αρχές Μαρτίου, αποστρατεύτηκαν οι σωματάρχες αντιστράτηγοι Κοσμάς (Α΄ Σώμα) και Παπαδόπουλος (Β΄ Σώμα) και αντικαταστάθηκαν αντιστοίχως από τον αντιστράτηγο Δεμέστιχα και τον υποστράτηγο Μπάκο. Αντικαταστάθηκε επίσης ο διοικητής του Τμήματος Στρατιάς Ηπείρου, Αντιστράτηγος Δράκος, ο οποίος αποστρατεύτηκε όπως οι προηγούμενοι, από τον διοικητή του Τμήματος Στρατιάς Δυτικής Μακεδονίας, αντιστράτηγο Πιτσικά. Τη διοίκηση του Τ.Σ.Δ.Μ. ανέλαβε ο αντιστράτηγος Τσολάκογλου.

Το Γενικό Στρατηγείο ήταν αποφασισμένο να συνεχίσει τον πόλεμο η Ελλάδα από τη θέση την οποία βρισκόταν κατά των Ιταλών, όπως ήταν και δεδομένη η μάχη εναντίων των Γερμανών στα οχυρά της Μακεδονίας.

Όσον αφορά τις σκέψεις του Παπάγου για την αμυντική λειτουργία στα οχυρά, πληροφορίες είχε δώσει ο διοικητής του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (Τ.Σ.Α.Μ.), αντιστράτηγος Μπακόπουλου. Ο διοικητής του Τ.Σ.Α.Μ. είχε ότι σε συνομιλίες που είχε με τον Γεώργιο, τον Κορυζή και τον Παπάγο, όλοι τους *«έχοντες υπ' όψιν τήν μεγάλην ανεπάρκειαν τοῦ Τ.Σ.Α.Μ. εἰς δυνάμεις καί πολεμικά μέσα, μοί ἐδήλωσαν κατά τὰς ἰδίας μεθ' ἐκάστου συνομιλίας μου, ὅτι ἀπό τό Τ.Σ.Α.Μ. δέν ἀνέμενον ἄλλο τι παρά νά κρατήσῃ ὑψηλά τήν τιμὴν τῆς Ἑλλάδος καί τῶν Ἑλληνικῶν Ὀπλων»*.⁴⁰

Ο Μπακόπουλος όμως δεν έμεινε ικανοποιημένος από τις δηλώσεις αυτές. Σε έκθεσή του προς το Γενικό Στρατηγείο, δήλωσε την αντίθεσή του προς τον καταμερισμό των δυνάμεων σε δύο μέτωπα. Ο καταμερισμός αυτός θεωρούσε πως θα ήταν ευάλωτος ως προς τη διάσπασή του, και προς τα οχυρά και προς τον Αλιάκμονα, και τέλος θα είχε ως κατάληξη την κατάρρευση του Αλβανικού μετώπου. Η πρότασή του ήταν να διατεθούν στο Τ.Σ.Α.Μ. τρεις μεραρχίες από το αλβανικό μέτωπο, αν εν τέλει έμενε γραμμή μετώπου στο Αλιάκμονα. Σε συνέχεια αυτής της πρότασης, ο Μπακόπουλος κλήθηκε στην Αθήνα, όπου συναντήθηκε την 11^η και 12^η του μήνα με τον Παπάγο. Σε πρόταση του διοικητή Τ.Σ.Α.Μ. να διατεθούν στον τομέα του ενισχύσεις από το αλβανικό μέτωπο, η απάντηση του Παπάγου δεν ήταν θετική. Σε σχολιασμό του, θεώρησε ότι η τύχη του Τ.Σ.Α.Μ. ήταν προδικασμένη με τις λιγοστές δυνάμεις που είχε στην κατοχή του

³⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σ. 442, τ. 15

⁴⁰ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σ. 442, τ. 15

καθώς και ότι τα μέτωπα κινδύνευαν από τους Γερμανούς, ακόμα και το αλβανικό. Η παραπάνω πρόταση πραγματοποιήθηκε ξανά, με σκοπό όμως τώρα τη μεταφορά των δυνάμεων του Τ.Σ.Α.Μ. στον Αλιάκμονα, πράγμα το οποίο δεν έγινε αποδεκτό.

Οι σκέψεις για δεύτερο μέτωπο κατά των Γερμανών στη γραμμή Αλιάκμονα δεν ήταν ευοίωνα. Οι βρετανικές δυνάμεις που έφτασαν στην τοποθεσία, ήταν μια θωρακισμένη ταξιαρχία και δύο μεραρχίες πεζικού, δεν αρκούσαν στην κάλυψη του μετώπου. Οι ελληνικές μεραρχίες πεζικού που βρισκόντουσαν εκεί, XII και XX, αποτέλεσαν το Τμήμα Στρατιάς Κεντρικής Μακεδονίας (Τ.Σ.Κ.Μ.).

Η 20^η μεραρχία, σύμφωνα με τον διοικητή του Τ.Σ.Κ.Μ. υποστράτηγο Καράσσο, *«συγκροτηθεῖσα ἐσπευσμένως καί προχείρως κατά τό τρίτον 10ήμερον Φεβρουαρίου 1941 εἰς περιοχὴν Φλωρίνης ἐκ δύο Συνταγμάτων Πεζικοῦ, ἄνευ πυροβολικοῦ, ἀπὸ ἀξιωματικούς κατὰ μερίστην ἀναλογίαν ἐφέδρους, ἀπὸ ὀπλίτας πάσης προελεύσεως καί πάσης κατηγορίας μέ μεγάλην ἀναλογίαν ἀγυμνάστων ἢ ἀτελοῦς ἐκγυμνάσεως, μέ ὀπλισμὸν κατωτέρας ἀποδόσεως, μέ πολλές ἐλλείψεις εἰς ὑλικά διαβιβάσεων, ὀπλισμὸν, ἄνδρας καὶ πρὸ παντὸς κτήνη, ἦτο κατὰ τὴν συγκρότησιν τῆς Μονάς ἄνευ ἐπαρκούς ἐσωτερικῆς συνοχῆς, μειωμένης ἀριθμητικῆς δυνάμεως καί ἠθικοῦ, καί σοβαρῶς ἠλαττωμένης μαχητικῆς ἀξίας».*⁴¹

Στις 25 Μαρτίου, έγινε προσπάθεια από την Αγγλία να μεταπεισθεί ο Παπάγος για να αποσύρει τα ελληνικά στρατεύματα από την ανατολική Μακεδονία στη γραμμή Αλιάκμονα, προσφέροντας τα δικά τους μέσα για τη μεταφορά. Στις 26 του μήνα, στην Αθήνα, οι διοικητές του Τ.Σ.Α.Μ. και Τ.Σ.Κ.Μ., στρατηγοί Μπακόπουλος και Κωτούλας, υποστήριξαν ανοιχτά την πρόταση των Άγγλων. Ωστόσο, ο αρχιστράτηγος παρέμεινε ανένδοτος στην απόφασή του. Συνέπεια αυτού του διαβήματος ήταν να αντικατασταθεί ο διοικητής του Τ.Σ.Κ.Μ. από τον υποστράτηγο Καράσσο.

Εν τω μεταξύ, στις 25 του Μαρτίου, η Γιουγκοσλαβία προσχώρησε στο Τριμερές Σύμφωνο, υπογράφοντας την απαραίτητη συνθήκη με τη Γερμανία. Επιθυμία της κυβέρνησης των Γιουγκοσλάβων ήταν να λάβουν τη Θεσσαλονίκη.⁴² Στις 27 Μαρτίου, όμως, έγινε κίνημα στο Βελιγράδι, όπου οι ένοπλες δυνάμεις ανέτρεψαν την κυβέρνηση και ανακήρυξαν βασιλιά τον Πέτρο, στη θέση του αντιβασιλέα Παύλου, ο οποίος έφυγε από τη χώρα. Η εξέλιξη αυτή είχε

⁴¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σ. 443, τ. 15

⁴² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σ. 444, τ. 15

θετικό αντίκτυπο από την Ελλάδα, ωστόσο τα πράγματα είχαν λάβει τον δρόμο τους. Έγινε προσπάθεια από την Ελλάδα και την Αγγλία για σύμπραξη με τη γειτονική χώρα, ωστόσο η νέα κυβέρνηση τήρησε επιφυλακτική στάση. Τη μέρα του κινήματος ο Χίτλερ αποφάσισε τη συντριβή της Γιουγκοσλαβίας και εξέδωσε οδηγίες στα γερμανικά στρατεύματα που βρισκόντουσαν στη Βουλγαρία. Στη συνέχεια, η Ελλάδα θα αντιμετώπιζε τις συνέπειες του Γ΄ Ράιχ, αρχής γενομένης από την εισβολή των Γερμανών στη χώρα στις 6 Απριλίου 1941.

2.2. Στρατιωτικές επιχειρήσεις σε Ήπειρο και Μακεδονία τον Απρίλιο του '41

Η επίθεση των Γερμανών εναντίον της Ελλάδας ξεκίνησε στις 6 Απριλίου 1941 στην οποία αναφέρονταν τα -διατυπωμένα πολλές φορές- παράπονα του Γ' Ράιχ κατά της χώρας και τόνιζαν πως ο σκοπός της επίθεσης ήταν η εκδίωξη των Άγγλων από τη χώρα.⁴³ Ο Χίτλερ δεν τήρησε τα προσχήματα ζητώντας κάποια προθεσμία για ενδεχόμενη αποδοχή, αλλά δε ζήτησε και διακοπή των διπλωματικών σχέσεων με την Ελλάδα. Έτσι λοιπόν, ξεκίνησε την εκστρατεία του καταλαμβάνοντας τις περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας. Επί της ουσίας, η αποτυχία της Ιταλίας για κατάληψη της Ελλάδας πήγαινε τα σχέδια της Γερμανίας για συντονισμένη επίθεση εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης πίσω. Γι' αυτό έγινε συντονισμένη η επίθεση σε Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία.⁴⁴

Οι ελληνικές δυνάμεις που είχαν παραταχθεί για την αντιμετώπιση της Γερμανικής επίθεσης ήταν στην πλευρά της Δ. Θράκης, στην ταξιαρχία του Έβρου. Στην ανατολική Μακεδονία ήταν έτοιμες προς μάχη η ταξιαρχία του Νέστου, η 14^η Μεραρχία, η 18^η Μεραρχία και το απόσπασμα των Κρουσίων.⁴⁵ Τα παραπάνω ήταν και τα σώματα που δέχθηκαν το πρώτο κύμα επιθέσεων από τους Γερμανούς. Στα νότια βουλγαρογιουγκοσλαβικά σύνορα, ήταν παραταγμένο το 40^ο Σώμα Στρατού. Την περίοδο της επίθεσης και ειδικότερα με τη διάσπαση της της γιουγκοσλαβικής άμυνας στα νότια, ήλθαν επιπλέον γερμανικές δυνάμεις στη βόρεια Ελλάδα.

Η επίθεση ξεκίνησε με βαρύ κανονιοβολισμό και προώθηση σχηματισμών αρμάτων, μοτοσικλετιστών και πεζικού, με την υποστήριξη της αεροπορίας. Ωστόσο, τα πυρά των Γερμανών τα απέκρουσαν οι μαχητές στα οχυρά. Τα οχυρά Λίσσε, Εχίνος, Πυραμιδοειδές, Ρούπελ, Παλιουρώνες, Καρατάς, Αρπαλούκι, Κελκαγιά, και κάποια ακόμα ανέκοψαν μεγάλο μέρος των γερμανικών επιθέσεων για τρεις ημέρες. Το σθένος των Ελλήνων και η αντιμετώπιση των γερμανικών πυρών έδωσαν διθυραμβικά σχόλια στον τύπο της εποχής⁴⁶, με την Αθηναϊκή «Ακρόπολις» να εκθειάζει το ήθος και την αυταπάρνηση των μαχητών.

⁴³ Θ. Βερέμης, Β. Κρεμμυδάς, *Ο Σύγχρονος Κόσμος*, Αθήνα 2001, σελ. 144

⁴⁴ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821 – 1997*, Αθήνα 1997, σελ. 241 - 242

⁴⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σ. 444, τ.15

⁴⁶ Πρωτοσέλιδο στην: *Ακρόπολις*, Έτος ΙΓ', Περίοδος Β'. Αρ. Φ. 4380, 7 Απριλίου 1941

Στις 6 και 7 Απριλίου, οι δυνάμεις του 40^{ου} Σώματος διέσπασαν την άμυνα του Γ΄ Γιουγκοσλαβικού σώματος και προχώρησαν προς τα Σκόπια, ενώ μονάδες της επίλεκτης μεραρχίας S.S. «Αδόλφος Χίτλερ» πέρασαν μέσω Βέλες και Ιστίπ με κατεύθυνση το Μοναστήρι⁴⁷. Στα ανατολικά, η 2^η θωρακισμένη μεραρχία προχώρησε προς τον Αξιό, με συνέπεια η Θεσσαλονίκη να είναι ανοιχτή. Μονάδες της 2^{ης} θωρακισμένης μεραρχίας από τα δυτικά και μονάδες της 5^{ης} ορεινής μεραρχίας, που είχε διασπάσει την άμυνα στον Στρυμόνα, συναγωνίζονταν ποια θα φτάσει στη Θεσσαλονίκη. Τελικά έφτασαν τα τανκς της 2^{ης} μεραρχίας στην πόλη.

Το πρωί της 9^{ης} Απριλίου εισήλθαν τα πρώτα τανκς στην πόλη της Θεσσαλονίκης και το μεσημέρι της ίδιας υπεγράφη η συνθηκολόγηση από τον διοικητή του Τ.Σ.Α.Μ. και τον διοικητή της 2^{ης} θωρακισμένης μεραρχίας των Γερμανών. Όλη η πλευρά του Αξιού παρέδωσε τα όπλα με ευνοϊκούς όρους.

Τα γερμανικά στρατεύματα απείλησαν άμεσα τη γραμμή Αλιάκμονα από τη Θεσσαλονίκη και το Μοναστήρι. Στα ανατολικά, το 18^ο σώμα που αποτελείτο από 3 μεραρχίες, κατευθύνθηκε προς τα νότια για να προσβάλει την ελληνογαλλική γραμμή, ενώ από τα δυτικά το 40^ο σώμα με 4 μεραρχίες, απειλούσε τα νότια του Τ.Σ.Δ.Μ. στο αλβανικό μέτωπο. Η πιο βιώσιμη λύση που είχε μείνει, ήταν μια εσπευσμένη σύμπτυξη, από τα δεξιά του αλβανικού μετώπου, το οποίο διέτρεχε τον κίνδυνο κυκλώσεως.⁴⁸

Στις 10 του μήνα⁴⁹, έχοντας αποτύχει οι επιχειρήσεις στο μέτωπο της Κεντρικής Μακεδονίας, ήταν εξίσου δύσκολο ακόμα να αμυνθούν και να υποχωρήσουν προς τα τμήματα της Στρατιάς Ηπείρου για να ενσωματωθούν. Γι' αυτό διατάχθηκε, η XI Μεραρχία, εκτός από τις δυνάμεις της που αποτελούνταν από το Απόσπασμα Άψου, το οποίο βρισκόταν σε εφεδρεία στην περιοχή της Λεσκοβίκι, να κινηθεί δια μέσου της Μέρτζανης προς το Μέτσοβο και εκεί να εξασφαλίσει συγκοινωνία ανοιχτή προς τα ανατολικά, προς την Καλαμπάκα.

Στις 11 Απριλίου, προωθημένες μονάδες των Γερμανών ήρθαν σε επαφή με το αριστερό της γραμμής Αλιάκμονα και στις 12 του μήνα διέσπασαν την άμυνα των ελληνογαλλικών

⁴⁷ Σ. Ν. Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1971*, 2011, σελ. 31. τ. 1

⁴⁸ Πρωτοσέλιδο στο: *Ελεύθερον Βήμα*, Αθήναι Έτος Κ΄, Αρ. 6749, 15 Απριλίου 1941

⁴⁹ Α. Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδας 1940 – 1941*, 1995, σελ. 427

δυνάμεων στην περιοχή Βεύη – Κλειδί. Την ίδια ημέρα, εκδόθηκε η σύμπτυξη μεταξύ Τ.Σ.Δ.Μ. και Τ.Σ.Η. από το αλβανικό μέτωπο.⁵⁰

Ουσιαστικά, με τη διάσπαση της γραμμής Αλιάκμονα, ήλθε κατά πολλούς η αρχή του τέλους για την ελληνική αντίσταση⁵¹. Από τις 11 του μήνα, ο βασιλιάς είχε προειδοποιήσει τον Άγγλο πρέσβη πως σε περίπτωση διάσπασης του μετώπου της Κεντρικής Μακεδονίας, θα ήταν επιτακτική η εγκατάλειψη της πρωτεύουσας από την ελληνική κυβέρνηση. Ως αρχικός τόπος εγκατάστασης δόθηκε η Κρήτη, η οποία όμως απορρίφθηκε λόγω ελλιπούς οργανώσεως άμυνας. Η Κύπρος αποτέλεσε την επόμενη πρόταση και παράλληλα ο Γεώργιος ζήτησε τη μεταφορά 50.000 ανδρών στη Μεγαλόνησο για εκγύμναση, σε ένα συνολικό σχέδιο το οποίο δεν αποσκοπούσε πουθενά και έδειχνε την έλλειψη σθένους της ελληνικής κυβέρνησης ενάντια στους επικείμενους κατακτητές, αλλά και συμμάχους. Στο τμήμα Στρατιάς Ηπείρου διατάχθηκε η Ι Μεραρχία να κινηθεί προς το Λεσκοβίκι για να ενισχυθεί η περιοχή Κιάφε Κάριτ.⁵² Παράλληλα έγιναν διεργασίες σε πρώτο στάδιο για τη σύμπτυξη στις περιοχές Σέν Ντέλι, Τρεμπεσίνα, Άψου, πιθανώς, κατά τις 13 και 14 Απρίλη.

Ωστόσο, αγγλική κυβέρνηση και κυβερνητική αντιπροσωπεία στην Κύπρο είχαν αρνητική στάση στην ελληνική πρόταση. Συγκεκριμένα, ο κυβερνήτης της Μεγαλόνησου πρόβαλλε τις εξής αντιρρήσεις, λέγοντας⁵³: *«Η παρουσία του βασιλιά και της κυβερνήσεως της Ελλάδος στην Κύπρο θα καθιστούσε άκρως δυσχερή τη θέση των αγγλικών αρχών, επειδή, όσο άσπογα και αν προσπαθοῦσε να φερθεῖ ἡ ἑλληνική κυβέρνηση, οἱ κάτοικοι θά ἀγνοοῦσαν τῆς ἀγγλικῆς ἀρχῆς καὶ θά θεωροῦσαν τὴν ἑλληνικήν κυβέρνησιν τὴ de facto, ἂν ὄχι τὴ de jure, κυβέρνησιν τῆς Κύπρου. Ἐπίσης, ἡ παρουσία τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῆς μεγαλόνησου θά ἐπέτεινε τὴ λανθάνουσα ἐχθρότητα μεταξὺ τῶν δύο κοινοτήτων, τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς τουρκικῆς, ποὺ τελευταῖα εἶχε αὐξηθεῖ ἐξαιτίας τῆς καιροσκοπικῆς πολιτικῆς ποὺ ἀκολουθοῦσε ἡ Τουρκία καὶ τῆς ἀρνήσεώς της νὰ ἐκπληρώσει τῆς συμμαχικῆς τῆς υποχρεώσεως πρὸς τὴν Ἀγγλία».*

Ο διοικητής του Τ.Σ.Η. από τις πρώτες κιόλας ημέρες, κοινοποίησε μία έκθεση προς τους υπόλοιπους διοικητές των Σωμάτων Στρατού, η οποία συγκροτήθηκε και εστάλη στο Επιτελείο

⁵⁰ Πρωτοσέλιδο στο: *Ελεύθερον Βήμα*, Αθήναι Ἔτος Κ', Αρ. 6751, 17 Απριλίου 1941

⁵¹ Επιτελική Υπηρεσία Στρατού, *Γερμανικός Στρατός στη Βουλγαρία και Ελλάδα (Από 1 Φεβρουαρίου 1940 μέχρι 20 Απριλίου 1941)*, Φωριαμός 21, Φάκελος 612, Υποφάκελος Δ, Α/Α 1, σελ. 19

⁵² Α. Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδας 1940 – 1941*, σελ. 429

⁵³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 445, τ. 15

του Υπαρχηγού, Συνταγματάρχη Γρηγορόπουλο Θεόδωρο για να ενημερώσουν για την υπάρχουσα κατάσταση. Η έκθεση είχε τα παρακάτω σημεία⁵⁴:

- Η κατάσταση του στρατού από άποψη ηθικού και πειθαρχίας είναι κρίσιμη. Από στιγμή σε στιγμή γίνεται όλο και χειρότερη.
- Οι σωματάρχες διαβλέπουν ότι δε θα προλάβουμε να έχουμε την τελική τοποθεσία. Ο στρατός θα έχει διαλυθεί.
- Αιτία αυτής της κατάστασης η κούραση, η κατάληψη εδαφών της χώρας και ο φόβος αιχμαλωσίας από τους Ιταλούς.
- Πιστεύουμε πως είναι μάταιη περαιτέρω αντίσταση. Ενδεχόμενη διάλυση του στρατού θα δημιουργήσει εσωτερική ανωμαλία και σειρά από απεριγράπτες συμφορές για τη χώρα. Το φάσμα της διάλυσης παρουσιάζεται έκδηλο στις μονάδες των οποίων οι οπλίτες κατάγονται από περιοχές τις οποίες έχουν καταλάβει οι εχθροί, όπως η XV, XVII ή VI Μεραρχία.

Στις 13 Απριλίου, με την ελληνική πλευρά να απευθύνει ξανά έκκληση, μέσω του Έλληνα πρεσβευτή στο Λονδίνο, στον Τσώρτσιλ και στον Ήντεν, αλλά αυτή η έκκληση ήταν η τελευταία διπλωματική προσπάθεια που θα μπορούσε να αλλάξει τη γνώμη των Άγγλων. Η αγγλική κυβέρνηση κατέφυγε στην τακτική της διακριτικής κωλυσιεργίας και με την πρόταση που επαναλήφθηκε λίγες μέρες αργότερα κατάφερε να την παρακάμψει με μεγάλη άνεση.

Η περίοδος συμπτώξεως του στρατού από το μέτωπο ως την αναχώρηση της κυβέρνησης και του βασιλιά από την Ελλάδα, αποτέλεσε ένα μελανό κομμάτι στην σύγχρονη ελληνική ιστορία, με ποικίλες συνέπειες.

Στο αλβανικό μέτωπο, σύσσωμη η στρατιωτική ηγεσία θεωρούσε πως η συνέχιση του πολέμου ήταν άσκοπη. Να παραδοθεί η χώρα στους ηττημένους Ιταλούς δεν υπήρχε περίπτωση να γίνει, γι' αυτό ειπώθηκε η λύση για συμβιβασμό με τους Γερμανούς με ευνοϊκούς όρους. Η παραπάνω λύση προτάθηκε στον διοικητή του Τ.Σ.Η. από τον διοικητή του Α΄ Σώματος, αντιστράτηγο Δεμέστιχα. Παρόμοια άποψη είχε και ο διοικητής του Β΄ Σώματος, αντιστράτηγος Μπάκος, καθώς πίστευε πως μια σύμπτυξη στο μέτωπο θα κατέστρεφε τη συνοχή του ελληνικού στρατού εκείνο το χρονικό διάστημα. Η σύμπτυξη τελικά πραγματοποιήθηκε και εκδόθηκε η

⁵⁴ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, Αθήναι 1959, σελ. 173

απόφαση για την πράξη αυτή στις 12 Απριλίου όπου ξεκίνησε και η κρίση για την ελληνική κυβέρνηση και τον στρατό.⁵⁵

Η καθυστέρηση της έκδοσης της απόφασης δημιούργησε ποικίλα προβλήματα στο μέτωπο. Δημιουργήθηκαν έριδες μεταξύ των οπλιτών και των αξιωματικών, καθώς και φαινόμενα έλλειψης πειθαρχίας των πρώτων στους δεύτερους. Η συνολική δυσαρέσκεια για την κυβέρνηση εκφραζόταν από όλο το σώμα. Παράλληλα, τα φαινόμενα της έλλειψης πειθαρχίας έφεραν και το φαινόμενο της λιποταξίας, με μαζικές αποχωρήσεις οπλιτών μετά τις 15 Απριλίου. Ήταν πολλοί πεπεισμένοι πως η συνέχιση του πολέμου ήταν μάταιη και πως η ηγεσία της χώρας τους είχε αφήσει στο έλεος των αντιπάλων.

Ο διοικητής του Τ.Σ.Δ.Μ. εθελουφλούσε για την έκβαση της αντιστάσεως στο αριστερό της γραμμής Αλιάκμονα και πληροφορήθηκε τη διάσπαση της γραμμής στις 13 Απριλίου από τον διοικητή του Τ.Σ.Κ.Μ., το οποίο είχε εγκαταλειφθεί από τα γερμανικά στρατεύματα και υποχωρούσε προς την Ήπειρο. Στις 14 Απριλίου οι δύο μεραρχίες του Τ.Σ.Κ.Μ. τέθηκαν με διαταγή του Γενικού στρατηγείου, στη διοίκηση του Τ.Σ.Δ.Μ. όταν αυτές οι μεραρχίες δε μπορούσαν να ανταπεξέλθουν ως συγκροτημένες μονάδες. Την επόμενη ημέρα ο διοικητής της 12^{ης} μεραρχίας ανακοίνωσε στον διοικητή του Τ.Σ.Κ.Μ. τη διάλυση της μεραρχίας και προσάρτησης της, πράγμα που έγινε και με την 20^η μεραρχία του Τ.Σ.Κ.Μ.⁵⁶

Σε δυσχερή θέση βρέθηκε ο τομέας του Τ.Σ.Δ.Μ., με τις μονάδες αυτού να διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο κυκλώσεως. Ο διοικητής του ο οποίος βρισκόταν στην Καλαμπάκα και δεν είχε επαφή με τις μονάδες του, έλαβε θετική απάντηση από το Γενικό Στρατηγείο, ύστερα από πρότασή του για σύμπτυξη με το μέτωπο της Ηπείρου. Η απόφαση αυτή ήταν ενάντια στις διαταγές συμπτύξεως που είχαν εκδοθεί, ωστόσο ήταν θεωρητικά η πιο βιώσιμη λύση.

Στο μέτωπο του Τ.Σ.Η. τα πράγματα ήταν εξίσου δύσκολα. Αρχικά, η προοπτική για σύμπτυξη ήταν αρκετά δύσκολη σ' αυτό το μέτωπο, καθώς το οδικό δίκτυο ήταν σε πολύ άσχημη κατάσταση⁵⁷. Το ηθικών των στρατιωτών ήταν πολύ χαμηλό, ειδικότερα για τους μαχητές στα αλβανικά σύνορα που είχαν υποστεί αρκετές κακουχίες. Για τους πολεμιστές της

⁵⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 446, τ. 15

⁵⁶ Α. Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδας 1940 – 1941*, σελ. 435 - 436

⁵⁷ Επιτελική Υπηρεσία Στρατού, *Γερμανικός Στρατός στη Βουλγαρία και Ελλάδα (Από 1 Φεβρουαρίου 1940 μέχρι 20 Απριλίου 1941)*, Φωριαμός 21, Φάκελος 612, Υποφάκελος Δ, Α/Α 1, σελ. 2 - 22

VIII Μεραρχίας η σύμπτυξη ισοδυναμούσε με εγκατάλειψη των εστιών τους στους Ιταλούς. Η αποσύνθεση του Τ.Σ.Η. ξεκίνησε στο Β΄ Σώμα και συγκεκριμένα στην 5^η Μεραρχία, της Κρήτης. Διαρροές εμφανίστηκαν στη 15^η μεραρχία, η οποίες γενικεύτηκαν σε όλο το Β΄ Σώμα. Το Α΄ Σώμα αν και δεν είχε τόσο μεγάλο θέμα, διέτρεχε ακόμα κίνδυνο, καθώς είχε ιταλικές επιθέσεις και παράλληλα περίμενε τη σύμπτυξη με το Β΄ Σώμα και να ισχυροποιηθεί.⁵⁸

Η επίσημη ιστορία του ελληνικού στρατού αποδίδει την αποσύνθεση του Τ.Σ.Η. στους παρακάτω λόγους⁵⁹: α) την επίθεση από μία ακόμη μεγαλύτερη δύναμη, β) την ταχεία κατάρρευση της γιουγκοσλαβικής άμυνας, γ) την ηρωική αλλά βραχεία αντίσταση του Τ.Σ.Α.Μ. και δ) την κατάρρευση του ελληνοαγγλικού μετώπου στην κεντρική Μακεδονία. Οι εξελίξεις αυτές μείωσαν κι άλλο το ηθικό οπλιτών και αξιωματικών στο μέτωπο, οι οποίοι ωστόσο δεν ήθελαν να παραδοθούν αμαχητί στους Ιταλούς.

Παράλληλα με αυτές τις αιτίες, υπήρχε και μεγάλη εξάντληση κάποιων μονάδων. Πιο συγκεκριμένα, η 5^η μεραρχία της Κρήτης, αγωνιζόταν αδιάκοπα από τον Φεβρουάριο εν μέσω ισχυρών βομβαρδισμών και αντίξωων συνθηκών. Οι οπλίτες της μεραρχίας αυτής ήταν εξίσου δυσαρεστημένοι με τη στάση της ελληνικής ηγεσίας και του στρατού, καθώς δεν είχαν δώσει την απαραίτητη βοήθεια στους στρατιώτες της Κρήτης. Επιπλέον, το γεγονός ότι η Μακεδονία και η Θράκη είχαν μπει στην κατοχή των Γερμανών επηρέασε τους στρατιώτες που είχαν καταγωγή από εκείνες τις περιοχές.⁶⁰

Τα πρώτα δείγματα πανικού και έλλειψης οργάνωσης από την ελληνική κυβέρνηση και στρατό εμφανίστηκαν τις πρώτες μέρες της γερμανικής εισβολής. Υπήρξε προσπάθεια από τον βασιλιά για ανασυγκρότηση της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, αλλά είχε ελάχιστα θετικά αποτελέσματα. Στις 15 και 16 του Απρίλη,⁶¹ ο υφυπουργός Στρατιωτικών Παπαδήμας εξέδωσε σειρά από διαταγές όπου έδινε άδεια σε εφένδρους αξιωματικούς και οπλίτες περιοχών που είχαν καταληφθεί, αφού δεν χρειαζόντουσαν άλλο. Οι διαταγές αυτές είχαν ως σκοπό να γίνει αποσυμφόρηση στα μετόπισθεν, γιατί ήταν ορατός ο κίνδυνος της μαζικής λιποταξίας.

⁵⁸ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 446, τ. 15

⁵⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 446, τ. 15

⁶⁰ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 447, τ. 15

⁶¹ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940 – 1941 (Επιχειρήσεις Στρατού Ξηράς)*, 1985, σελ. 202 - 203

Τα βρετανικά στρατεύματα, μετά τη διάσπαση του αριστερού της γραμμής Αλιάκμονα στις 12 Απριλίου, πολεμούσαν με συνεχείς αναδιπλώσεις προς τον νότο. Η υποχώρηση έφτασαν έως τις Θερμοπύλες, όπου έδωσαν και την τελευταία τους μάχη. Στις 19 του μήνα, έπειτα από σύσκεψη έγινε και επίσημα η αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων, ωστόσο η συνεργασία Ελλάδα – Βρετανίας θα συνεχιζόταν.⁶²

Στις 16 Απριλίου,⁶³ ο Παπάγος χωρίς τη συγκατάθεση της κυβέρνησης, πρότεινε στον Άγγλο διοικητή του εκστρατευτικού σώματος να αποσύρει τις δυνάμεις του από τη χώρα. Αυτή η βιαστική και ανορθόδοξη κίνηση του αρχιστράτηγου είχε συνέπειες για την Ελλάδα και αρνητικό αντίκτυπο προς τους Άγγλους. Ουσιαστικά, αυτή η κίνηση ήταν για να φύγουν οι Βρετανοί και έπειτα ο Παπάγος με τους υπόλοιπους Έλληνες αξιωματικούς να βρει λύση, που δεν ήταν άλλη από τη συνθηκολόγηση.

Μετά την αναχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων και της κυβέρνησης από την Αθήνα, άνοιγε ο δρόμος για τη συνθηκολόγηση. Ξεκίνησαν οι συζητήσεις από το Γενικό Στρατηγείο και απεσταλμένο του μετώπου, χωρίς όμως να βρεθεί μία σαφής γραμμή για το μέλλον της χώρας. Στην Αθήνα οι πιέσεις εξεύρεση λύσης κορυφώθηκαν στις 16 του μήνα,⁶⁴ όταν και η ελληνική κυβέρνηση αποχωρούσε από την πρωτεύουσα.

Μέσα σε αυτό το τεταμένο κλίμα που βρισκόταν η χώρα και με την αναγκαιότητα για εξεύρεση λύσης άμεσα, ο Άγγλος πρέσβης πρότεινε στον βασιλιά Γεώργιο να σχηματίσει μια κυβέρνηση «εθνικής συνεννόησης», με σκοπό να εκφράζει όλο τον ελληνικό λαό. Ο βασιλιάς αρνήθηκε άμεσα την πρόταση, καθώς δεν ήταν διατεθειμένος να καταργήσει το δικτατορικό καθεστώς και σίγουρα υπήρχε ο φόβος από πιθανή αντίδραση των στρατιωτικών μετά από μία τέτοια κίνηση. Ωστόσο, ο στρατός χρειαζόταν εξίσου μια συσπειρωμένη κυβέρνηση, πόσο μάλλον από τον βασιλιά που είχε ακόμα το απαιτούμενο κύρος για να επιβάλλει την οποιαδήποτε απόφαση.

Στις 17 Απριλίου εκδόθηκε στάση εργασίας σε ναυτικές μονάδες και η κρίση επιδεινώθηκε. Την επομένη, βγήκε ανακοίνωση πως η ελληνική κυβέρνηση δε θα αποχωρούσε, καθώς υπήρχε διαπίστευση από τους Άγγλους πως η πρωτεύουσα δεν διέτρεχε κίνδυνο για μια

⁶² Α. Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδας 1940 – 1941*, σελ. 4442

⁶³ Α. Τερζάκης, *Ελληνική Εποποιία (1940 – 1941)*, Αθήνα 1964, σελ. 219 - 221

⁶⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 448, τ. 15

επιπλέον εβδομάδα. Ο Πιτσίκας την ίδια μέρα ζητούσε επιτακτικά από τον πρωθυπουργό τη εύρεση μιας λύσης. Στις 18 του μήνα, προς το Γενικό Στρατηγείο και τον πρωθυπουργό, ο διοικητής του Τ.Σ.Η. ανέφερε⁶⁵: «Κατάστασις ἔφθασεν προχώρητον. Τμήματα XVII (Μεραρχίας) ἐγκαταλείπουσι θέσεις. Α΄ Σῶμα ἀναφέρει διαρροὴν εἰς VII Μεραρχίαν. XI Μεραρχία διαρρέει. Πρὸς Θεοῦ σώσατε Στρατὸν ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς». Παράλληλα με αυτά τα γεγονότα και τις εκκλήσεις του Πιτσίκα, οι τρεις σωματάρχες με την υποστήριξη του μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνος, αναλάμβαναν την πρωτοβουλία για να κηρυχθεί ανακωχή. Το βράδυ της ίδιας έστειλαν τελεσίγραφο προς την κυβέρνηση, λέγοντας πως αν δε βρεθεί λύση άμεσα, θα συγκροτήσουν νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον μητροπολίτη.

Οι ελληνικές δυνάμεις στην στρατιά Ηπείρου έχοντας φτάσει σε οριακό σημείο, συνέχιζαν τον αγώνα μέχρι να εξευρεθεί λύση με τη λύση των βρετανικών στρατευμάτων και φυσικά για να μην ανοίξει ο δρόμος στους εχθρούς προς Ιωάννινα-Άρτα-Αγρίνιο-Ναύπακτο-Αθήνα.⁶⁶ Με τη φυγή των Βρετανών, ο πόλεμος μαζί τους θα συνεχιζόταν στα νησιά, όπου οι Άγγλοι είχαν και πολύ ισχυρές δυνάμεις.

Μετά το τηλεγράφημα και από σειρές επιπλέον τηλεγραφημάτων από το μέτωπο, το υπουργικό συμβούλιο στις 18 του Απρίλη συζήτησε για τις προτεινόμενες λύσεις. Υπήρχε σίγουρα η λύση για προσπάθεια συνθηκολόγησης από την ίδια την κυβέρνηση, αλλά θα έφερνε ρήξη στις σχέσεις με την Αγγλία, και υπήρχε και η λύση της συνέχειας του αγώνα, με καλύτερο δυνατό σενάριο την αντοχή των Άγγλων αμυντικά στις Θερμοπύλες, αλλά παράλληλα την κατάρρευση του αλβανικού μετώπου. Η λύση εν τέλει που προτάθηκε ξανά, ήταν να φύγουν άμεσα τα βρετανικά στρατεύματα μαζί με την ελληνική κυβέρνηση και να ξεκινήσουν οι συζητήσεις για ανακωχή χωρίς προβλήματα. Ο βασιλιάς δε δέχτηκε την τρίτη πρόταση, γιατί θεώρησε πως θα ήταν μια πράξη – ρήξη μεταξύ των ελληνοαγγλικών σχέσεων. Στο τέλος της συνεδρίασης ο Κορυζής πρότεινε στον βασιλιά να σχηματιστεί μια στρατιωτική κυβέρνηση, πρόταση που σκέφτηκε να εξετάσει ο Γεώργιος. Μετά το τέλος των διαβουλεύσεων και χωρίς τη λήψη απόφασης από την ελληνική κυβέρνηση, ο Κορυζής γύρισε στην οικία του και

⁶⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 448, τ. 15

⁶⁶ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, σελ. 179

αυτοκτόνησε, δηλώνοντας στον βασιλιά πριν αποχωρήσει πως απέτυχε στο έργο που του είχε αναθέσει.⁶⁷

Η αυτοκτονία του πρωθυπουργού έφερε πάλι ταραχή στο πολιτικό προσκήνιο, με τον Γεώργιο να δημιουργεί μια προσωρινή κυβέρνηση, αλλά όχι εθνικής συνεννόησης που του πρότεινε ξανά ο Palairet⁶⁸. Εν τέλει ανέθεσε τον σχηματισμό στον Κοτζιά, ο οποίος ήταν γνωστός με το παρελθόν του στο καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου και των φιλογερμανικών του αισθημάτων. Ωστόσο, λόγω του παραπάνω ιστορικού του υπουργού που σύνδεσε το όνομά του με την άνοδο της δικτατορίας, δεν υπήρχε ανταπόκριση από τον πολιτική βίο. Με τις εξελίξεις αυτές, οι πολιτικοί της εποχής είχαν γυρίσει το πλευρό στον αντιπρόσωπο του σαθρού πολιτικού μοναρχισμού, βασιλιά Γεώργιο. Ο βασιλιάς για λίγες ημέρες ήταν ουσιαστικά ο εκπρόσωπος της Ελλάδας, ως ανώτατος άρχοντας, αλλά και υπουργός εσωτερικών και εξωτερικών, αφού δε μπορούσε να βρει λύση για τη σωτηρία της Ελλάδας.⁶⁹

Σε μία τελευταία προσπάθεια του βασιλιά για την επιβίωση του πολιτικού πεδίου της χώρας, κάλεσε σε διάλογο τους βενιζελικούς πολιτικούς. Η έκκληση που απηύθυνε ήταν άσκοπη, καθώς τα πράγματα είχαν πάρει τον δρόμο τους και σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας του. Εξάλλου, οι άσχημες πράξεις που είχαν υποστεί οι βενιζελικοί για έξι χρόνια, ο αποκλεισμός από την εξουσία και η άρνηση στη δυνατότητα να συμμετέχουν στους ένοπλους αγώνες της Ελλάδας, ήταν από τις μεγαλύτερες προσβολές που θα μπορούσαν να δεχθούν. Με την προβλεπόμενη απόρριψη της πρότασης συνεργασίας από τους βενιζελικούς, δόθηκε λίγες μέρες αργότερα η λύση Τσουδερού.⁷⁰

Στη σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε στις 19 Απριλίου, φάνηκε για ακόμα μια φορά η έλλειψη συγκρότησης και ομόνοιας από τους παρευρισκόμενους. Ο Μαζαράκης, ο οποίος είχε αρνηθεί να σχηματίσει κυβέρνηση, τελικά κατέθεσε την εντολή.⁷¹ Εν συνεχεία, ο Παπάγος δήλωσε πως ο ελληνικός στρατός δεν ήταν σε θέση να προβάλλει άμυνα, και ότι έπρεπε να φύγουν άμεσα τα βρετανικά στρατεύματα, για να μη γενικευτεί περαιτέρω το χάος στην Ελλάδα. Ο Γεώργιος, ταπεινωμένος από τις δηλώσεις Παπάγου, αμφισβήτησε τις θέσεις του σχετικά με

⁶⁷ Πρωτοσέλιδο στην: *Ακρόπολις*, Έτος ΙΓ', Περίοδος Β'. Αρ. Φ. 4392, 19 Απριλίου 1941

⁶⁸ Ο Άγγλος πρέσβης στην Ελλάδα την περίοδο του 1941.

⁶⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 449, τ. 15

⁷⁰ Πρωτοσέλιδο στην: *Καθημερινή*, Έτος ΙΓ', Αρ. Φ. 8899, 22 Απριλίου 1941

⁷¹ Πρωτοσέλιδο στο: *Ελεύθερον Βήμα*, Αθήναι Έτος Κ', Αρ. 6753, 19 Απριλίου 1941

την κατάσταση του στρατού στο μέτωπο της Ηπείρου και δήλωσε πως θα στείλει απεσταλμένο να εκτιμήσει την κατάσταση, σε μία μεγάλη – πρώτη – ρήξη βασιλιά και αρχιστράτηγου.

Εν τέλει, οι διαδικασίες για τη συνθηκολόγηση είχαν ξεκινήσει. Στις 18 Απριλίου⁷², ο Τσολάκογλου έστειλε στο Γενικό Στρατηγείο τον επιτελάρχη του, συνταγματάρχη Χρυσοχόου, για να πείσει τον αρχιστράτηγο για την άμεση ανάγκη συνθηκολογήσεως. Με τις συζητήσεις που έγιναν, ο Παπάγος ήταν κάθετος στις απόψεις του, τονίζοντας πως συνθηκολόγηση χωρίς την αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων δεν υπήρχε περίπτωση να γίνει. Το βράδυ της ίδιας μέρας, ο Χρυσοχόου ενημέρωσε με σήμα τον Τσολάκογλου και του είπε πως η κατάσταση στην πρωτεύουσα ήταν σε οριακό σημείο και πως έπρεπε να αναλάβουν πρωτοβουλία οι σωματάρχες. Η ίδια σύσταση έγινε και την επομένη, με την προέλευσή του όμως τώρα από το Γενικό Στρατηγείο, ως μία σιωπηρή έγκριση από τον Παπάγο. Αυτό ήταν και το σήμα που έλαβε ο Τσολάκογλου και προχώρησε σε συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς. Ωστόσο, ο αρχιστράτηγος σε έκθεσή του στο Γενικό Επιτελείο, αρνήθηκε την ανάμειξή του με τα σήματα του Χρυσοχόου, τα οποία μάλιστα δήλωσε πως στάλθηκαν από το Υπουργείο Εξωτερικών. Πιο συγκεκριμένα, απέστειλε στις 21 Απριλίου, διαταγή στον Τσολάκογλου, λέγοντας χαρακτηριστικά⁷³:

«Πληροφοροῦμαι ὅτι Ἀντιστράτηγος Τσολάκογλου ἀνέλαβε πρωτοβουλίαν συνθηκολογήσεως. Δέον νὰ κατανοηθῆ παρά πάντων ὅτι ὕψιστα συμφέροντα Πατρίδος ἀπαγορεύουσι τοῦτο. Ἐπικαλοῦμαι πατριωτισμόν πάντων. Στρατός δέον αγωνισθῆ μέχρις ἐσχάτου ὀρίου δυνατοτήτων του. Ἀντικαταστήσατε ἀμέσως Τσολάκογλου.

Ἀθήναι, 21 Ἀπριλίου 1941

Ὁ Ἀρχιστράτηγος

Α. ΠΑΠΑΓΟΣ»

⁷² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 449, τ. 15

⁷³ Τ. Παπαγιαννόπουλος, *Θρόνος και Δόξα! Στρατάρχης Αλέξανδρος Παπάγος: Ο εκλεκτός της Ιστορίας*, Αθήναι 1987, σελ. 212

Με αυτές τις ραγδαίες εξελίξεις έφτασε η 20^η του Απρίλη, ανήμερα της Κυριακής του Πάσχα για τους Ορθόδοξους, όπου η Ελλάδα κίνησε τις διαδικασίες για παράδοση στους Γερμανούς κατακτητές, με τον Τσολάκογλου να αποτελεί τον ενορχηστρωτή της προσπάθειας για ευνοϊκό συμβιβασμό με τις δυνάμεις του Άξονα, όπου στις 23 Απριλίου 1941 θα έκαναν την επίσημη εμφάνισή τους τα γερμανικά στρατεύματα στην πόλη των Ιωαννίνων.⁷⁴

⁷⁴ Το Βήμα-Ιστορία, *Κατοχή και Αντίσταση 1941 – 1944*, 1998, σελ. 110 - 111, τ. 1

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

3.1. Τα γεγονότα της επίθεσης της 20ής Απριλίου

Λίγο πριν μπουν στα Ιωάννινα τα γερμανικά και ιταλικά στρατεύματα, εν μέσω της ισχυρής οπισθοφυλακής, από τις 17 μέχρι τις 19 Απριλίου γινόταν συνεχής επιβράδυνση της προέλασης των Γερμανών προς τα νότια και πιο συγκεκριμένα στην κοιλάδα των Τεμπών, στη διάβαση του Ολύμπου προς την Ελασσόνα και την Καλαμπάκα μέχρι τις Θερμοπύλες, όπου βρισκόταν η τελευταία ζώνη άμυνας των Βρετανών.⁷⁵ Λίγο πριν ξεκινήσουν οι βομβαρδισμοί, οι οπισθοφυλακές αυτές ακολούθησαν την κίνηση των Βρετανών και κατευθύνθηκαν προς τις Θερμοπύλες δια μέσου της πεδιάδας Τρικάλων και Λαρίσης.

Από το πρώτο φως της ημέρας στις 19 του Απρίλη, μέχρι το απόγευμα τα αεροπλάνα του Φύρερ έριχναν κατά ριπάς, με πληγείσες περιοχές μέρη όπως την Κακαβιά, Χάνι Δελβενάκι, Δολιανά, γέφυρα Αγίων και στην οδό του Πωγωνίου⁷⁶. Το βράδυ της ίδιας ημέρας, πραγματοποιήθηκε διακοπή των τηλεφωνικών συγκοινωνιών, ο διοικητής του Α Σώματος Στρατού έστειλε στα Ιωάννινα επιτελάρχη για να ενημερωθεί για την υπάρχουσα κατάσταση. Ανάφερε συγκεκριμένα με την έλευσή του πως δόθηκε εντολή να συνεχιστεί η αμυντική στάση μέχρι τις 21 Απριλίου, έως ότου να βρεθεί μια βιώσιμη λύση για την τύχη του μετώπου.

Ο Επιτελάρχης του Α' Σώματος Στρατού είχε δώσει διαπιστεύσεις στον διοικητή του Τ.Σ.Η. πως το Α' Σώμα θα μπορούσε να κρατήσει όχι μόνο μέχρι τις 21 του Απρίλη ζώνη άμυνας, αλλά και παραπάνω, αν το Α' Σώμα προέβλεπε υποχωρητικό ελιγμό προς την περιοχή της Κατάρας μέχρι να γίνει η σύμπτυξη των στρατευμάτων στα Ιωάννινα. Με τις παραπάνω δεσμεύσεις, ο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού εξέδωσε εντολή για ενεργητική άμυνα και το επιτελείο του άρχισε τις διαδικασίες για προπαρασκευή ελιγμού μετά την 21^η Απριλίου.⁷⁷

Σε αναφορά της VIII Μεραρχίας, το πρωί της 20^{ης} Απριλίου, αναφέρθηκε πως λόγω μεγάλων διαρροών και πτώση ηθικού θα ήταν αδύνατη η προστασία της αμυντικής γραμμής και ζητούσε πιο αυστηρά μέτρα. Πηγαίνοντας στο πεδίο της μάχης Επιτελείς του Σώματος

⁷⁵Θ. Φ., Παπακωνσταντίνου., *Η Μάχη της Ελλάδας 1940 – 1941*, 1971, σελ. 281 - 282

⁷⁶ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, σελ. 216

⁷⁷ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, σελ. 217

θεώρησαν πως ήταν υπερβολική η αναφορά, αν εξαιρεθούν οι εναέριες επιθέσεις των Γερμανών. Το πρωί της 20^{ης} Απριλίου οι γερμανικές δυνάμεις κατέλαβαν τα Τρίκαλα και τη Λάρισα, συνεχίζοντας ακάθεκτοι την προέλαση τους προς τον νότο. Τα χαράματα της 20^{ης} Απριλίου, ο αντιστράτηγος Τσολάκογλου ανήγγειλε τηλεφωνικώς στον διοικητή του Τ.Σ.Η. πως είχε την εξουσιοδότηση του Γενικού Στρατηγείου – πράγμα το οποίο δεν ίσχυε σε καμία περίπτωση – να προβεί σε ανακωχή και πως γι' αυτή την ενέργεια είχε την έγκριση από τους διοικητές του Α' και Β' Σώμα Στρατού. Προτού ξεκινήσουν όμως οι διαδικασίες για την ανακωχή, η Ήπειρος ήταν στην τελευταία φάση της εμπόλεμης φάσης της.

Εκείνο το χρονικό σημείο η Ιταλική αεροπορία βομβάρδισε σε πρώτη φάση τα Ιωάννινα και την Άρτα και άμεσα το οίκημα Στρατηγείου του Τ.Σ.Η. καθώς και το Α' Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων.⁷⁸ Εν τω μεταξύ τόσο ο Αρχιστράτηγος Παπάγος όσο και ο νέος πρόεδρος της κυβέρνησης απηύθυναν προς διαταγή προς το Τ.Σ.Η. να συνεχιστεί ο αγώνας. Το μεσημέρι, έφτασε στα Ιωάννινα ο Αντιστράτηγος Γιαλίστρας μαζί με τον Συνταγματάρχη Κανελλόπουλο ως απεσταλμένοι της νέας κυβέρνησης για να εκτιμήσουν την κατάσταση, ωστόσο ήταν πλέον αργά, καθώς οι διοικητές των Σωμάτων είχαν ξεκινήσει τις διαδικασίες για συνθηκολόγηση.

Το απόγευμα, η ΙΙ Μεραρχία, της οποίας μεγάλα στελέχη είχαν κάνει κινήσεις για φυγή, απηύθυνε στο Σώμα Στρατού αναφορά στην οποία τόνιζε ότι ουδέποτε θα ήθελε να συμπτυχθεί χωρίς τη διαταγή των προϊσταμένων αρχών, αλλά αν ζητηθεί να γίνει κατάθεση των όπλων και παράδοση στους εχθρούς, θα έκανε αυτό που αρμόζει στην τιμή και την ιστορία της Ελλάδας.

Στις 18.00 της ίδιας ημέρας, ο διοικητής του Α' Σώματος Στρατού, αγνοώντας τελείως την αποστολή κηρύκων προς τους Γερμανούς, αναχώρησε άμεσα με προορισμό τα Γιάννενα μαθαίνοντας παράλληλα πως ο αντιστράτηγος Πιτσίκας αναχωρούσε για την πρωτεύουσα. Παράλληλα, ο αρχηγός του Τ.Σ.Η., υποστράτηγος Πλατής, πληροφορήθηκε πως υπεγράφη ανακωχή.

Με τα γεγονότα να οδεύουν προς τη συνθηκολόγηση του Τσολάκογλου, η κατάσταση στην ελληνική κυβέρνηση ήταν ακόμα έκρυθμη. Ο Μαζαράκης κατέθεσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης και την ίδια μέρα ορκίσθηκε αντιπρόεδρος της κυβέρνησης ο

⁷⁸ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, σελ. 224

ναύαρχος Σακελλαρίου, με πρόεδρο τον βασιλιά Γεώργιο. Ξεκίνησε παράλληλα και η διαδικασία για να αναλάβει την πρωθυπουργία ο Τσουδερός, ο οποίος ήταν βενιζελικός καθώς και αφοσιωμένος στους Άγγλους. Με την έλευσή του, θεωρήθηκε βασικό να συμπεριληφθούν στη σύσταση της κυβέρνησής του όσο το δυνατόν περισσότεροι βενιζελικοί και Κρητικοί, για να διευκολυνθεί η εγκατάσταση του του βασιλιά και της κυβέρνησης στην Κρήτη. Ορκίστηκε στις 21 Απριλίου και παρέμεινε στην πρωθυπουργία για 3 χρόνια.⁷⁹

Στο μέτωπο του Τ.Σ.Η. ο διοικητής του κατέβαλε προσπάθεια να συμμορφωθεί στις διαταγές των ανωτέρων του σε πολιτική και στρατιωτική ηγεσία σε βοήθεια του Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνος, έτσι ώστε να γίνει σύναψη ανακωχής, πράγμα το οποίο είχε κωλύματα, αλλά επετεύχθη 2 ημέρες αργότερα.

Στο μέτωπο του Στρατιωτικού Νοσοκομείου εκείνες τις ημέρες επικρατούσε μεγάλη σύγχυση. Αρχικά η πλύση του ιματισμού γινόταν σε πρόχειρα και ελάχιστα πλυντήρια και η στέρνωση γινόταν στους διαδρόμους και τους θαλάμους των ασθενών όταν έβρεχε, καθώς το υδραγωγείο της πόλης δε μπορούσε να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες.⁸⁰

Για να αντιμετωπιστεί η δυσχέρεια στην περίθαλψη, ελήφθησαν τα παρακάτω μέτρα⁸¹:

- Με τον καθορισμό του Σ3 Νοσοκομείου Διακομιδής, ως νοσοκομείου Διαλογής, και τον διαχωρισμό του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων σε 1^ο και 2^ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο (Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία), ορίστηκε πως τα χειρουργικό κέντρο θα είναι το 2^ο Σ/Ν και επικουρικά χειρουργικά κέντρα θα ήταν στο Νοσοκομείο Χατζηκώστα και στο Αγροτικό⁸². Στην Παιδαγωγική Ακαδημία οργανώθηκαν 3 αίθουσες – χειρουργεία και συγκεντρώθηκαν εκεί μέσα οι καλύτεροι χειρουργοί από τα υπόλοιπα νοσοκομεία. Αυτοί ήταν οι αφανείς ήρωες, οι οποίοι χειρουργούσαν επί 24ώρου βάσης.
- Έγινε συμπλήρωση του περιπτέρου που βρισκόταν υπό κατασκευή στο Νοσοκομείο Χατζηκώστα και χρησιμοποιήθηκε ως νοσοκομείο οπλιτών για παθολογικές περιπτώσεις.

⁷⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 450, τ. 15

⁸⁰ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 104

⁸¹ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 105

⁸² Παράρτημα του 1^{ου} Στρατιωτικού Νοσοκομείου που χρησιμοποιήθηκε κυρίως για οπλίτες.

- Στα τρία μεγάλα κτίσματα που είχαν επιταχθεί και είχαν συμπληρωθεί με τη μέριμνα της ΕΟΝ⁸³ Ιωαννίνων αναπτύχθηκαν περίπου 200 κλίνες ασθενών, οι οποίες αποτέλεσαν παράρτημα του 1^{ου} Σ/Ν Ιωαννίνων. Το Εθνικό Ορφανοτροφείο «Βελισσαρίου» μετατράπηκε κι αυτό σε νοσοκομείο ασθενών για παθολογικά περιστατικά.
- Για τους αιχμαλώτους επιτάχθηκε το «Μέκειον» και το διπλανό του κτιρίου, που είχε ιταλομαθή διευθυντή και ενισχύθηκε με αιχμαλώτους αξιωματικούς και οπλίτες του υγειονομικού.
- Στο ισόγειο του του κεντρικού κτίσματος του Σ3 Νοσοκομείου Διακομιδής «Καπλάνειος Σχολή» καθώς και στα απέναντι καταστήματα, που είχαν αδειάσει, άρχισε από το μηχανικό, σύμφωνα με τις οδηγίες της υγειονομικής υπηρεσίας, η κατασκευή και διαρρύθμιση πλήρους συγκροτήματος αποφθειριάσεως⁸⁴ για τους πληγέντες του πολέμου. Το συγκρότημα λάμβανε αίθουσα αναμονής, ιατρείο, αποδυτήριο, λουτρό, ενδυτήριο και εγκαταστάσεις απολυμαντικών κλιβάνων. Ο ματισμός και τα σεντόνια παραδίδονταν στο πλυντήριο των Ιωαννίνων.
- Επειδή υπήρχε έλλειψη στρατιωτικών ιερέων στα Ιωάννινα, ο Μητροπολίτης Ιωαννίνων Σπυρίδων, μετά από παράκληση της Διευθύνσεως Υγειονομικής Υπηρεσίας, διέθεσε ιερείς της πόλης που βρισκόντουσαν στα νοσοκομεία και εκτελούσαν θρησκευτική υπηρεσία. Ο σκοπός τους ήταν σε μεγάλο βαθμό σημαντικός, καθώς εμπύχωναν τους νοσηλευόμενους.
- Για την περαιτέρω εμπύχωση και αποφόρτιση των πληγέντων, ο Διευθυντής του Ωδείου Αθηνών, που τύγγανε να υπηρετεί στα Ιωάννινα εκείνο το διάστημα, οργάνωσε μια σειρά από ψυχαγωγικές δράσεις, όπως συναυλίες και θεατρικές παραστάσεις.

Η διακομιδή των τραυματιών, ασθενών και παγόπληκτων από τα Ιωάννινα προς τα νοτιότερα κέντρα νοσηλείας γινόταν κανονικά μέχρι τις 18 Απριλίου. Φτάνοντας λίγο πριν τα γεγονότα της 20^{ης} Απριλίου, η διακομιδή είχε μεγάλες δυσκολίες, εξαιτίας της καταστροφής των

⁸³ Εθνική Οργάνωση Νεολαίας.

⁸⁴ Η απαλλαγή των τραυματιών από τις ψείρες, κοινώς το ξεψείρισμα.

τηλεφωνικών γραμμών από την αντίπαλη αεροπορία στις μάχες με το Τ.Σ.Η. και των νότια των Ιωαννίνων νοσηλευτικών κέντρων.⁸⁵

Φτάνοντας στην ημερομηνία ορόσημο για την πόλη των Ιωαννίνων, ένα δραματικό σκηνικό έζησαν οι Γιαννιώτες εκείνον τον αιματοβαμμένο Απρίλη με αποκορύφωμα την 20η Απριλίου, μέρα του Πάσχα, όταν μία βόμβα πέφτει πάνω στο κτίριο της Ζωσιμαίας Ακαδημίας. Πριν ακόμα γίνουν οι τελευταίες κινήσεις για τη συνθηκολόγηση, γινόταν σφοδρή ρίψη από βόμβες. Χαρακτηριστικό των επιθέσεων αυτών ήταν πως οι βόμβες δεν ήταν ιταλικές, καθώς οι επιθέσεις των Ιταλών διαρκούσαν δέκα με δεκαπέντε λεπτά και οι υλικές ζημιές δεν ήταν μεγάλες.⁸⁶

Η Ακαδημία είχε μετατραπεί σε 2ο στρατιωτικό νοσοκομείο για να αντιμετωπιστούν οι μεγάλες ανάγκες του αλβανικού μετώπου- το άλλο νοσοκομείο ήταν στο Κάστρο. Στον περίβολο του νοσοκομείου είχαν τοποθετήσει εκείνο το διάστημα έναν αντιαεροπορικό προβολέα.⁸⁷ Αυτή η κίνηση είχε φέρει σε δύσκολη θέση το προσωπικό του Νοσοκομείου, καθώς θεωρούσαν πως θα γινόταν το Νοσοκομείο στόχος αεροπλάνων, αλλά παράλληλα ήταν μια άσχημη κίνηση η τοποθέτηση τέτοιου αντικειμένου σε ένα νοσοκομείο.

Ο βομβαρδισμός αυτός οδήγησε στην αχρήστευση του Νοσοκομείου. Η γερμανική βόμβα πέφτει στη νότια πλευρά του κτιρίου και θερίζει πάνω από 50 ανθρώπους, γιατρούς, νοσοκόμες, τραυματίες, προκαλώντας σοκ στη γιαννιώτικη κοινωνία.⁸⁸ Με τη ρίψη μίας βόμβας βρήκε στον προαύλιο χώρο που είχε τοποθετηθεί ο προβολέας που αναφέρθηκε παραπάνω, ως ένα σημάδι για την τύχη του νοσοκομείου, ενώ μαζί «έφυγε» και ένας στρατιώτης που βρισκόταν κοντά. Το αεροπλάνο είχε έρθει με βολ πλανέ, με σβησμένη μηχανή από την κατεύθυνση του Δρίσκου και ήταν ο λόγος που δεν έγινε αντιληπτό σε κανέναν παρευρισκόμενο, τόσο στη ρίψη των βλημάτων όσο και κατά την αποχώρησή του. Υπήρχε φήμη ότι ο πιλότος ήταν ένας Ηπειρώτης με καταγωγή και από Ιταλία.

Με την ενέργεια αυτή καταστράφηκαν οι 400 περίπου κλίνες και το κεντρικό χειρουργείο, όπου γινόταν μεγάλο μέρος της καθημερινής εργασίας των στρατιωτικών ιατρών.

⁸⁵ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σ. 154

⁸⁶ Ch. Schminck - Gustavus, ό. π., σελ. 100

⁸⁷ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 174 - 175

⁸⁸ Φ. Καραμήτσος, «Ο βομβαρδισμός της Ζωσιμαίας Ακαδημίας τον Απρίλιο του 1941», στην: *Ελευθερία*, 28-10-2014

Μαζί με τις υλικές ζημιές, οι τηλεφωνικές επικοινωνίες είχαν γίνει ακόμα πιο δύσκολες και έκανε ακόμα πιο δύσκολο το έργο της περίθαλψης των επιζώντων.

Ως ιστορικό γεγονός είναι ορόσημο. Συμβολίζει τη θηριωδία του ναζιστικού στρατού. Στις μέρες μας που ο νεοναζισμός έχει μπει στην πολιτική ζωή του τόπου, η ιστορία μπορεί να παίζει ένα ρόλο διαπαιδαγώγησης των σημερινών Ελλήνων. Ο κόκκινος σταυρός στην οροφή του νοσοκομείου δεν έγινε σεβαστός από τους Ναζί, που χαρακτηρίζονταν από την πλήρη ασέβεια σε ό,τι ανθρώπινο.⁸⁹

Αποκαλύπτει παράλληλα και ένα άλλο είδος ηρωισμού, τον αφανή ρόλο που έπαιξε το Υγειονομικό στον πόλεμο, οι γιατροί, το νοσηλευτικό προσωπικό, οι εθελοντές. Η βόμβα πέφτει πάνω στο χειρουργείο που βρίσκεται σε δράση παρά το γεγονός ότι όλοι γνώριζαν από τις προηγούμενες μέρες ότι υπάρχει κίνδυνος. Στον βομβαρδισμό χάθηκαν σπουδαίοι γιατροί, τα ονόματα των οποίων διατήρησε η ιστορική μνήμη, όπως ο αρχίατρος Μαρκάκης, Καθηγητής Πανεπιστημίου και διευθυντής του νοσοκομείου ή ο Ξ. Κοντιάδης επίσης Καθηγητής Πανεπιστημίου (τον Μάιο του 1940 είχε εκλεγεί παμψηφεί τακτικός καθηγητής της έδρας της χειρουργικής παθολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ανέλαβε και τη διεύθυνση της Πανεπιστημιακής Χειρουργικής Κλινικής του Ιπποκράτειου Νοσοκομείου). Στα πρόσωπα των έξι επώνυμων αδελφών νοσοκόμων που χάθηκαν (με ένα μνημείο να τις θυμίζει στον περίβολο της Ζωσιμαίας) συμβολίζεται ο αγώνας όλων των ανώνυμων γυναικών του Σώματος Αδελφών Νοσοκόμων και των εθελοντριών που έσωσαν ζωές πραγματικά, με το ανιδιοτελές έργο τους στον πόλεμο.

Μαζί με τις απώλειες των ιατρών και ασθενών του νοσοκομείου, έφυγαν από το Στρατιωτικό Νοσοκομείο και άλλοι άνθρωποι οι οποίοι είχαν προσφέρει τα μέγιστα για την πατρίδα μέσω του υγειονομικού σώματος. Πιο συγκεκριμένα, ο Αρχίατρος Ανδρικόπουλος⁹⁰ έπρεπε να διαγράψει από τη δύναμη του Νοσοκομείου τον Διευθυντή Γενικό Αρχίατρο Γεώργιο Μαρκάκη, τη Διευθύνουσα Αδελφή των Αδελφών Νοσοκόμων του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού Παρασκευοπούλου, τη διπλωματούχο Προϊσταμένη Αδελφή του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού Γιουλούντα, τις νοσηλεύτριες Κυριάκου, Μητροπούλου, Καλογερίδου, Τσάλη και τον

⁸⁹ Φ. Καραμήτσος, «Ο βομβαρδισμός της Ζωσιμαίας Ακαδημίας τον Απρίλιο του 1941», στην: *Ελευθερία*, 28-10-2014

⁹⁰ Γ. Κωνσταντίνου, ό. π., σελ. 337

Έφεδρο Πλωτάρχη Ξενοφώντα Κοντιάδη,⁹¹ καθηγητή της χειρουργικής στο Πανεπιστήμιο, ο οποίος είχε ζητήσει να μετατεθεί σε νοσοκομειακό κέντρο του μετώπου, όπου και βρέθηκε στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων, με τραγική γι' αυτόν κατάληξη.

Έπειτα, αυτοί που δεν είχαν το μερίδιο που τους άξιζε από αυτόν τον αγώνα και το τέλος, ήταν οι στρατιώτες οδηγοί.⁹² Δεν τονίστηκε η προσφορά των ανθρώπων που βοήθησαν πολύ στις νίκες με τους Ιταλούς. Που ασταμάτητα κουβαλούσαν εφόδια στο μέτωπο, καθώς και αρρώστους – τραυματίες από την πρώτη γραμμή, και όλα αυτά τα έκανα δίχως παράπονο και παρά το πολύ μικρό αριθμό δύναμης τους.

Το βράδυ, μετά τους βομβαρδισμούς στο νοσοκομείο, πραγματοποιήθηκε η συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς. Ενώ η τηλεφωνική επικοινωνία με τα νοσηλευτικά κέντρα των Ιωαννίνων δε μπόρεσε να αποκατασταθεί, το Νοσοκομείο είχε να αντιμετωπίσει κι άλλα θέματα. Με την οπισθοχώρηση των στρατευμάτων και την καταστροφή του 2^{ου} Σ/Ν, πολλοί στρατιωτικοί ιατροί εγκατέλειπαν άμεσα τις θέσεις τους. Εξαίρεση αποτέλεσαν οι εθελόντριες αδελφές του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού όπως κι εκείνες που ήλθαν στα Ιωάννινα για εθελοντική εργασία στο Νοσοκομείο και ήταν αυτές που στήριζαν το Σ/Ν μέχρι την παύση του.⁹³

Το παρήγορο για εκείνη τη μαύρη ημέρα ήταν ένα στοιχείο που παραθέτει ο Αποστολίδης στα απομνημονεύματά του, λέγοντας για την ευγένεια του προσωπικού αλλά και των αιχμαλώτων:⁹⁴

«Μιά ομάδα γιατροί μέ τον Πρίντζο πήγαμε νά ιδούμε τό οΐκημα τής Ακαδημίας πού παραλαβαίναμε, μόλις είχε έπιταχθει, γιά Β΄ Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Μπαίνουμε σ΄ ένα δωμάτιο καί βλέπουμε στή γωνία δεξιά από τήν πόρτα, πάνω σέ δύο μικρές ίταλικές κουβέρτες έκστρατείας, μέ τά πόδια άπλωμένα καί τή ράχη στόν τοΐχο, έναν νεαρό Ίταλό λοχία τραυματία, σπασμένα καί τά δύο του πόδια στίς κνήμες. Τό συμπαθητικό πρόσωπό του μᾶς κοίταζε χαμογελαστά, δέν ήξερε όμως πως να μᾶς μιλήσει. Αντικρίζοντας τόσους γιατρούς, σίγουρα θ΄ άστραψε μέσα του κάποια σπίθα έλπίδας, ότι ύστερα από τόσες μέρες – πόσες αλήθεια;- κάποιος θά ένδιαφερόταν νά τοῦ

⁹¹ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σελ. 130 - 131

⁹² Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β΄ Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 176 - 177

⁹³ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σελ. 155

⁹⁴ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β΄ Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 175 - 176

έξασφαλίσει λίγη περιποίηση κι ένα κρεβάτι νά ξεκουράσει τό ταλαιπωρημένο κορμί του. Τ' ὄμορφο παιδικό του χαμόγελο ἀνάδινε ἐλπίδα καί προσμονή».

Ολοκληρώνοντας τα τραγικά γεγονότα, λαμβάνοντας το ως καθ' αυτό στρατιωτικό γεγονός, η επίθεση της 20ης Απριλίου, αποτελεί και την καμπή του πολέμου για την Ελλάδα και τα Γιάννενα αφού εκείνη τη μέρα θα υπογραφεί η πρώτη από τις συμφωνίες ανακωχής του ελληνικού και του γερμανικού στρατού και θα αρχίσει μια πολύ δύσκολη περίοδος 4 χρόνων για το ελληνικό κράτος. Μετά τα γεγονότα της ημέρας αυτής, οι αίθουσες του τότε Στρατιωτικού Νοσοκομείου στη «Ζωσιμαία Σχολή», φέρουν τα ονόματα των νεκρών από εκείνη την ημέρα. Αυτή είναι η ελάχιστη τιμή που μπορούσαν να λάβουν οι νεκροί αγωνιστές του νοσοκομείου, με την τεράστια συνεισφορά τους.

3.2. Μαρτυρίες και οι προσωπικότητες του Νοσοκομείου

Ο βομβαρδισμός του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων πέρα από ένα ιστορικό γεγονός υψίστης ιστορικής σημασίας, έχει και κάποιες μαρτυρίες – πρόσωπα, τα οποία συγκρότησαν το μοτίβο αυτού του ηρωικού νοσοκομείου. Ήταν ένας χώρος όπου στρατιωτικοί ιατροί και νοσοκόμες έφεραν εις πέρας ένα έργο το οποίο ελάχιστοι θα μπορούσαν να διεκπεραιώσουν. Παράλληλα ένας χώρος όπου έγιναν οι τελευταίες πράξεις Γερμανών και Ελλήνων για την υποφαινόμενη ανακωχή. Αρχής γενομένης από τον Πέτρο Αποστολίδη, στρατιωτικό ιατρό στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων, θα δοθεί φως στις δυσκολίες που αντιμετώπιζε το προσωπικό και οι ασθενείς στο νοσοκομείο, λίγο πριν αλλά και με τον βομβαρδισμό του.

Το διάστημα του Ελληνοϊταλικού πολέμου υπήρχε μεγάλο ζήτημα με τη διαχείριση των ασθενών, οι οποίοι ήταν υπεράριθμοι για να καλύψει το Σ/Ν την περίθαλψη τους. Το νοσοκομειακό αρχείο ελέω των βομβαρδισμών δεν είχε αρχεία που θα βοηθούσαν στην ιστορική έρευνα. Εκεί είχαν γίνει και κάποιες επαφές από τον Αποστολίδη και τον Αρχίατρο Πρίντζο να συζητήσουν για τη διευθέτηση του προβλήματος:⁹⁵

«Τίς πρώτες μέρες οί τραυματίες και οί ἄρρωστοι πού φτάναν ἀπό τό μέτωπο, ξάπλωναν κατάκοποι στό χόλ, πάνω στίς κουβέρτες πού ‘σερναν μαζί τους, μέχρι νά τακτοποιηθοῦν στό θάλαμό του ὁ καθένας, ἀνάλογα μέ τήν πάθησή του.[...] Καλεῖ ὁ Πρίντζος τούς γιατρούς τοῦ Νοσοκομείου γιά νά συζητηθεῖ το ζήτημα. Οὔτε ἐπίταξη ἄλλου οἰκήματος ἤθελαν, οὔτε ἀγορά ἢ ἐπίταξη κρεβατιῶν, που υπῆρχαν στήν ἀγορά. Προτείνω νά φκιάσουμε στρώματα, τή μέρα νά τά ‘χουμε στοιβαγμένα σέ μιά γωνιά καί μόλις καταφτάνει ὁ ἄρρωστος ἀπό τό μέτωπο νά ξαπλώνει πάνω, θά ‘ναι κάπως ἀναπαυτικότερα.[...] Ὁ Πρίντζος θεωροῦσε ὑποτιμητικό νά δεχτεῖ ἄλλη γνώμη κι ἄς τήν ἐβρισκε σωστή».

Αναφορά έγινε σε πρώτη φάση και σε μία γυναίκα, η οποία δραστηριοποιείτο τότε στη Φανέλα του Στρατιώτη:⁹⁶

⁹⁵ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 170

⁹⁶ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 170 - 171

«Η συμπαθητική εκείνη κοπέλα, διπλωματούχος της φιλολογίας, από τα πιο δραστήρια μέλη της Φανέλας του Στρατιώτη, ήταν πανταχού παρούσα, σ' όλους τους βομβαρδισμούς• μάς βοηθούσε πολύ και σέ' όλα».

Ως προς τις υποδομές του Νοσοκομείου, παραπάνω είχαν γίνει αναφορές για το καλό επίπεδο του εν καιρώ πολέμου, ωστόσο υπήρχαν και κάποιες κραυγαλέες ελλείψεις, οι οποίες διορθώθηκαν σε ένα βαθμό και σε μία περίπτωση, η συμβολή του Επισκόπου Ιωαννίνων Σπυρίδωνος, ήταν μεγάλη.⁹⁷

«Τήν ἄλλη μέρα γενική κινητοποίηση, καθαριότητα καί τακτοποίηση τῶν πάντων. Ποῦ νά βρεῖς ὅμως Ἡρακλῆ νά καθαρίσει τοὺς σταύλους τοῦ Αὐγείου, τό θάλαμο ἐπιλογῆς; Τόν ἀπομόνωσαν καί θά 'ταν κλειστός τήν ὥρα τῆς Ἐπιθεώρησης. Ἔρχεται ὁ Σπυρίδων. Ὁ Πρίντζος καί ἡ ἀκολουθία του, ἐμεῖς οἱ γιατροί, τόν ὀδηγοῦμε στοὺς θαλάμους καί στά χειρουργεῖα. Θάλαμοι, διάδρομοι, τά πάντα τακτοποιημένα, ποῦ βρίσκεται λοιπόν ἡ κόλαση πού ζωγράφιζα ἐγώ; Μοῦ ῥιχνε πότε πότε καμιά ἐρωτηματική ματιά. Κάνω πώς θέλω νά προσπεράσω, τόν πλησιάζω καί τοῦ πετώ ψιθυριστά στο αὐτί: «Ζητήστε νά δεῖτε καί τό θάλαμο ἐπιλογῆς». Τό ἀντιλήφθηκε ἀμέσως καί λίγα μέτρα πιά πέρα λέει: «Κάπου ἔχετε κι ἕναν θάλαμο ἐπιλογῆς, ἄς τόν δοῦμε κι αὐτόν». Κεραμίδα. Ξαφνιάστηκε ὁ Πρίντζος, ἀλλά τί νά κάνει, πᾶμε στο θάλαμο. Ἀνοίγουν τήν πόρτα καί ἡ μπόχα σοῦ ἔφερνε ναυτία.

- Τί κατάσταση εἶν' αὐτή, βάζει τίς φωνές. Θάλαμος Νοσοκομείου εἶν' αὐτός; Ντροπή!
Προσπαθεῖ ὁ Πρίντζος νά δικαιολογήσει τ' ἀδικαιολόγητα.
- Μᾶς καθυστερεῖ τήν ἀπολύμανση ἢ ἔλλειψη ὑπόστεγου γιά τόν κλίβανο...
- Γιατί δέν τό φκιάνετε, βρέ; Φοβάστε τά ἐξόδα; Νά σᾶς τά δώσω ἐγώ, ποιός θά μᾶς κατηγορήσει ἂν ζοδέψουμε. Σέ λίγες μέρες θά ζαναπεράσω, δέ θέλω να ἰδῶ τά ἴδια.

[...] Ἀργότερα ἔγινε ἐκεῖνο πού ἔπρεπε να εἶχε γίνει ἀπό τήν πρώτη μέρα• ἡ Καπλάνιος ἔγινε Νοσοκομεῖο ὑποδοχῆς τραυματιῶν καί ἀρρώστων, γινόταν διαλογία καί ἀπό κεῖ τακτοποιοῦνταν ὅπου ἔπρεπε».

Μία φυσιογνωμία που άφησε ανεξίτηλο το στίγμα της στα Ιωάννινα εκείνη την περίοδο του πολέμου, ήταν ο Μητροπολίτης Σπύρος Βλάχος.⁹⁸ Ο θρησκευτικός άρχοντας των Ιωαννίνων

⁹⁷ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 180 - 181

⁹⁸ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 181 - 186

ήταν δηλωμένος βασιλόφρων, πράγμα σπάνιο στον κόσμο των Ιωαννίνων, ωστόσο είχε καθολική αποδοχή και συμπάθεια από τους Γιαννιώτες. Ξεχώριζε από παλιά σε σχέση με τους άλλους παπάδες, καθώς δεν ήταν άνθρωπος απρόσιτος, αλλά ήταν επιβλητικός με τον τρόπο του και τις πράξεις του. Τα ζητήματα τα οποία είχε σε πρώτο πλάνο ήταν κυρίως ζητήματα εκπαίδευσης και κοινωνικής πρόνοιας, ζητήματα που είχαν ανάγκη οι πολίτες, γι' αυτό τον εκτιμούσαν και σε μεγάλο βαθμό. Παράλληλα, ήταν φιλόδοξος και αυταρχικός, θέλοντας οι διαδικασίες των πραγμάτων να κινούνται από εκείνον. Ωστόσο, παρά τις ηγετικές ικανότητες που είχε, γνώριζε πως να διαχειρίζεται τη δύναμή του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί πως ήταν ο Πρόεδρος της Επιτροπής των Εθνικών Κληροδοτημάτων, ένα αξίωμα το οποίο χρησιμοποίησε με σύνεση.

Επιπλέον, μια σημαντική οργάνωση για το αλβανικό μέτωπο αποτέλεσε η «Φανέλα του Στρατιώτη».⁹⁹ Τα κρυοπαγήματα ήταν μεγάλο πλήγμα των στρατιωτών και ιατρικού προσωπικού, με χαρακτηριστικό παράδειγμα του Αποστολίδη, μία φορά να είναι εντός του Σ/Ν οχτακόσιοι με εννιακόσιοι τραυματίες, από τους οποίους τα 2/3 ήταν με κρυοπάγημα. Η «Φανέλα του Στρατιώτη» από τη μεριά της λάμβανε τα πολυάριθμα πακέτα από τον ελληνικό λαό. Τα πακέτα αυτά είχαν κασκόλ, κάλτσες, φανέλες, και άλλα εφόδια προς την εξυπηρέτηση των αγωνιστών. Το ζητούμενο για αυτά τα δέματα ήταν επί της ουσίας αυτά να παραδοθούν στο μέτωπο της μάχης. Έτσι, λοιπόν, έπρεπε οι γυναίκες της «Φανέλας», όλες μαζί και συγκροτημένες να τα μοιράσουν σε τοπία με χιόνια, πάγος, οβίδες, όλμοι και οι εχθροί.

Φτάνοντας στα γεγονότα της 20^{ης} Απριλίου, οι διηγήσεις του Αποστολίδη για τον βομβαρδισμό είναι συγκλονιστικές, ο οποίος σκιαγραφεί τις τελευταίες ώρες ενός ηρωικού νοσοκομείου και αγώνα, από τη θηριωδία των Γερμανών:¹⁰⁰

«Ο Διευθυντής μας στην Ακαδημία άρχιατρος Μαρκάκης, σάν νά είχε κάποιο προαίσθημα, δέν πρόφτανε νά σημάνει ή σειρήνα συναγερμό, παρατοῦσε ὅποια δουλειά κι ἔτρεχε στό καταφύγιο, ἕνας φόβος παθολογικός.[...] Σήμερα, ὅμως, εἶναι ή μέρα τοῦ Πάσχα κι ὁ Μαρκάκης περιέργως δέ δείχνει νά φοβᾶται, εἶναι εὐδιάθετος.[...] Δεν πέρασαν λίγα λεπτά καί δυνατή ἔκρηξη βόμβας κάπου κοντά. Πετιέμαι πάνω καί πάω νά κατεβῶ τή σκάλα. Οἱ ἄρρωστοι εἶχαν βγεῖ στόν κήπο κι ἦταν ξαπλωμένοι μπροστά ἀπό τήν πόρτα. Βρισκόμουν στή μέση τῆς σκάλας καί μια δυνατή

⁹⁹ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 187 - 188

¹⁰⁰ Π. Αποστολίδης, *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, σελ. 188 - 191

έκρηξη βόμβας κάπου κοντά έσπασε τά τζάμια του παραθύρου τής σκάλας πάνω. Βάζω τά χέρια μου στό κεφάλι νά φυλαχτώ από τά τζάμια καί γυρίζω πάλι στό γραφείο μὴν ἔγινε ζημιά. Μόνο τό μπουκάλι μέ τό οινόπνευμα εἶχε γυρίσει καί καταβρέζει τά χαρτιά, τό στερεώνω καί κατεβαίνω.

Πάνω μας, καθώς βγήκα στήν πόρτα, άκουγόταν ό βόμβος τών στούκας που γυρίζουν στόν άέρα. Κάποιος φαντάρος λέει: «Νά πάμε πιό πέρα, εἶναι τ' άυτοκίνητα κοντά μας κάτω από τά δέντρα». «Μή, βάζω μιά φωνή, μὴν κινήστε, θά μᾶς δοῦν καί θά μᾶς θερίσουν». «Μὴν κουνηθοῦμε, λέει κι ἕνας ἄρρωστος πού εἶχε ἔρθει από τό μέτωπο. Κι εμεῖς, ἐκεῖ πάνω μέ τ' άεροπλάνα μέναμε άκίνητοι». Τ' άεροπλάνα πέρασαν, άκούγονταν πολύ μακριά, σηκώνομαι καί τραβῶ γιά τό καταφύγιο τής Στρατιωτικῆς Διοίκησης, λίγο πέρα από τόν κῆπο του Κουραμπᾶ. Κατέβαινα τή σκάλα καί βλέπω νά ῥχεται τρεχάτος ό βοηθός μου, άνθυπίατρος Μωράκης. Ἐρχόταν από τήν Άκαδημία, πού εἶχε πάει γιά τή μισθοδοσία του. Τόν περιμένω στή σκάλα. Λαχανιασμένος καί κατάχλωμος.

- Καταστροφή, βόμβα στήν Άκαδημία, νεκρός ό Μαρκάκης, πάει κι ό Κοντιάδης, κάμποσοι γιατροί, νοσοκόμοι, ἄρρωστοι κι ὄλες οί άδελφές.
- Θα ῥχουν άνάγκη από γιατρούς, πᾶμε κι εμεῖς.
- Ἐγώ δέν μπορῶ νά πάρω τά πόδια μου, λέει καί, καθώς τόν ζανακοιτάζω, ἦταν σωστό ράκος από τό σόκ τής έκρηξης.
- Τότε, ἔμπα στό καταφύγιο κι ἐγώ πάω.
Βρίσκω στο γραφείο τόν άρχίατρο Κώστα Αγνάτη νά συζητάει μέ κάποιους.
- Καλά πού ἦρθες, πήγαινε, σέ παρακαλώ, νά ἐπιβλέψεις νά γίνει κάποια τακτοποίηση. Ἐχω άναθέσει σ' ἕναν λοχία, άλλά τά ῥχει σαστίσει κι αυτός.

Τρέχω στό σημείο πού ῥχε πέσει ἡ βόμβα. Στο διάδρομο, ἔτρεχαν νερά, από την έκρηξη εἶχαν σπάσει σωλῆνες κι οί νοσοκόμοι τούς κουτσοδιόρθωναν. Ἡ βόμβα εἶχε σκάσει άκριβῶς στό κατώφλι τής πόρτας του ἑνός από τα δύο χειρουργεῖα, άφοῦ τρύπησε στέγη, ταβάνια καί πατώματα τσιμεντένια.

Εἶχαν ἐγχείρηση ἐκείνη τή στιγμή, σκοτώθηκαν γιατροί, νοσοκόμοι καί ὄσοι βρίσκονταν στό χειρουργικό θάλαμο, ἐκτός από τόν ἐγχειριζόμενο. Άναποδογύρισε τό κρεβάτι – δέν εἶχε άκόμα άρχίσει ἡ ἐγχείρηση – κι αυτός βρέθηκε λιπόθυμος ὕστερα άνάμεσα σέ νεκρούς, χωρίς γρατζουνιά. Τό μεγάλο χόλ άνάμεσα στά δύο χειρουργεῖα ἦταν γεμάτο νοσοκόμους καί ἄρρώστους, ὄλες οί

ἀδελφές τοῦ Νοσοκομείου τακτοποιοῦσαν γάζες καί ἐπιδέσμους γιά τούς κλιβάνους τῶν χειρουργείων. Ἡ βόμβα τις κομμάτιασε.

Μόνο ἓνας γλίτωσε ἀπ' ὅσους βρέθηκαν στο χόλ αὐτό, ὁ γιατρός – στρατιώτης τότε – Κολιτσιδάς. Κατάσκοπος ἀπό τή νύχτα πού δούλευε, ξάπλωσε καί κοιμόταν πίσω ἀπό τ' ἀραδιασμένα στό χόλ καλαθόπλεκτα κιβώτια χειρουργικῶν ἐργαλείων, πού προορίζονταν γιά τό μέτωπο. Τόν βρῆκαν λιπόθυμο ἀπό τήν πίεση τῶν ἀερίων. Βάζαμε στή σειρά τά φορεῖα μέ τούς σκοτωμένους καί πάω νά παραμερίσω κάτι πού ἔμοιαζε μέ περίεργο δοχεῖο. «Μή...», ἀκούω νά μοῦ φωνάζουν, «μή κι εἶναι βόμβα». Ἦταν ἡ μισή χωμένη καί σφηνωμένη στό τσιμεντένιο πάτωμα χωρίς νά ἐκραγεῖ. Στή στέγη τῆς Ἀκαδημίας – Νοσοκομείου ζωγραφισμένος εὐδιάκριτα ἦταν ἓνας τεράστιος Ἐρυθρός Σταυρός. Οἱ «γενναῖοι» Γερμανοί, οἱ γιοί τῶν ποιητῶν καί φιλοσόφων, τόν βρῆκαν βλέπεις εὐδιάκριτο στόχο».

Συνεχίζοντας με τον Αχιλλέα Καλογερίδη και τις αναμνήσεις του από το Ακροπόλ¹⁰¹ που βρισκόταν κοντά στο Σ/Ν Ιωαννίνων, δίδεται μία ακόμα πτυχή των γεγονότων της 20^{ης} Απριλίου:¹⁰²

«Εκμεταλλεύομαι τη διακοπή για να ρωτήσω: «Αναφερθήκατε προηγουμένως σε βομβαρδισμούς. Πότε βομβαρδίστηκε η πόλη;»

«Πολλές φορές! Οι βομβαρδισμοί ήταν ιδιαίτερα σφοδροί λίγο πριν την υπογραφή της συνθηκολόγησης. Παντού έσκαγαν βόμβες! Απ' το πρωί ως το βράδυ! Όταν οι Ιταλοί βομβάρδιζαν, αυτό κρατούσε για δέκα ή δεκαπέντε λεπτά και οι βόμβες δεν προξενούσανε μεγάλες ζημιές. Οι άνθρωποι αψηφούσαν αυτές τις βόμβες και δεν πήγαιναν καν στα καταφύγια. Τότε, το Πάσχα του 1941 ήταν διαφορετικά. Οι βομβαρδισμοί κρατούσαν ολόκληρη την ημέρα. Στα υπόγεια του «Ακροπόλ» είχαν κατασκευαστεί ειδικά καταφύγια, γιατί εκεί βρισκότανε ὅλο το Γενικό Στρατηγείο του Αλβανικού μετώπου. Είχαν φτιάξει τσιμεντένια κλουβιά εσωτερικά, δηλαδή μέσα από τα τοιχία, πάχους 50 έως 70 εκατοστών. Οι αξιωματικοί του Γενικού Επιτελείου κατεβαίνανε σε αυτά τα καταφύγια.

Εκείνη τη μέρα, που έγινε η ανακωχή, οι βομβαρδισμοί ήταν ανελέητοι. Οι σειρήνες πάνω απ' το ξενοδοχείο χτύπαγαν συνεχώς. Υπήρχε εκεί πάνω στο ξενοδοχείο μας κάποιος σταθμός

¹⁰¹ Ξενοδοχείο που κατασκευάστηκε την περίοδο του Ελληνοϊταλικού πολέμου από την οικογένεια Καλογερίδη και επιτάχθηκε άμεσα για τις ανάγκες του πολέμου.

¹⁰² Ch. Schminck – Gustavus, *Μνήμες Κατοχής II*, ὁ. π., σελ. 100 - 101

ανιχνεύσεως των αεροπλάνων. Έτσι τρέχαμε όλοι στα υπόγεια. Εκεί καθόμασταν μαζί με τους δικούς μας στρατηγούς. Αυτοί επέτρεπαν και σε μας να κατεβαίνουμε. Εγώ ήμουν ο μικρότερος εκεί μέσα, ένα είδος μασκότ για τους μεγάλους.

Κάποια στιγμή μια ριπή βομβών ξεκίνησε από τη Ζωσιμαία Ακαδημία, πέρασε μπροστά από το ξενοδοχείο μέχρι πιο κάτω απ' το Ρολόι. Σε άλλο ένα βομβαρδισμό η δόνηση ήταν τόσο σφοδρή που γνωματεύσανε οι στρατιωτικοί που ήτανε μαζί μας στο καταφύγιο, ότι βγαίνοντας δε θα βρούμε πια το ξενοδοχείο: «θα έχει πέσει» είπανε. Για καλή μας τύχη όμως αυτό δεν έγινε και βγήκαμε όλοι έξω σώοι. Την ίδια μέρα υπογράφηκε η ανακωχή».

Σε συνέχεια των αναδρομών, σειρά έχει ο αδερφός του Αχιλλέα Καλογερίδη, ο Άγγελος. Ήταν οργανωμένος με την ΕΔΕΣ και είχε ενδιαφέρον από τον συγγραφέα, καθώς πολλά από τα λεγόμενά του ήταν διαφορετικά από πρώην Ελασίτες και Εδεσίτες. Ξεκινώντας τις αναφορές του, αρχίζει από την 28^η Οκτωβρίου κι έπειτα, φτάνοντας μέχρι τη συνθηκολόγηση Τσολάκογλου:¹⁰³

«Οι πρώτες μου αναμνήσεις από τον πόλεμο είναι έντονα χαραγμένες στη μνήμη μου. Στις 28 Οκτωβρίου ήμασταν στο χωριό. Την ημέρα αυτή είδα τα πρώτα αεροπλάνα που έριξαν βόμβες από πολύ ψηλά σ' ένα γεφύρι, στο δρόμο από τα Γιάννενα προς την Ηγουμενίτσα. Είδα κάτι να αστράφτει πάνω στον ουρανό. Νόμιζα ότι ρίχνουν προκηρύξεις, μα μετά ήρθε ο ήχος των βομβών και καταλάβαμε.[...] Και τα Γιάννενα βομβαρδίστηκαν από τους Ιταλούς. Μα τα χειρότερα άρχισαν, μόλις οι Γερμανοί επενέβησαν στον πόλεμο. Στις 20 Απριλίου 1941, δηλαδή την Κυριακή του Πάσχα, βομβαρδίστηκε και το νοσοκομείο στα Γιάννενα από γερμανικά στούκας. Εκείνη την ημέρα έπεσε και στο χειρουργείο μία βόμβα. Η πόλη ήταν συνεχώς σε συναγερμό και σκοτώθηκε κόσμος.

Εγώ έκατσα στα καταφύγια του «Ακροπόλ». Καταλαβαίναμε πως γινόντουσαν κιόλας οι διαπραγματεύσεις ανακωχής με τους Γερμανούς. Αυτοί είχαν φθάσει απ' τα Γρεβενά και προχωρούσαν μέσω των βουνών προς την Ήπειρο, για να κυκλώσουν τον στρατό μας. Έτσι, ένα κλιμάκιο του στρατηγείου μας πήγε από το ξενοδοχείο στο Βοτονόσι, για να διαπραγματευτεί την ανακωχή με τους Γερμανούς.[...] Γι' αυτό παρέδωσε τη διοίκηση στον Τσολάκογλου, ο οποίος

¹⁰³ Ch. Schminck - Gustavus, ό. π., σελ. 122 - 125

ανέλαβε τις ευθύνες της συνθηκολόγησης σε συνδυασμό με το δεσπότη της Ηπείρου Σπυρίδωνα, που μετά έγινε αρχιεπίσκοπος.

[...] Ήταν λοιπόν η συνθηκολόγηση ένα γεγονός που αναμενόταν ώρα με την ώρα. Όταν υπογράφηκε απ' τον Τσολάκογλου, ήταν χαρμόσυνο γεγονός. Ο πόλεμος θα τελείωνε. Για την υπογραφή του, οι Γερμανοί αντάμειψαν αργότερα τον Τσολάκογλου διορίζοντάς τον Πρωθυπουργό της Ελλάδας. Η κυβέρνησή του ήταν φυσικά μαριονέτα στα χέρια τους.

Κατά τα άλλα ο κόσμος ήθελε να προσαρμοστεί στην καινούργια κατάσταση. Δεν υπήρχε ακόμα το μίσος εναντίον των Γερμανών. Υποσυνείδητα υπήρχε κι η ιδέα, ότι οι Γερμανοί στο κάτω κάτω είναι ένας λαός – πως να το πω;- δυναμικός, αλλά όχι πολεμοχαρής. Ένα τμήμα του λαού μας ήταν φιλογερμανοί.

Με τους Ιταλούς στην αρχή ήταν εντελώς διαφορετικά. Πραγματικά υπήρχε έχθρα. Τους θεωρούσαν κατώτερους απ' τους Γερμανούς. Έλεγαν ότι είναι ύπουλοι, ότι δε σέβονται τα συντηρητικά ήθη της Ελλάδας, ότι είναι – βαριά η λέξη αυτή – ανήθικοι. Κανείς βέβαια δεν ήξερε τι μας περίμενε μετά, στη γερμανική κατοχή.

Μόλις υπογράφηκε η συνθηκολόγηση, η κατάσταση έγινε χαώδης. Δεν υπήρχε άνθρωπος να συντονίσει, να συμμαζέψει ό,τι υπήρχε, τα πράγματα του στρατηγείου. Είχαν αφήσει τα πάντα: φακέλους, χαρτιά, απ' όλα. Δεν τα κατέβασαν κάτω στο υπόγειο να τα κάψουν. Γ' αφήσανε όλα έτσι. Δεν ενδιαφερόταν κανείς για τίποτα».

Ολοκληρώνοντας τις αναφορές για τις μαρτυρίες και τις προσωπικότητες του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων, εξέχουσα θέση κατέχει ο Ξενοφών Κοντιάδης, που έφυγε από τη ζωή την 20^η Απριλίου, την ώρα που επιτελούσε το καθήκον του στον αγώνα, μέσω της ιατρικής. Αυτός έπραξε το καθήκον του στο ακέραιο, δίνοντας τη ζωή του στην πατρίδα. Όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος υπηρέτησε ως έφεδρος πλωτάρχης ιατρός του Βασιλικού Ναυτικού στο Ναυτικό Νοσοκομείο Πατρών και μετά ως διευθυντής των Ναυτικών Νοσοκομείων Ναυστάθμου Σαλαμίνας και Πειραιώς. Είχε κηρυχθεί ως Καθηγητής Πανεπιστημίου (τον Μάιο του 1940, έχοντας εκλεγεί παμψηφεί τακτικός καθηγητής της έδρας της χειρουργικής παθολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ανέλαβε και τη διεύθυνση της Πανεπιστημιακής Χειρουργικής Κλινικής του Ιπποκράτειου Νοσοκομείου). Με δική του αίτηση και επίμονες πιέσεις μετεφέρθη στο μέτωπο και τοποθετήθηκε διευθυντής του Στρατιωτικού Νοσοκομείου

Ιωαννίνων που στεγάζονταν στην Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία Ιωαννίνων.¹⁰⁴ Σύμφωνα με μαρτυρίες, είχε δηλώσει χαρακτηριστικά στους φοιτητές του την εξής φράση πριν φύγει για να υπερασπιστεί την Ελλάδα:

«Κύριοι, γνωρίζετε τί συνέβη στην Πατρίδα μας. Πιστεύω ότι ο καθείς θα πράξει τό καθήκον του. Σας εύχομαι καλήν τύχην. Το μάθημα έτελειώσεν».

Την 20 Απριλίου 1941, ανήμερα το Πάσχα, ο Ξενοφών Κοντιάδης βρισκόταν στο χειρουργείο με το νυστέρι στο χέρι, εκτελώντας το ιατρικό του καθήκον. Εκεί τον βρήκε ο θάνατος από τις οβίδες της ναζιστικής αεροπορίας η οποία, παραβαίνοντας τους Διεθνείς κανόνες, βομβάρδισε το Νοσοκομείο που έφερε το σήμα του Ερυθρού Σταυρού. Ο Ξενοφών Κοντιάδης κατά πολλούς θεωρήθηκε η μεγαλύτερη επιστημονική απώλεια του πολέμου 1940-1941.

¹⁰⁴ Αθ. Δάλλας, <https://zsgiannina.gr/ξενοφών-κοντιάδης-ο-μέγας-νεκρός-μα/>

3.3. Οι επόμενες ημέρες

Με την είδηση της αυτοβούλου συνθηκολόγησης από τον Τσολάκογλου στην Ελληνική Ανώτατη Διοίκηση, στάλθηκε τηλεγράφημα υπ. αριθμόν 1645 μέσω ασυρμάτου προς τον Διοικητή της Στρατιάς Ηπείρου, όπου ζητήθηκε η απομάκρυνση άμεσα του Τσολάκογλου από τη θέση του και η συνέχεια του αγώνα στο μέτωπο μέχρι εσχάτων σημείων.¹⁰⁵ Το παραπάνω τηλεγράφημα, ελήφθη το μεσημέρι της 21^{ης} Απριλίου στα Ιωάννινα, ήταν όμως πλέον αργά, καθώς ο Τσολάκογλου θα αναχωρούσε άμεσα στην Αθήνα.

Το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων και συγκεκριμένα αυτό στο οποίο στεγαζόταν στη «Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία», όπου και βομβαρδίστηκε, εκκενώθηκε άμεσα. Οι τηλεφωνικές επικοινωνίες είχαν καταστραφεί, ενώ μεγάλο μέρος του προσωπικού είχε εγκαταλείψει τις θέσεις του. Στα άλλα νοσοκομεία των Ιωαννίνων τα φαινόμενα διαρροής προσωπικού και νοσηλευόμενων παρατηρήθηκε σε πολύ μικρότερο βαθμό σε σχέση με το 2^ο Σ/Ν. Αιτία δεδομένη ήταν ο βομβαρδισμός, ο οποίος κλόνησε το ηθικό στους επιζώντες. Το σύνολο των ασθενών και τραυματιών του Νοσοκομείου μεταφέρθηκαν στο 1^ο Νοσοκομείο, όπου συμπληρώθηκε με τους απαραίτητους αξιωματικούς που χρειαζόταν.

Καθώς το υγειονομικό, το φαρμακευτικό και το χειρουργικό υλικό, που βρισκόταν στα Ιωάννινα, υπήρχε φόβος να λεηλατηθεί, έγινε μέριμνα και μεταφέρθηκε στις αποθήκες του 1^{ου} Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων. Αυτό που είχε σημασία, όπως είχε πει τότε ο Σπυρίδων, ήταν να επιστραφούν πίσω τα υλικά και φάρμακα που είχαν κατασχεθεί από τις Αρχές Κατοχής.¹⁰⁶ Το 1^ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων παρέδωσε τους Ιταλούς ασθενείς και τραυματίες, που νοσηλεύονταν σ' αυτό, σε επιτροπή των ιταλικών στρατευμάτων. Κατά την παράδοση οι Ιταλοί αιχμάλωτοι εκδήλωσαν την ευγνωμοσύνη τους για τις υπηρεσίες που τους παρασχέθηκαν. Το Νοσοκομείο χορήγησε και φύλλα πορείας στο υγειονομικό προσωπικό που πλεόναζε για το Αγρίνιο, με το οποίο δεν αποκαταστάθηκε η τηλεφωνική επικοινωνία μέχρι τις 30 Απριλίου.

¹⁰⁵ Α. Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδας 1940 – 1941*, σελ. 442 - 443

¹⁰⁶ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σελ. 155

Εντός του Νοσοκομείου και εκτός, επικρατούσε γενικό χάος, καθώς είχαν παραλύσει τα πάντα. Ο Αποστολίδης αναφέρει τις πρώτες ώρες και ημέρες:¹⁰⁷

«Σ' αυτό τό κλίμα μέσα, όσοι από τούς άρρώστους μπορούσαν νά βαδίσουν έφυγαν από τό Νοσοκομείο. Οί γιατροί καί οί νοσοκόμοι; Άιντε νά τούς βρεΐς, οί χειρουργημένοι κι οί κατάκοιτοι μεταφέρθηκαν στ' άλλο Νοσοκομείο καί ή Άκαδημία ρήμαξε. Οί δικοί μου δερματολογικοί, σάν περπατητικοί άρρωστοι, έξαφανίστηκαν. Κυριαρχούσε τό πνεύμα τής φυγής.

Μεσημεριανό συσσίτιο – καί καθώς ήταν Πάσχα, ύποτίθεται ότι έπρεπε νά είναι άρνί τής σούβλας – ούτε δόθηκε, αλλά καί ποιός σκέφτηκε ή είχε διάθεση γιά φαγητό. Τό βράδυ φιλοξένησα στό άδειο μου σπίτι τόν άνθυπίατρο Μωράκη καί φάγαμε τήν κουραμάνα μας μέ χαλβά – είχα ένα δοχείο έτοιμο νά τό στείλω στό χωριό, φάγαμε άπ' αυτό καί κοιμηθήκαμε.[...] Την άλλη μέρα, οί δρόμοι γεμάτοι φαντάρους νά φεύγουν πρós όλες τίσ κατευθύνσεις καί πολίτες, ομάδες ομάδες, νά σχολιάζουν τήν κατάσταση.[...] Κοντά στό μεσημέρι βλέπουμε στό δρόμο τοῦ Δρίσκου μιά μακρόσυρτη πλατιά ταινία από σκόνη νά σέρνεται σάν φίδι πρós τά Γιάννενα, ήταν γερμανικός στρατός, μοτοσικλέτες, τζίπ, τάνκς, πού 'ρχονταν από τό Μέτσοβο. Ήμασταν λοιπόν κάτω από τήν κατοχή τών Γερμανών.

Πρώτη φορά έβλεπα Γερμανούς στρατιώτες, ό πατέρας μου μοῦ 'λεγε ότι στόν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο πού πήγαν στή Ρουμανία φέρθηκαν πολιτισμένα κι έχοντας κατ' άρχήν καλή ιδέα γι' αυτούς, παρατηρούσα τίσ αντιδράσεις τους μέ προσοχή. Βουτηγμένοι στή σκόνη τά όχήματά τους, τά ρούχα τους, τά μούτρα τους, περνοῦσαν κοιτάζοντας ίσια μπροστά χωρίς έκφραση• ούτε φιλία, ούτε έχθρα στό πρόσωπό τους. Σάν κοῦκλες. Ήνιωσα ένα κρύο, κάποια άόριστη άνησυχία.

Ό κόσμος γύρω παρακολουθοῦσε άφωνος καί πικραμένος καί σάν κάπως ίκανοποιημένος πού δέν έβλεπε Ίταλούς, περίμενε από τούς Ίταλούς σκληρή μεταχείριση, άνταπόδοση γιά τήν ταπεινώση πού υπέστησαν. Ποῦ νά ήζεραν! Σέ κάποια πάροδο πρίν φτάσω στήν πλατεία βλέπω φρουρά σέ μιά άποθήκη ύγειονομικοῦ ύλικοῦ, έπικεφαλής ό γνωστός μου λοχίας Λιόντος.[...] Έξαφανίζονταν ώρα μέ τήν ώρα από την άγορά τά είδη πρώτης άνάγκης, προπαντός τά τρόφιμα – καί ή μαύρη άγορά έκανε τήν εμφάνισή της. Ήλλειψη άπ' όλα, περιορίστηκαν οί ὄρες τοῦ ηλεκτρικοῦ τό βράδυ, βγήκαν από τήν άφάνεια οί γκαζολάμπες, αλλά δέ βρισκόταν πετρέλαιο.

¹⁰⁷ Π. Αποστολίδης, Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969, σελ. 191 - 193

Ἐβρισκες ὁμως βενζίνα καὶ πολλοὶ τὴ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὶς λάμπες, ρίχνοντας μαζί καὶ λίγο ἀλάτι τοῦ φαγητοῦ, εἶχαμε ὁμως καὶ πολλὰ ἐγκαῶματα».

Στις αναφορές του Καλογερίδη γιὰ τὴν εἴσοδο τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων με μίᾶ ενδιαφέρουσα οπτική:¹⁰⁸

«Επικρατοῦσε μεγάλη σύγχυση. Ἐτσι πῆγα ἐγὼ μέσα στο στρατηγεῖο καὶ βρήκα ἓνα χαρτί που μου ἔκανε τρομερὴ ἐντύπωση.[...] Ἴδεν ἔχουμε οὔτε μίᾶ οβίδα νὰ ρίξουμε στον ἐχθρό!». Κατάλαβα λοιπὸν πως θὰ κατέρρευε τὸ μέτωπο ἔτσι κι αλλιῶς. Οἱ δικοὶ μας ἀφήσαν ὅλο τον ἐξοπλισμὸ τους – ὄχι μόνον σπαθιά καὶ πιστόλια. Καὶ τὰ ἀντιαρματικά, τὰ ἀντιαεροπορικά πολυβόλα, ὅλα τὰ ἀφήσανε! Τὰ πάντα! Γεμάτη ἦταν ἡ πλατεία ἀπὸ πολεμικὸ υλικό, ἐνῶ οἱ Γερμανοὶ οὔτε που τ' ἀγγίζανε. Φύγαν καὶ πῆγαν κάτω στην Αθήνα. Ὅλα αὐτὰ τὰ μάζεψαν οἱ Ἰταλοὶ, ὅταν ἦρθαν μετὰ ἀπὸ 20 μέρες. Δεν ἐνδιαφέρονταν οἱ Γερμανοὶ γι' αὐτὰ τὰ πράγματα.

Γύρισε κι ὁ στρατὸς μας πίσω ρακένδυτος.[...] Οἱ Γερμανοὶ ὁμως δὲν τους εἶχαν ἀιχμαλωτίσει. Αὐτὸ δὲν ξανάγινε ἀλλοῦ στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οἱ νὰζὶ υπολήπτονταν τους Ἕλληνες γιὰτὶ εἶχαν νικήσει τους Ἰταλοὺς στο Ἀλβανικὸ μέτωπο. Ἐκτός αὐτοῦ, εἶχαν τὴ γνώμη πως οἱ Ἕλληνες ἀνήκουν στην ἀρια φυλὴ καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἴναι σύμμαχοί τους».

Στο ἐλληνοαλβανικὸ μέτωπο τὸ πρωτόκολλο τῆς ἀνακωχῆς σὲ πρώτη φάση εἶχε υπογραφεῖ ἀπὸ τὶς 20 Ἀπριλίου, γιὰ νὰ προστεθεῖ καὶ δεῦτερο, με χειρότερους ὅρους παράδοσης. Οἱ ἐξελίξεις στον τομέα τῆς Ἠπείρου δὲν ἦταν τόσο διαδεδομένες στην Αθήνα καὶ αὐτὸ φαινόταν ἀπὸ τὶς κινήσεις τῶν κυβερνητικῶν ἀξιωματούχων.

Στις 21 Ἀπριλίου ὁ βασιλιάς κάλεσε τὸν Ἄγγλο πρεσβευτὴ παρουσία του πρωθυπουργοῦ, ὅπου ἀποφασίστηκε παραμείνουν τὰ στρατεύματα στην Ἠπειρο γιὰ τουλάχιστον 4-5 μέρες.¹⁰⁹ Ἡ δήλωση αὐτὴ ἦταν ἀποτέλεσμα διαβεβαιώσεως τοῦ Παπάγου πρὸς τὸν Γεώργιο καὶ ἦταν παράδοξη αὐτὴ ἡ δήλωση, καθὼς εἶχε ἐρθεῖ τηλεγράφημα ἀπὸ τὸν Πιτσικά πως ἡ συνθηκολόγηση εἶχε ἐπιτευχθεῖ ἀπὸ τὸν Τσολάκογλου καὶ δε χρειαζόντουσαν περαιτέρω τὰ στρατεύματα. Αὐτὲς οἱ ἐνέργειες ὡστόσο ἦταν ἀποτέλεσμα ἐλλείψεως ἐμπιστοσύνης στα λεγόμενα τοῦ Πιτσικά, καθὼς οἱ ἠγέτες στην Αθήνα πίστευαν πως ὁ Τσολάκογλου προέβη σὲ ἓνα στιγμιαῖο ἀτόπημα. Ὅλη τὴν ἡμέρα οἱ μονάδες τοῦ Τ.Σ.Η. συνέχιζαν τὸν ἀγῶνα, με τους

¹⁰⁸ Ch. Schminck - Gustavus, ὁ. π., σελ. 124 - 128

¹⁰⁹ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, ὁ. π., σ. 450, τ. 15

Ιταλούς παράλληλα να εξαπολύουν τοπικές επιθέσεις. Διαβλέποντας τις επιθετικές τάσεις των Ιταλών, ο διοικητής της VIIIης Μεραρχίας, γνωστοποίησε στον Ιταλό διοικητή πως είχε συναφή ανακωχή, έτσι ώστε να σταματήσει η συνεχής αιματοχυσία.

Παράλληλα, την ίδια ημέρα λήφθηκε η απόφαση για την αποχώρηση του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος, το οποίο τελούσε υπό τις διαταγές του Έλληνα Αρχιστράτηγου Παπάγου. Η απόφαση για την αποχώρηση των Βρετανών δεν ήταν μια απόφαση που αιφνιδίασε κανέναν, καθώς ήταν στα άμεσα σχέδια της Ελλάδας και η Βρετανική Αντιπροσωπεία στη Μέση Ανατολή ήταν προετοιμασμένη. Οι αποχωρήσεις του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος άρχισαν από τις 24 Απριλίου και 25 και συνεχίστηκαν μέχρι τις 30 του ίδιου μήνα. Στις προσπάθειες για την επιβίβαση των Βρετανών προσπάθησε να εμποδίσει η Γερμανία, με συνεχείς επιθέσεις σε σημεία επιβίβασης, προκαλώντας αρκετές απώλειες. Στο διάστημα αυτό της βρετανικής εκκένωσης έφυγαν από την Ελλάδα περίπου 50.000 άνδρες.¹¹⁰

Την επομένη, στις 22 Απριλίου, ο βασιλιάς και η κυβέρνηση κίνησαν τις απαραίτητες διαδικασίες για την αναχώρησή τους την επομένη. Η κυβέρνηση ενημέρωσε τον διοικητή των βρετανικών στρατευμάτων για την επικείμενη παραίτηση Παπάγου από τη θέση του Αρχιστράτηγου, μια κίνηση που είχε ως σκοπό να πραγματοποιηθούν οι συζητήσεις για τη συνθηκολόγηση χωρίς άτομα σε πολύ υψηλές θέσεις. Παράλληλα οι Ιταλοί δεν άκουσαν τις δηλώσεις του διοικητή της VIIIης Μεραρχίας και συνέχισαν τους βομβαρδισμούς. Το Τ.Σ.Η. εξέδωσε διαταγή με την οποία καθορίστηκαν οι τελικοί χώροι συγκέντρωσης των Σωμάτων Στρατού, διαταγή η οποία όμως δεν πραγματοποιήθηκε καθώς έγιναν παρασπονδίες από πλευράς Γερμανών.¹¹¹

Φτάνοντας στα Ιωάννινα ο Γερμανός Αντιστράτηγος και διοικητής της 73^{ης} Μεραρχίας, Μπίλερ, ανακοίνωσε στον Τσολάκογλου πως το Γερμανικό Αρχηγείο έχει απεσταλμένους προς τους Ιταλούς για τη διευθέτηση της ανακωχής, ενώ παράλληλα καθορίστηκαν όρια γεωγραφικά στη γραμμή Ηγουμενίτσα-Μπισδούνι-Μέτσοβο, αφήνοντας να γίνει ανοιχτό το ενδεχόμενο πως τα βόρεια στρατεύματα θα ήταν αιχμάλωτοι των Ιταλών.¹¹² Αυτή η δυσμενής εξέλιξη έφερε αδιέξοδο στην ελληνική πλευρά, με την υποχώρηση να φαντάζει την καλύτερη δυνατή λύση. Γι'

¹¹⁰ Θ. Φ. Παπακωνσταντίνου, ό. π., σελ. 282 - 283

¹¹¹ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, σελ. 230

¹¹² ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, σελ. 231

αυτό ειδοποιήθηκαν άμεσα τα Σώματα Στρατού και μονάδες που βρισκόντουσαν στις περιοχές των ορίων των Ιταλών, να κατέβουν άμεσα προς τον Νότο, έτσι ώστε να μην υπάρξει ο κίνδυνος της αιχμαλωσίας.

Βέβαια αυτή η εξέλιξη προκάλεσε μεγάλη σύγχυση στους στρατιώτες, αλλά και τους κατοίκους των Ιωαννίνων, με πολλούς στρατιωτικούς και οπλίτες να φεύγουν άμεσα με ότι μέσο βρουν προς τον νότο. Λίγα τμήματα έμειναν συγκροτημένα, ενώ παράλληλα ξεκίνησαν οι λεηλασίες σε τρόφιμα και αποθήκες στο τμήμα Πρεβέζης. Για να αποφευχθεί η γενική αποσύνθεση του στρατού, ο Τσολάκογλου έλαβε μέτρα το βράδυ της 22^{ης} Απριλίου:¹¹³ Γνωστοποίησε στις μονάδες τη διαβεβαίωση της γερμανικής πλευράς για τη μη αιχμαλωσία των στρατιωτικών καθώς και της ταχείας της απόλυσής τους. Παράλληλα, διέταξε το Έμπεδον Ιωαννίνων να συγκροτήσει λόχο και να τον στείλει στην Πρέβεζα για να τηρήσει την τάξη και το Απόσπασμα Γιαννακόπουλου να συγκεντρωθεί στις περιοχές γύρω από τα Ιωάννινα, Ανατολή, Κατσικά και Πεδινή, ώστε να τηρηθεί εξίσου η τάξη. Οι διαταγές πραγματοποιήθηκαν σε ένα βαθμό, με ένα μέρος των αξιωματικών να έχει φύγει ήδη προς τον νότο. Όσον αφορά την ΙΙΙ Μεραρχία, υπήχθη στις διαταγές του Τ.Σ.Η. άρχισε τη διαδικασία για σύμπτυξη στη γραμμή Τσαμαντάς-Αγ. Νικόλαος-Κότσικα-Σαγιάδας ώστε να βρεθεί στα νότια τμήματα από αυτά των Γερμανών και στη συνέχεια να συνεχίσει τη σύμπτυξη προς την Παραμυθιά.

Στις 23 του μήνα ο Παπάγος όπως έγινε γνωστό ζήτησε να αποστρατευτεί και να απαλλαγεί από τα αξιώματά του, αίτημα που πραγματοποιήθηκε από τον βασιλιά. Η κυβέρνηση αποχώρησε για την Κρήτη και την ίδια ημέρα ο Τσολάκογλου υπέγραψε και το τρίτο πρωτόκολλο συνθηκολόγησης. Η επόμενη κίνηση του Έλληνα στρατηγού ήταν ο σχηματισμός κυβέρνησης υπό την προεδρία του. Αναχωρώντας για την Κρήτη, ο βασιλιάς απηύθυνε διάταγμα προς τον ελληνικό λαό με το οποίο εξηγούσε «τα σκληρά πεπρωμένα του πολέμου», καθώς «και το καθήκον της περιφρουρήσεως της ανεξαρτησίας και της ακαιρετότητος της χώρας» ανάγκαζαν τον ίδιο και την κυβέρνηση να αποχωρήσουν από την πρωτεύουσα και να συνεχίσουν τον αγώνα από την Κρήτη.¹¹⁴

¹¹³ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, σελ. 232

¹¹⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 451, τ. 15

Στις 24 Απριλίου πραγματοποιήθηκε η συγκρότηση και διάταξη των Ελληνικών Μεγάλων Δυνάμεων ως εξής:¹¹⁵

- Το Α΄ Σώμα Στρατού (II, III, IV, V, VI, VIII, XV, XVII Μεραρχίες) στην περιοχή νότια των Ιωαννίνων μέχρι της Πρέβεζας.
- Το Β΄ Σώμα Στρατού (I Μεραρχία) στην περιοχή του Μετσόβου.
- Το Γ΄ Σώμα Στρατού (IX, X, XI, XII, XIII, 20ή Μεραρχία Πεζικού, Μεραρχία Ιππικού και 21^η Ταξιαρχία Πεζικού) ανατολικά του Μετσόβου μέχρι την Καλαμπάκα.

Οι μεραρχίες ήταν μειωμένες στο τέταρτο περίπου της αρχικής τους δύναμης και παρέμεναν στις θέσεις τους μέχρι να γίνει η αποστράτευσή τους. Στις 25 Απριλίου ο Αντιστράτηγος Τσολάκογλου ανέθεσε τη διοίκηση του Στρατού της Ηπείρου στον Αντιστράτηγο Δεμέστιχα, αναχωρώντας για την Αθήνα όπου και θα σχημάτιζε κυβέρνηση.

Οι μέρες που ακολούθησαν, από την αναχώρηση κυβέρνησης και βασιλιά ως την είσοδο των Γερμανών στην πρωτεύουσα, ήταν δύσκολες ημέρες. Η κυκλοφορία απαγορευόταν το βράδυ και την τάξη για την πρωτεύουσα είχε αναλάβει το φρουραρχείο της πόλης. Όσοι είχαν τη δυνατότητα εγκατέλειψαν την Αθήνα για την Κρήτη, τη Μέση Ανατολή ή την Πελοπόννησο και άλλα νησιά της Ελλάδας. Την παράλυση και το χάος επέτειναν οι βομβαρδισμοί από τους Γερμανούς, τα οποία κατέστρεφαν τις υποδομές του κράτους.

Στις 27 Απριλίου, γράφτηκε ο επίλογος των πράξεων του Τσολάκογλου και της ελληνικής προσπάθειας, με τα γερμανικά στρατεύματα να κάνουν την εμφάνισή τους στην πρωτεύουσα. Η γερμανική φάλαγγα πέρασε από τους άδειους δρόμους της Αθήνας με προορισμό την Ακρόπολη, όπου οι Γερμανοί έστησαν τη σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό, δίνοντας αρχή σε μία μακρόχρονη περίοδο πολύ άσχημων γεγονότων για τη χώρα.¹¹⁶

Στις 2 Μαΐου ο Χίτλερ έδωσε πλήρη ελευθερία στους αξιωματικούς και οπλίτες, οι οποίοι μέχρι πρότινος αιχμάλωτοι πολέμου. Οι μονάδες του Α΄ Σώματος Στρατού συνέχισαν την κίνησή τους και αποστολή των αξιωματικών και οπλιτών στις οικίες τους σύμφωνα με τις

¹¹⁵ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940 – 1941*, σελ. 208

¹¹⁶ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σ. 452, τ. 15

οδηγίες του Υπουργείου Εθνικής Αμύνης. Τέλος, στις 4 Μαΐου αναχώρησε και το τελευταίο όχημα από το κλιμάκιο του Τ.Σ.Η., το οποίο έφτασε στην Αθήνα στις Μαΐου.¹¹⁷

¹¹⁷ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940 – 1941*, σελ. 209

Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

4.1. Η συνθηκολόγηση Τσολάκογλου

Η συνθηκολόγηση του Αντιστράτηγου Τσολάκογλου με τους Γερμανούς αποτέλεσε την ταφόπλακα στις προσπάθειες της Ελλάδας για αντιμετώπιση επί ίσοις όροις των εχθρών που έκανα αδιάκοπες επιθέσεις στην Ελλάδα. Ήταν ουσιαστικά μια μονομερής συμφωνία η οποία θα βύθιζε ακόμα περισσότερο στο χάος την Ελλάδα. Ήταν μια πράξη που θα γινόταν έτσι κι αλλιώς, καθώς η σύμπτυξη του Ελληνικού Στρατού με σκοπό την οπισθοχώρηση είχε ξεκινήσει. Πολλές μονάδες του Τ.Σ.Η εκείνες τις ημέρες είχαν εκφράσει αισθήματα λιποταξίας και είχαν χάσει την πίστη τους για το αν ο αγώνας αυτός έπρεπε να συνεχιστεί.

Βλέποντας τα φαινόμενα αυτά και την στρατιωτική δύναμη να μη μπορεί να προσφέρει πολλά περισσότερα, ο διοικητής του Τ.Σ.Η. υπέβαλε την αναφορά που θα χτυπούσε τον κώδων για την συνθηκολόγηση:¹¹⁸

«Κατάστασις ἔφθασεν εἰς ἀπροχώρητον. Τμήματα XVII ἐγκαταλείπουσι Λεγκαρίτσα καλύπτουσαν ἀριστερόν Ὀμάδος Μεραρχιῶν. Α' Σῶμα Στρατοῦ ἀναφέρει ὁμοίως διαρροὴν στρατιωτῶν VIII Μεραρχίας. XI Μεραρχία καλύπτουσα Μέτσοβον διαρρέει. Πρὸς Θεοῦ σώσατε τὸν Στρατὸν ἀπὸ τοῦς Ἰταλοῦς. ΠΙΤΣΙΚΑΣ».

Μέχρι και τις 19 Απριλίου, ο Τσολάκογλου δίσταζε να προχωρήσει στη συνθηκολόγηση και να λάβει την πρωτοβουλία. Το τηλεγράφημα όμως του Επιτελάρχη Χρυσόχοου – ψευδώς - που του έδινε επί της ουσίας εξουσιοδότηση από την Αθήνα για να προχωρήσει τις διαδικασίες για συνθηκολόγηση, του «έλυσε» τα χέρια.

Αρχής γενομένης από τα χαράματα της 20^{ης} Απριλίου, ο Αντιστράτηγος Τσολάκογλου ανήγγειλε τηλεφωνικώς στον διοικητή του Τ.Σ.Η. ότι είχε λάβει την εξουσιοδότηση του Γενικού Στρατηγείου για να προβεί σε ανακωχή και συνθηκολόγηση, ενέργεια η οποία δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ από την Αθήνα. Εν τέλει, αναχώρησε τριμελής αντιπροσωπεία αξιωματικών (συνταγματάρχης Ν. Μπαλής, ταγματάρχης Γ. Λαγός και επίλαρχος Κ. Βλάχος) η

¹¹⁸ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940 – 1941*, σελ. 213

οποία θα είχε συνάντηση με τους Γερμανούς και θα καθόριζαν τις λεπτομέρειες για τη συνθηκολόγηση.

Η κατάσταση παράλληλα με αυτά τα γεγονότα ήταν κρίσιμη, αλλά όχι σε πολύ μεγάλο βαθμό. Στον τομέα του Α΄ Σώματος έγινε μικρή επαφή των Ιταλών εναντίον των ελληνικών οπισθοφυλακών. Παράλληλα, είχε παρουσιαστεί ο Επιτελάρχης του Σώματος στον διοικητή του Τ.Σ.Η. αναφέροντας πως οι δυνάμεις στην Κακκαβιά είχαν διαρροές και το μέτωπο έμενε ακάλυπτο.¹¹⁹ Η μεγαλύτερη, ωστόσο, απειλή για την Ελλάδα από εκείνες τις πλευρές ήταν η γερμανική επέλαση προς την Καλαμπάκα.

Τις απογευματινές ώρες της 20^{ης} Απριλίου οι απεσταλμένοι του Τσολάκογλου επέστρεψαν μαζί με τον Γερμανό Υποστράτηγο Ντήτριχ, διοικητή της τεθωρακισμένης μεραρχίας των S.S. «Αδόλφος Χίτλερ». Στις 6 μ.μ. υπεγράφη από τον Τσολάκογλου και τον Γερμανό Υποστράτηγο Πρωτόκολλο, το οποίο όριζε ότι *«από της 18^{ης} ώρας παύουν αί έχθροπραξίαι μεταξύ Ελλάδος και Γερμανίας και μετ' ολίγας ώρας μεταξύ Ελλάδος και Ιταλίας, μερίμνη τοῦ Γερμανοῦ αρχιστρατήγου»*, ὅτι *«μεταξὺ τῶν ἰταλικῶν καὶ ἑλληνικῶν στρατευμάτων θὰ παρεμβληθῆ γερμανικός στρατός»*, ὅτι *τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα «ὕποχρεοῦνται ν' ἀποσυρθοῦν μέχρι τῶν παλαιῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων ἐντός δεκαήμερου, ν' ἀποστρατευθοῦν, νὰ παραδώσουν τὸν ὅπλισμόν των καὶ νὰ μεταβοῦν εἰς τὰς οἰκίας των» καὶ ὅτι «οἱ ἀξιωματικοὶ θὰ φέρουν τὴν ἐξάρτυσιν καὶ τὸν ὅπλισμόν των τιμητικῶς, μὴ θεωρούμενοι ὡς ἀιχμάλωτοι»*.¹²⁰

Λίγο αργότερα, οι παραπάνω όροι έγιναν γνωστοί από το επιτελείο του Γ΄ Σώματος Στρατού προς τον διοικητή του Τ.Σ.Η. αντιστράτηγο Πιτσικά. Ο διοικητής του Τ.Σ.Η. έφυγε άμεσα στις 21 του Απρίλη με προορισμό την Αθήνα και την διοίκηση του Τ.Σ.Η. ανέλαβε ο Τσολάκογλου. Όταν ξημέρωνε 21 Απριλίου, είχε καταφθάσει ο διοικητής της 12^{ης} γερμανικής Στρατιάς στρατάρχης φον Λίστ, όπου θα λάμβανε πληροφορίες από τον διευθυντή του 3^{ου} Γραφείου του Τ.Σ.Η. για τις τοποθεσίες των ελληνικών στρατευμάτων, ώστε να παρεμβληθούν τα ιταλικά και γερμανικά στρατεύματα, όπως προέβλεπε το Πρωτόκολλο. Αντ' αυτού, του δόθηκε ένα νέο Πρωτόκολλο προς υπογραφή, το οποίο αρνήθηκε να υπογράψει.

Με τις εξελίξεις αυτές, κατέφθασαν άμεσα ο επιτελάρχης του φον Λίστ στρατηγός Γκράιφενμπεργκ μαζί με τον υποστράτηγο Ντήτριχ και υποχρέωσαν τον Τσολάκογλου να

¹¹⁹ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940 – 1941*, σελ. 205

¹²⁰ Θ. Φ. Παπακωνσταντίνου, ό. π., σελ. 265

προβεί στην υπογραφή του νέου Πρωτοκόλλου, με τη δικαιολογία πως η ελληνική κυβέρνηση και ο βασιλιάς εξήγγειλαν «άμυναν μέχρι εσχάτων» και πως εκείνη τη στιγμή έπρεπε να γίνει μια καινούργια συμφωνία.¹²¹ Οι όροι στο δεύτερο συμφωνητικό ήταν χειρότεροι από το πρώτο. Πιο συγκεκριμένα, οι οπλίτες και αξιωματικοί και οπλίτες της Στρατιάς Ηπείρου και Μακεδονίας θεωρούνταν αιχμάλωτοι πολέμου, καθώς και όλος ο εξοπλισμός τους και τα όπλα τους θα δίδονταν στους Ιταλούς. Επίσης, η γραμμή που υπήρχε στα ελληνοαλβανικά σύνορα καταργήθηκε και πέρασε στην επικράτεια των Ιταλών.¹²²

Μετά τη συμπλήρωση ενός 24ώρου από την υπογραφή του δεύτερου Πρωτοκόλλου, εξέδωσε ανακοίνωση ο Γερμανός αντιστράτηγος Μπίλερ, όπου το Γερμανικό Στρατηγείο έπρεπε να καθυστερήσει η αποστολή των κηρύκων στον Ιταλούς, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η ανακωχή με τους Έλληνες πρώτα, σε μια πρωτοφανή παρασπονδία των Γερμανών, δεύτερη μέσα σε λίγα 24ωρα. Με αυτή την πίεση που δέχθηκε ο Τσολάκογλου, απέστειλε κήρυκες στις 22 Απριλίου στους Ιταλούς, οι οποίοι υπέγραψαν προκαταρκτικό Πρωτόκολλο ανακωχής, με το οποίο έπαυσαν οι εχθροπραξίες στις 23 Απριλίου. Ο Τσολάκογλου μετέβη άμεσα στη Θεσσαλονίκη όπου υπέγραψε μετά του στρατάρχη Γιόντλ, επιτελάρχη της Ανώτατης Διοίκησης των Γερμανικών Ενόπλων Δυνάμεων, και του στρατηγού Φερρέρο, ανώτατου διοικητή των Ιταλικών δυνάμεων στην Αλβανία, το τρίτο και οριστικό Πρωτόκολλο συνθηκολόγησης.¹²³

Όταν υπογράφηκε η τριμερής συμφωνία, οι Ιταλοί βρισκόντουσαν στην Αλβανία, χωρίς να έχουν προχωρήσει σε κάποια παράβαση. Με την είδηση των όρων της συνθηκολόγησης, οι στρατιώτες του Τ.Σ.Η. είχαν δεχθεί μεγάλο ψυχολογικό πλήγμα. Παρατηρήθηκε μεγάλο φαινόμενο άτακτης φυγής από πολλούς οπλίτες, φαινόμενο που παρατηρήθηκε έντονα ακόμα και στην πόλη των Ιωαννίνων. Οι δυνάμεις κοντά στα σύνορα κινήθηκαν με τη σειρά τους νότια, έτσι ώστε να βρεθούν εκτός των ορίων αιχμαλωσίας των Ιταλών. Ουσιαστικά, ολόκληρος ο δυτικός κορμός της Ελλάδας έφυγε καταταραγμένος υπό τον φόβο της αιχμαλωσίας, ενώ η πειθαρχία κατά την αποχώρηση είχε χαθεί παντελώς.

Ένα σημαντικό στοιχείο που φέρνουν στοιχεία της περιόδου της συνθηκολόγησης, είναι πως οι Γερμανοί δεν είχαν σκοπό τη διπλή παρασπονδία προς την Ελλάδα.¹²⁴ Συγκεκριμένα, το

¹²¹ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940 – 1941*, σελ. 206

¹²² ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, σελ. 222 - 224

¹²³ Θ. Φ. Παπακωνσταντίνου, ό. π., σελ. 267

¹²⁴ Θ. Φ. Παπακωνσταντίνου, ό. π., σελ. 267 - 268

Γερμανικό Στρατηγείο έδωσε τη διαταγή για τερματισμό των διαπραγματεύσεων για ανακωχή με την Ελλάδα, καθώς ο Χίτλερ θα έφερνε στον Μουσολίνι τετελεσμένα γεγονότα. Αυτό όμως δεν πραγματοποιήθηκε, καθώς ο Μουσολίνι επικοινωνήσε τηλεφωνικά με τον Χίτλερ και δήλωσε πως η Ιταλία ήθελε να συμμετέχει στις συζητήσεις. Με αυτό το διάβημα, ο Χίτλερ διέταξε να μην πραγματοποιηθεί η συνθήκη που έγινε με τη 12^η γερμανική στρατιά, αλλά να ζητήσουν και οι Έλληνες ανακωχή από τους Ιταλούς, ώστε να φανεί η ανάγκη συνθηκολόγησης και στον στρατό.

4.2. Το Στρατιωτικό Νοσοκομείο μετέπειτα

Μετά τον βομβαρδισμό του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων και τη Συνθηκολόγηση του Τσολάκογλου με τη Γερμανία, οι υγειονομικοί σχηματισμοί στην Ήπειρο και στα Ιωάννινα άλλαξαν. Αρχικά, προωθημένη νοσηλευτική μονάδα του Τ.Σ.Η. κατά την σύμπτυξη ήταν το 4^ο Νοσοκομείο Διακομιδής στο Γράψι Αργυρόκαστρου. Νοσηλευτικές μονάδες των μετόπισθεν ήταν αυτές του Νοσηλευτικού Κέντρου Ιωαννίνων. Η σύμπτυξη των μονάδων του Τ.Σ.Η. που διατάχθηκε κατόπιν της γερμανικής εισβολής, ανέστειλε κάθε ενέργεια για την ολοκλήρωση των μέτρων που είχε λάβει η Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας του Τ.Σ.Η., αντίθετα όμως διατάχθηκε όσο το δυνατόν ταχύτερη εκκένωση όλων των υγειονομικών σχηματισμών των συμπτυσσόμενων μεγάλων μονάδων από τους τραυματίες, ασθενείς και παγόπληκτους και η διακομιδή τους στα Ιωάννινα. Αφού έγιναν οι εκκενώσεις αυτές, οι σχηματισμοί έφτασαν στα Ιωάννινα.¹²⁵ Τα υλικά που πλεονάζαν και δε μπορούσαν να μεταφερθούν από τους υγειονομικούς σχηματισμούς συγκεντρώθηκαν σε οικήματα στα Ιωάννινα.

Με την έναρξη των όρων της συνθηκολόγησης στις 20 Απριλίου, το Νοσοκομείο επέστρεψε στον χώρο όπου ξεκίνησε, εντός του κάστρου, όπου και έμεινε εκεί μέχρι το τέλος του 1941. Κατά τη διάρκεια αυτή νοσηλεύτηκαν οι τελευταίοι πληγέντες του πολέμου και το νοσοκομείο μετονομάστηκε σε «Νοσοκομείο Αναπήρων και Τραυματιών Ιωαννίνων».¹²⁶

Στις 23 Απριλίου, κατόπιν της συνθηκολόγησης, διαλύθηκαν τα στρατιωτικά νοσοκομεία της Βορείου Ελλάδας, Θεσσαλίας, Στερεάς και Νήσων εκτός από ορισμένα στο Αγρίνιο, Λουτράκι, Πελοπόννησο, Κρήτη, όπου διαλύθηκαν τον Μάιο. Στην Αθήνα διαλύθηκαν προοδευτικά όλα τα Σ/Ν εκτός από τα Α' Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο, το 2^ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο καθώς και το Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ανάπηρων.¹²⁷

¹²⁵ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σελ. 153

¹²⁶ Γ. Κωνσταντίνου, *ό. π.*, σελ. 342

¹²⁷ Γ. Κωνσταντίνου, *ό. π.*, σελ. 341

Ως προς τους υγειονομικούς σχηματισμούς σε Ιωάννινα και Γράψι, η δραστηριότητα πραγματοποιήθηκε ως εξής:¹²⁸

- Το 4^ο Νοσοκομείο Διακομιδής, που είχε νοσηλεύσει μέχρι τις 15 Απριλίου 1.500 περίπου ασθενείς και τραυματίες, διατάχθηκε να συμπυκωθεί επείγοντως προς τα νότια. Με τα υγειονομικά αυτοκίνητα, που στάλθηκαν από τα Ιωάννινα, διακομίστηκαν όλοι οι νοσηλευόμενοι στο Νοσηλευτικό Κέντρο Ιωαννίνων. Μέχρι τις 30 Απριλίου, οι νοσηλευόμενοι στο Σ/Ν Ιωαννίνων είχαν μειωθεί στους 280, από τους οποίους οι 60 είχαν τύφο και δε μπορούσαν να μετακινηθούν.
- Έγινε η αναχώρηση του προσωπικού του Νοσοκομείου με οχήματα που στάλθηκαν γι' αυτό τον λόγο. Με τα ίδια αυτοκίνητα μετέφεραν και όλα τα υλικά. Κατόπιν διαταγής του Τ.Σ.Η., το Νοσοκομείο εγκαταστάθηκε στη θέση Σεφήκ Μπέη περί τα 30 χιλιόμετρα νότια των Ιωαννίνων. Εκεί ανέπτυξε 100 κλίνες για έκτακτη περίθαλψη. Σε εκείνη την τοποθεσία λειτούργησε το Νοσοκομείο μέχρι τις 27 Απριλίου, όταν και διατάχθηκε να κινηθεί νότια και στις 3 Μαΐου έφτασε στην Αθήνα, όπου και διαλύθηκε. Στους στρατιώτες δόθηκαν προσωρινά απολυτήρια για να μεταβούν στις οικίες τους.
- Το Σ3 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Διακομιδής, αφού διακόμισε τον Απρίλιο 11.275 τραυματίες, ασθενείς και παγόπληκτους, λειτούργησε στα Ιωάννινα ως τις 27 Απριλίου, 7 μέρες μετά τη σύναψη ανακωχής και της εισόδου των Γερμανών στα Ιωάννινα. Τους τραυματίες και τους ασθενείς τους διακόμισε στο Αγρίνιο. Το προσωπικό απολύθηκε, δίχως κάποιο φύλλο πορείας ή απολυτήριο.

Κατά την περίοδο του 1942 οι αρχές κατοχής διέταξαν την εκκένωση του κτηρίου στο κάστρο και το νοσοκομείο μεταφέρθηκε σε ένα μικρό οίκημα της «Γαλακτοκομικής Σχολής»,¹²⁹ όπου εξακολουθεί να προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες. Με την αποχώρηση των Γερμανών από τα Ιωάννινα στις 15-10-1944,¹³⁰ μεταφέρθηκε στη Σχολή «Γεωργίου Σταυρού».

Στη συνέχεια και μέχρι το 1948, το Νοσοκομείο αναπτύσσει 2 παραρτήματα.¹³¹ Το πρώτο αναπτύχθηκε στο Νοσοκομείο «Χατζηκώστα» για τη νοσηλεία τραυματιών, και το άλλο στους τότε στρατώνες στα «Λιθαρίτσια», στα Ιωάννινα. Το δεύτερο, είχε και την ονομασία

¹²⁸ ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, σελ. 154 - 155

¹²⁹ Γ. Παπαγεωργίου, Α. Κυμουρτζής, Κ. Πολυζώης, ό. π., σελ. 174

¹³⁰ Το Βήμα-Ιστορία, *Κατοχή και Αντίσταση 1941 – 1944*, ό. π., σελ. 113, τ. 1

¹³¹ Γ. Κωνσταντίνου, *Η ιστορία των Στρατιωτικών Νοσοκομείων στη Νεότερη Ελλάδα*, ό. π., σελ. 343

«Παράρτημα Ειδικοτήτων» είχε σκοπό τη νοσηλεία σε νευρολογικά, οφθαλμολογικά, ωτορινολαρυγγολογικά και δερματολογικά περιστατικά. Στο κεντρικό κτήριο της «Σχολής Γεωργίου Σταύρου» είναι εγκατεστημένα οι διεύθυνση του νοσοκομείου, εργαστήρια καθώς και εξωτερικά ιατρεία.

Το καλοκαίρι του ίδιου έτους, λόγω αυξημένων αναγκών έγινε επίταξη ξανά της «Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας».¹³² Όσον αφορά την Ακαδημία, μετά την αναχώρηση των Γερμανών από την πόλη, λειτούργησε ξανά ως εκπαιδευτήριο, μέχρι το 1948 και για τα επόμενα 35 χρόνια, έως και το 1981. Εκεί, σε ένα μέρος της, στεγάστηκαν ιατρεία και νοσηλευτικές κλινικές στου στρατού, με προσφορά μηνιαίας αποζημιώσεως στα Αγαθοεργά Καταστήματα. Το καλοκαίρι του 1981, το 406 Στρατιωτικό Νοσοκομείο άλλαξε στέγη και αποδέσμευσε το τμήμα του διδακτηρίου που είχε δεσμεύσει.

Όσον αφορά τη μίσθωση των χώρων της «Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας» από το Στρατιωτικό Νοσοκομείο, υπάρχουν παραστατικά από το Αρχείο της Ιεράς Μητρόπολης Ιωαννίνων, τα οποία καταδεικνύουν την ομαλή συμμετοχή των 3 φορέων (Στρατός-Μητρόπολη-Ακαδημία) για συμβολή στο κοινό καλό. Τα αρχεία έχουν διάρκεια από το 1975¹³³ και φτάνουν μέχρι το 1981. Μεγάλη ήταν η συμβολή και του Αρχιεπισκόπου, τότε, Σπυρίδωνος, ο οποίος είχε υψηλά διοικητική θέση στο Συμβούλιο των Αγαθοεργών Καταστημάτων που συντόνιζαν τη μισθοδοσία για την Ακαδημία.¹³⁴ Η μισθοδοσία όπως προκύπτει γινόταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα, 3μηνα, ενώ ο έλεγχος πραγματοποιείτο από το Ελεγκτήριο Δαπανών Λαρίσης στις αντίστοιχες περιπτώσεις. Μαζί με τη μίσθωση υπάρχουν έγγραφα που γνωμοδοτούν πράξεις για εσωτερικές φθορές στα κτίρια που είχε στην κατοχή του το Σ/Ν 406.¹³⁵

Παράλληλα, καταργήθηκαν τα δύο παραρτήματα του νοσοκομείου, ενώ το κεντρικό κτήριο της «Σχολής Γεωργίου Σταύρου» εξυπηρετεί περισσότερες ειδικότητες για ένα μικρό διάστημα και μετά παύει κι αυτό τη λειτουργία του. Με την πάροδο του χρόνου, το Στρατιωτικό Νοσοκομείο είχε μεταχείριση και από τον Δήμο Ιωαννιτών, με τελευταία πράξη από τα αρχεία των Δ.Σ. του Δήμου Ιωαννιτών να είναι η μετεγκατάσταση η μη του Σ/Ν στο χώρο που ήταν το παλαιό Δημοτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων «Η Αγάπη», ή να πάει σε εγκαταστάσεις στο Πέραμα

¹³² Κ. Κίτσος, ό. π., σελ. 218

¹³³ Η μισθοδοσία άρχισε από τις 21-4-1975

¹³⁴ Αρχείο Μητρόπολης Ιωαννίνων, Φ. 1 Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία 1975-77

¹³⁵ Αρχείο Μητρόπολης Ιωαννίνων, Φ. 2 Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία 1980 – 1989

Ιωαννίνων. Η απόφαση του Συμβουλίου ήταν να στεγάζεται στις εγκαταστάσεις του πρώην Δημοτικού Νοσοκομείου της πόλης.¹³⁶

Η ονομασία και ίδρυση του 406 Στρατιωτικού Νοσοκομείου (406 ΓΝΣ) πραγματοποιήθηκε παράλληλα με την αναδιάρθρωση της VIII Μεραρχίας. Με τον παραπάνω τίτλο ονομάστηκε των Σερρών αρχικά, και με την ανασυγκρότηση του Σ/Ν Ιωαννίνων σε 407 τότε, έπειτα πήρε την ονομασία 406 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων το 1946 και τέλος, με την ονομασία που είναι και σήμερα, από το 1953 μετονομάστηκε σε 406 Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο.

¹³⁶ Αποφάσεις Δ.Σ. Ιωαννίνων, 59/6-3-1986

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο βομβαρδισμός του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός – κλειδί με το οποίο η Ελλάδα πέρασε σε μία δυσμενή φάση της σύγχρονης ιστορίας της, αυτή της Κατοχής από τους Γερμανούς. Η βιαιότητα που έπραξε ένας λαός μέσω του βομβαρδισμού ενός κτιρίου που έφερε τον Ερυθρό Σταυρό, αποτελεί το μήνυμα γι' αυτά που έπονται για το μέλλον του πληγέντος λαού στην προκειμένη.

Όσον αφορά το στρατιωτικό μέρος, η μάχη που έδωσε συνολικά η Ελλάδα αποτέλεσε ένδοξη παρακαταθήκη για τον ελληνικό λαό και τις δοκιμασίες που περνάει και σήμερα. Το σήμερα ενδεχομένως να αποτελεί τον καθρέπτη για το τι απέγινε αυτή η ηρωική προσπάθεια. Η ελληνική αντίσταση εναντίον των δυνάμεων του Άξονα είχε τεράστια συμβολή όσον αφορά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η συμβολή αναγνωρίστηκε από τους συμμάχους μετέπειτα, ωστόσο όχι στον βαθμό που θα βοηθούσαν την Ελλάδα, όπως η χώρα τους συμμάχους. Ωστόσο, ο ζήλος και η πίστη στην ελευθερία ήταν ο οδηγός για την Ελλάδα για ακόμα μια φορά, στοιχείο που φάνηκε με την τελική απελευθέρωση της χώρας, αλλά και στον αγώνα των στρατιωτικών ιατρών και κατ' επέκτασιν των Σ/Ν, όπου οι μαχητές των νοσοκομείων αυτών έκαναν ότι ήταν ανθρωπίνως δυνατόν για να συμβάλλουν στον αγώνα των Ελλήνων.

Στο μέτωπο του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων προκύπτει το σαφές συμπέρασμα πως οι εργαζόμενοι του έκαναν κατάθεση ψυχής για να βοηθήσουν με τον τρόπο τους, τους αγωνιστές στο μέτωπο της Αλβανίας. Ήταν ένα Νοσοκομείο σε δυσχερή θέση, αφενός λόγω του γεγονότος πως ήταν πολύ κοντά στα πεδία της μάχης, και αφετέρου γιατί έπρεπε να διαχειριστεί πέρα από τους τραυματίες και άλλα περιστατικά, όπως τους παγόπληκτους. Ο βομβαρδισμός του δεν σταμάτησε το έργο του, το καθυστέρησε, αλλά σε καμία περίπτωση δεν το διέκοψε οριστικά.

Οι μαρτυρίες και τα αρχεία της περιόδου που βρίσκονται στο σώμα αυτής της εργασίας δεν αντικατοπτρίζουν το μέγεθος του έργου των στρατιωτικών ιατρών και συνολικά του Νοσοκομείου, ωστόσο δίνουν το στίγμα για το πως έφτασε η Ελλάδα να διεκδικεί τον θρίαμβο απέναντι στους Ιταλούς, αλλά να καταστρέφεται το όνειρο την ημέρα της 20^{ης} Απριλίου 1941, όταν και η πανίσχυρη Γερμανία του Χίτλερ έδειξε στην κυριολεξία τη βιαιότητα και την έλλειψη ανθρωπισμού που θα μπορούσε ένα σύνολο ανθρώπων να έχει.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

1. Αρχειακές πηγές

Πρακτικά συνεδριάσεων και αποφάσεων του δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Ιωαννιτών, ετών 1923 - 1927

Αρχείο Ιεράς Μητρόπολης Ιωαννίνων:

A) Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία 1975 – 1977

B) Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία 1980 – 1989

Επιτελική Υπηρεσία Στρατού, *Αι Ελληνοϊταλικαί επιχειρήσεις από 28 Οκτωβρίου 1940 μέχρι 20 Απριλίου 1941*, Φωριαμός 8, Φάκελος Κ7, Α/Α 34

Επιτελική Υπηρεσία Στρατού, *Γερμανικός Στρατός στη Βουλγαρία και Ελλάδα (Από 1 Φεβρουαρίου 1940 μέχρι 20 Απριλίου 1941)*, Φωριαμός 21, Φάκελος 612, Υποφάκελος Δ, Α/Α 1

2. Αρχείο Εφημερίδων

«Ακρόπολις», Έτος ΙΓ΄, Περίοδος Β΄. Αρ. Φ. 4380, 7 Απριλίου 1941

«Ανακοίνωσις VIII Μεραρχίας», στην: *Ελευθερία*, Ιωάννινα, 30 Απριλίου 1925

«Ελεύθερον Βήμα», Αθήνα Έτος Κ΄, Αρ. 6749, 15 Απριλίου 1941

«Ελεύθερον Βήμα», Αθήνα Έτος Κ΄, Αρ. 6751, 17 Απριλίου 1941

«Ελεύθερον Βήμα», Αθήνα Έτος Κ΄, Αρ. 6753, 19 Απριλίου 1941

«Καθημερινή», Έτος ΙΓ΄, Αρ. Φ. 8899, 22 Απριλίου 1941

Καραμήτσος Φ., *Ο βομβαρδισμός της Ζωσιμαίας Ακαδημίας τον Απρίλιο του 1941*, στην: *Ελευθερία*, 28-10-2014

Χρηστοβασίλης Χ., «*Προκείμενου Περί Ηπείρου*», στην: *Ελευθερία*, Ιωάννινα, 23 Απριλίου 1925

Χρηστοβασίλης Χ., «*Γεγονότα, Ζητήματα, Σχέδια*», στην: *Ελευθερία*, Ιωάννινα, 4 Μαΐου 1925

3. Πηγές από το διαδίκτυο

Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων: <https://zsgiannina.gr/ξενοφών-κοντιιάδης-ο-μέγας-νεκρός-μα/> (1.9.2019)

Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων: <https://zsgiannina.gr/το-παλαιό-στρατιωτικό-νοσοκομείο-στο/> (25.8.2019)

Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων: <https://zsgiannina.gr/wp-content/uploads/2017/01/598.1-ΣΤΡ-ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ-ΑΓ-ΑΝΑΡΓΥΡΟΙ-1936.jpg> (25.8.2019)

B. Βιβλιογραφία

Gallant T. W., *Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2017, τ.3

Hellenic Army General Staff, *an Abridged History of Greek – Italian and Greek – German War 1940 – 1941 (Land Operations)*, the Army History Decorate Editions, Athens 1997

Schminck – Gustavus U. Ch., *Μνήμες Κατοχής II*, επιμ. Τορόση Ε., Ιωάννινα 2008

Αποστολίδης Π., *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969, Β' Η Συνέχεια 1900 – 1922 και 1923 - 1969*, 1981

Αποστολίδης Π., *Όσα Θυμάμαι 1900 – 1969: Α' Γκαρνιζόν Ουσιακ*, 1981

Βερέμης Θ., Κρεμμυδάς Β., *Ο Σύγχρονος Κόσμος*, Αθήνα 2001

- Βλάχος Π. Κ., *Τα Ιωάννινα Μέσα από τα Ταχυδρομικά Δελτάρια*, Ιωάννινα 2013
- Γερμανός Φ., *Ακριβή μου Σοφία*, 1984
- ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Επίτομη Ιστορία του Ελληνοϊταλικού και Ελληνογερμανικού Πολέμου 1940 – 1941 (Επιχειρήσεις Στρατού Ξηράς)*, Αθήνα 1985
- ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821 – 1997*, Αθήνα 1997
- ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τον Πόλεμο 1940 – 1941*, Αθήνα 1983
- ΓΕΣ – ΔΙΣ, *Το τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941*, Αθήνα 1959
- Γρηγοριάδης Ν. Σ., *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1941-1971*, 2011, τ.1
- Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1977, τ.15
- Κανετάκης Ι. Γ., *Το Κάστρο: Συμβολή στην Πολεοδομική Ιστορία των Ιωαννίνων*, Αθήνα χ.χ.
- Κίτσος Ι. Κ., *Η Ιστορία του Διδασκαλείου Ιωαννίνων και της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας*, Αθήνα – Γιάννινα 1988
- Κωνσταντίνου Γ., *Η ιστορία των Στρατιωτικών Νοσοκομείων στη Νεότερη Ελλάδα*, PhD, Θεσσαλονίκη 2009
- Νικόλτσιος Β., Τρομπούκης Κ., *Η Υγειονομική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού κατά την περίοδο 1940 – 1944, στο Η συμβολή της Υγειονομικής Υπηρεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων στην εποποιία 1940 – 44*, Θεσσαλονίκη 2000
- Παναγιωτίδου Ι. Ε., *Υγεία και Περίθαλψη στην Ήπειρο τον Δέκατο Ένατο Αιώνα (1788 – 1913)*, Ιωάννινα 1994
- Παπαγεωργίου Γ., Κυμουρτζής Α., Πολυζώης Κ., *Η υγειονομική Υπηρεσία του στρατού κατά τον πόλεμο 1940-1941*, Αθήνα 1983
- Παπαγιαννόπουλος Ε. Τ., *Θρύλος και Δόξα! Στρατάρχης Αλέξανδρος Παπάγος: Ο εκλεκτός της Ιστορίας*, Αθήνα 1987
- Παπακωνσταντίνου Φ. Θ., *Η Μάχη της Ελλάδας 1940 – 1941*, 1971
- Παπάγος Α., *Ο Ελληνικός Στρατός και η προς πόλεμον προπαρασκευή του: Από Αυγούστου 1923 μέχρι Οκτωβρίου 1940*, Αθήνα 1945

Παπάγος Α., *Ο Πόλεμος της Ελλάδας 1940 – 1941*, 1995

Σκαμπαρδώνης Γ., Σχίζας Ν., Καρδούλης Α., *Η Υγειονομική Υπηρεσία κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-13*, Αθήνα 2001

Τερζάκης Ά., *Ελληνική Εποποιία (1940 – 1941)*, Αθήνα 1964

Το Βήμα-Ιστορία, *Κατοχή και Αντίσταση 1941 – 1944, Α΄ Μέρος*, επιμ. Μαλούχος Γεώργιος, 1998

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τον Βομβαρδισμό του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων από τους Γερμανούς που είχαν εισβάλει στην Ελλάδα, στις 20 Απριλίου 1941. Ο βομβαρδισμός τυπικά θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένας από τους πολλαπλούς βομβαρδισμούς των Γερμανών –όπως και των Ιταλών- εναντίον της Ελλάδας. Ωστόσο, έχει μεγάλη σημασία αυτό το γεγονός, καθώς έγινε ημέρα που ήταν γιορτή για την Ελλάδα (Κυριακή του Πάσχα) και παράλληλα μια πράξη παντελούς έλλειψης σεβασμού και ανθρωπιάς, καθώς έριξαν βλήματα σε ένα νοσοκομείο με ασθενείς, το οποίο μάλιστα έφερε ευδιάκριτα τον Ερυθρό Σταυρό.

Πάνω σε αυτό το γεγονός, δόθηκαν οι θεματικοί άξονες, κατά κύριο λόγο στρατιωτικού χαρακτήρα, αλλά και πολιτικού. Η ιστορική εξέλιξη του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων ήταν απαραίτητη για να μπορέσει ο αναγνώστης να αντιληφθεί τη σπουδαιότητα του νοσοκομείου και του προσωπικού του. Με τις μαρτυρίες που εμπεριέχονται στην εργασία δίδεται η ουσία των πεπραγμένων του Σ/Ν Ιωαννίνων.

Όσον αφορά τα στρατιωτικά γεγονότα, η αναγκαία αναδρομή έγινε κατά την «Εαρινή Επίθεση» των Ιταλών εναντίον της Ελλάδας και έπειτα με την εισβολή της Γερμανίας στον Ελλαδικό χώρο από τις 6 Απριλίου 1941. Τα δύο αυτά γεγονότα, ήταν αντίθετα μεταξύ τους, καθώς οι μεν Ιταλοί υπέστησαν πανωλεθρία από τις ελλείψεις ελληνικές δυνάμεις, ενώ οι δε Γερμανοί με την τεράστια δύναμη και με τη δεδομένη κόπωση των Ελλήνων κατέλαβαν τη χώρα με σχετική άνεση. Ωστόσο, κοινό σημείο αναφοράς αποτέλεσε το γεγονός πως η Ελλάδα, ακόμα και την ύστατη ώρα δεν παραδόθηκε, παρά μόνον όταν έπρεπε να σώσει τους μαχητές της από την ολοκληρωτική καταστροφή.

Για να σωθεί η υπόληψη και καταστροφή εν συνεχεία της Ελλάδας, πραγματοποιήθηκε η Συνθηκολόγηση του Αντιστράτηγου Τσολάκογλου με τους Γερμανούς. Ένα Πρωτόκολλο ανακωχής, το οποίο είχε οδυνηρές συνέπειες για τη συνέχεια της ελληνικής ιστορίας, με τους δυσμενείς όρους που είχε. Μετά από αυτό το γεγονός, το Στρατιωτικό Νοσοκομείο σταδιακά χάθηκε στην αφάνεια, αλλά το έργο του συνέχισε τις επόμενες δεκαετίες, όπου άλλαξε ονομασία και μετονομάστηκε μέχρι και σήμερα σε 406 Γενικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων.